

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

СОКОЛ ОЛЕКСАНДР АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 351.82: 338.2

**ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

25.00.02 – механізми державного управління

Галузь науки: Державне управління

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата наук
з державного управління

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О.А. Сокол

Науковий керівник: МАЙСТРО Сергій Вікторович,
доктор наук з державного управління, професор

Черкаси – 2025

АНОТАЦІЯ

Сокол О.А. «Державна політика забезпечення конкурентоспроможності економіки України». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. Національний університет цивільного захисту України. Черкаси, 2025.

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення конкретного науково-прикладного завдання, що полягає в обґрунтуванні напрямів удосконалення державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України.

Розглянуто сучасний стан наукових досліджень та систематизовано теоретико-методичні підходи щодо ролі держави у сфері забезпечення конкурентоспроможності економіки, визначено сутність і зміст державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки, обґрунтовано і виокремлено механізми її формування та реалізації, дістало подальшого розвитку уточнення сутнісних характеристик наукових дефініцій «конкурентоспроможність економіки», «державна політика забезпечення конкурентоспроможності економіки» та «механізм формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки», охарактеризовано особливості формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки в зарубіжних країнах.

Обґрунтовано, виокремлено та охарактеризовано політико-адміністративний, нормативно-правовий, фінансово-економічний, інформаційно-мотиваційний механізми формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки.

Зазначено, що основою політико-адміністративного механізму формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки є: необхідність інтеграції питань конкурентного розвитку економіки у всі сфери суспільного життя; необхідність врахування питань конкурентоспроможності економіки при розробці, прийнятті та реалізації політичних рішень; врахування особливостей міжнародної інтеграції України (членство в Світовій організації торгівлі, євроінтеграційні прагнення, міжнародне співробітництво) у питаннях забезпечення конкурентоспроможності національної економіки; заходи адміністративного спрямування з метою створення належних умов для конкурентного розвитку економіки шляхом ліцензування, квотування, стандартизації, сертифікації, накладання санкцій та заборон, державного контролю та нагляду за ціноутворенням, проведення експертиз та державного аудиту, регламентації господарської діяльності тощо.

Доведено, що нормативно-правовий механізм ґрунтується на системі права держави, зокрема, системи нормативно-правових актів, що реалізується у вигляді правозастосування та дією системи нормотворення, правоохоронної, правозахисної та судової систем за допомогою яких здійснюється державна політика забезпечення конкурентоспроможності економіки.

Визначено, що фінансово-економічний механізм є сукупністю інструментів фінансового та економічного спрямування, за допомогою яких органи державної влади та місцевого самоврядування забезпечують регулювання процесів в конкурентній сфері та за допомогою яких здійснюється фінансування безпосередніх заходів державної політики забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, а саме: формування державного бюджету та державних витрат на забезпечення конкурентного економічного розвитку; формування стимулюючої системи оподаткування; регулювання процесу формування витрат та цін суб'єктами

господарювання; встановлення розміру облікової ставки, яка впливає на рівень відсотку кредитування суб'єктів господарювання; валютне регулювання, яке впливає на курс національної валюти та здійснення експортно-імпортних операцій тощо.

З'ясовано, що інформаційно-мотиваційний механізм формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки сприяє врахуванню інтересів підприємницького сектору, органів державної влади та місцевого самоврядування всіх рівнів, суспільства в цілому щодо конкурентного економічного розвитку із застосуванням інструментів соціального і психологічного спрямування. Інформаційно-мотиваційний механізм є важливою складовою формування та реалізації державної політики в частині забезпечення конкурентного розвитку економіки на основі належного інформаційного забезпечення державно управлінських рішень та мотиваційного заохочення суб'єктів господарювання до високопродуктивної економічної діяльності на інвестиційно-інноваційних засадах.

Окрім того, зазначений механізм передбачає здійснення комунікації (яка носить переважно інформаційний, рекомендаційний та роз'яснювальний характер) між органами державної влади та місцевого самоврядування, бізнес-середовищем, суспільством щодо особливостей формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

Встановлено, що державна політика забезпечення конкурентоспроможності економіки в зарубіжних країнах націлена на створення умов для інтенсивного економічного розвитку та захисту власних економічних інтересів і є складовою державної політики забезпечення економічної і, в кінцевому рахунку, національної безпеки. Втрату конкурентоспроможності економіки, що загрожує втратою провідних позицій у глобальній економіці, і ставить їх в залежність від інших держав, розвинуті країни розглядають, як загрозу національній безпеці.

Здійснено оцінку сучасного рівня конкурентоспроможності економіки України, як об'єкту державної політики, визначено результативність державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України та охарактеризовано існуючі суперечності державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України.

З'ясовано, що основними загрозами та викликами щодо забезпечення конкурентоспроможності економіки України є: російська військова агресія проти України та запровадження воєнного стану в країні; недосконалість конкурентного (антимонопольного) законодавства; низький рівень інвестиційної привабливості національної економіки; недостатній рівень конкурентоспроможності галузей національної економіки через значне науково-технологічне відставання від провідних економік світу; недостатнє забезпечення верховенства права в частині дотримання прав суб'єктів господарювання та недоторканості приватної власності; недостатня протидія корупційним проявам та економічним злочинам; недосконалість державної конкурентної (антимонопольної) політики щодо запобігання монополізації, протидії обмеженню конкуренції та зловживання монопольним становищем.

Обґрунтовано стратегічні пріоритети формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України, визначено напрями удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України, а також окреслено шляхи трансформації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки в умовах європейської інтеграції України.

Науково-практичне значення одержаних результатів полягає в узагальненні та доповненні існуючих знань, теоретико-методичних підходів щодо обґрунтування напрямів удосконалення державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України.

Ключові слова: публічне управління та адміністрування, механізми державного управління, державна політика, національна економіка,

конкурентоспроможність економіки, державна політика забезпечення конкурентоспроможності економіки, економічна безпека, воєнний стан.

ANNOTATION

Sokol O. «State policy of ensuring the competitiveness of the economy of Ukraine». – Qualifying scientific labor as the manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of sciences of public administration specialty 25.00.02 – Mechanisms of Public Administration. – National University of Civil Protection of Ukraine, Cherkasy, 2025.

In the dissertation work, a theoretical generalization is made and a solution to a specific scientific and applied task is proposed, which consists in considering directions for improving the state policy of ensuring the competitiveness of the economy of Ukraine.

The current state of scientific research was considered and the theoretical and methodological approaches to the role of the state in the sphere of ensuring the competitiveness of the economy were systematized, the essence and content of the state policy of ensuring the competitiveness of the economy was determined, the mechanisms of its formation and implementation were substantiated and distinguished, the essential characteristics of the scientific definitions of «economic competitiveness», «state policy of ensuring the competitiveness of the economy» and «mechanism of formation and implementation of the state policy of ensuring competitiveness of the economy» were further developed, the peculiarities of the formation and implementation of the state policy of ensuring the competitiveness of the economy in foreign countries are characterized.

The political-administrative, normative-legal, financial-economic, informational-motivational mechanisms of formation and implementation of the state policy of ensuring the competitiveness of the economy are substantiated, singled out and characterized.

It is noted that the basis of the political-administrative mechanism for the formation and implementation of the state policy of ensuring the competitiveness of the economy is: the need to integrate issues of competitive economic development into all spheres of social life; the need to take into account issues of economic competitiveness when developing, adopting and implementing political decisions; taking into account the peculiarities of Ukraine's international integration (membership in the World Trade Organization, European integration aspirations, international cooperation) in matters of ensuring the competitiveness of the national economy; measures of administrative direction with the aim of creating appropriate conditions for the competitive development of the economy through licensing, quotas, standardization, certification, imposition of sanctions and prohibitions, state control and supervision of pricing, conducting examinations and state audits, regulation of economic activity, etc.

It has been proven that the normative-legal mechanism is based on the system of state law, in particular, the system of normative legal acts, which is implemented in the form of law enforcement and the action of the rule-making system, law enforcement, human rights protection and judicial systems, with the help of which the state policy of ensuring the competitiveness of the economy is carried out.

It was determined that the financial and economic mechanism is a set of instruments of financial and economic direction, with the help of which state authorities and local self-government bodies ensure the regulation of processes in the competitive sphere and with the help of which the direct measures of state policy to ensure the competitiveness of the national economy are financed, namely: the formation of a state budget and state expenditures to ensure competitive economic development; formation of a stimulating taxation system; regulation of the process of formation of costs and prices by business entities; setting the size of the accounting rate, which affects the level of interest in lending to business entities; currency regulation, which affects the exchange rate of the national currency and the implementation of export-import operations, etc.

It was found that the informational and motivational mechanism for the formation and implementation of the state policy of ensuring the competitiveness of the economy contributes to taking into account the interests of the business sector, state authorities and local self-government at all levels, society as a whole regarding competitive economic development with the use of tools of social and psychological guidance. The information and motivational mechanism is an important component of the formation and implementation of state policy in terms of ensuring the competitive development of the economy on the basis of proper information support of state management decisions and motivational encouragement of business entities to highly productive economic activity on the basis of investment and innovation.

In addition, the mentioned mechanism provides for the implementation of communication (which is mainly informative, recommendatory and explanatory in nature) between state and local self-government bodies, the business environment, and society regarding the specifics of the formation and implementation of the state policy of ensuring the competitiveness of the national economy.

It was established that the state policy of ensuring the competitiveness of the economy in foreign countries is aimed at creating conditions for intensive economic development and protection of one's own economic interests and is a component of the state policy of ensuring economic and, ultimately, national security. The loss of competitiveness of the economy, which threatens to lose leading positions in the global economy and makes them dependent on other states, is considered by developed countries as a threat to national security.

An assessment of the current level of the competitiveness of the Ukrainian economy as an object of state policy was carried out, the effectiveness of the state policy of ensuring the competitiveness of the Ukrainian economy was determined, and the existing problems and contradictions of the state policy of ensuring the competitiveness of the Ukrainian economy were characterized.

It was found that the main problems and challenges in ensuring the competitiveness of Ukraine's economy are: russian military aggression against

Ukraine and the introduction of martial law in the country; imperfection of competition (antimonopoly) legislation; low level of investment attractiveness of the national economy; insufficient level of competitiveness of the branches of the national economy due to a significant scientific and technological lag behind the world's leading economies; insufficient provision of the rule of law in respect of the rights of business entities and the inviolability of private property; insufficient countermeasures against corruption and economic crimes; the imperfection of the state competitive (antimonopoly) policy regarding the prevention of monopolization, opposition to restriction of competition and abuse of a monopoly position.

The strategic priorities of the formation and implementation of the state policy of ensuring the competitiveness of the economy of Ukraine are substantiated, the directions of improvement of the mechanisms of the formation and implementation of the state policy of ensuring the competitiveness of the economy of Ukraine are determined, and the ways of transformation of the state policy of ensuring the competitiveness of the economy in the conditions of the European integration of Ukraine are outlined.

The scientific and practical significance of the obtained results lies in the generalization and addition of existing knowledge, theoretical and methodological approaches to the consideration of directions for improving the state policy of ensuring the competitiveness of the economy of Ukraine.

Key words: public management and administration, mechanisms of state administration, state policy, national economy, competitiveness of the economy, state policy to ensure the competitiveness of the economy, economic security, martial law.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових виданнях:

1. Сокол О.А. Теоретичні підходи і передумови формування

конкурентоздатності економіки // Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2024. Вип. 1 (20). С. 46-54. (Серія «Державне управління»). URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/20311/1/5Sokol.pdf>.

2. Sokol O. Principles of the implementation of Ukraine's economic policy in modern conditions: ways of increase competitiveness. Public administration and state security aspects. scientific papers. Kh. : NUCDU, 2024. Vol. 1/2 2024. P. 110-121. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/20433/1/Sokol.pdf>.

3. Сокол О.А. Державна політика підвищення економічної конкурентоспроможності України на світовому ринку. Інвестиції: практика та досвід. 2024. № 23. С. 209-212. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/5230/5277>

4. Сокол О.А. Інноваційні стратегії та інструменти державної політики для забезпечення конкурентних переваг економіки України // Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2024. Вип. 2 (21). С. 257-266. (Серія «Державне управління»). URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/23493/1/Sokol.pdf>.

Статті в закордонних наукових виданнях за фахом:

5. Sokol O.A. Mechanisms of State Support for Economic Competitiveness of Ukraine in the Context of Globalization. Public administration and state security aspects. scientific papers. Kh. : NUCDU, 2024. Vol. 2/2024. P. 103-110. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/23421/1/Sokol.pdf>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Сокол О.А. Стратегічне управління як організаційна основа економічної безпеки України. Ольвійський форум – 2024 : стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі. Реформування

публічного управління та адміністрування в умовах децентралізації влади та наближення її до європейських стандартів : мат. XXI Міжнар. наук. конф. 20–23 черв. 2024 р., м. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2024. С. 229–231.

7. Порока С.Г., Сокол О.А. Державна політика протидії корупції як чинник підвищення конкурентоспроможності економіки України. Протидія організованій злочинності і корупції в умовах збройного конфлікту: досвід та перспективи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кропивницький, 4 жовтня 2024 р. / Кропивницький : ДДУВС, 2024. С. 79–82.

Особистий внесок автора: охарактеризовано особливості державної політики протидії корупції, як чиннику підвищення конкурентоспроможності економіки України в сучасних умовах.

8. Сокол О.А. Підвищення конкурентоспроможності економіки України в умовах глобальних викликів. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. XIII Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 30-річчю Харк. нац. ун-ту внутр. справ у статусі університету (м. Вінниця, 22 листоп. 2024 р.). Вінниця : ХНУВС, 2024. С. 217–218.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ТА НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ.....	24
1.1. Конкурентоспроможність економіки як об'єкт державної політики.....	24
1.2. Теоретичні засади державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки.....	38
1.3. Особливості формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки в зарубіжних країнах....	51
Висновки до першого розділу.....	73
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	76
2.1. Оцінка рівня конкурентоспроможності економіки України як об'єкту державної політики.....	76
2.2. Результативність державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України.....	92
2.3. Суперечності формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України.....	109
Висновки до другого розділу.....	123
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	127
3.1. Концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки	

	13
України.....	127
3.2. Напрями удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України.....	143
3.3. Шляхи трансформації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки в умовах європейської інтеграції України.....	159
Висновки до третього розділу.....	174
ВИСНОВКИ.....	176
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	183
ДОДАТКИ.....	207

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах російської військової агресії проти України необхідним є посилення ролі держави у забезпеченні передумов довгострокового економічного зростання та підтримки соціальної стабільності в суспільстві. Особливого значення регулююча функція держави набуває в умовах запровадженого в країні воєнного стану у зв'язку із необхідністю відновлення зруйнованої економіки та її структурної перебудови, формування нового конкурентного середовища, створення умов для підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Цілі сталого розвитку України на період до 2030 р. передбачають необхідність забезпечення національних інтересів щодо сталого розвитку економіки для досягнення зростання рівня та якості життя населення України. Згідно з Конституцією України (стаття 42), держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності, а зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція не допускаються.

На жаль, сучасна державна політика забезпечення конкурентоспроможності економіки України не повною мірою відповідає вимогам сьогодення та стримує вирішення існуючих проблем і суперечностей у зазначеній сфері. Це вимагає подальшого удосконалення державної політики забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в умовах існуючих викликів і загроз.

Теоретико-методологічними та практичними аспектами державного управління займалися такі вчені, як: М. Ажажа, В. Бакуменко, М. Білинська, С. Бейла, С. Вавренюк, К. Ващенко, В. Воротін, І. Драган, С. Домбровська, О. Кравчук, О. Крюков, В. Копанчук, І. Лопушинський, С. Мороз, Г. Ортіна, І. Парубчак, О. Пархоменко-Куцевіл, П. Покатаєв, О. Поступна, О. Радченко,

А. Ромін, В. Сиченко, І. Хмиров та інші.

Питання дослідження сутності та змісту державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки та конкурентного економічного розвитку неодноразово порушували у своїх працях такі українські та зарубіжні науковці, як: О. Амосов, Я. Базиліук, З. Борисенко, І. Ведмідь, В. Геєць, О. Дацій, П. Друкер, Я. Жаліло, Дж. Кейнс, М. Кібер, П. Кругман, М. Латинін, Н. Леоненко, С. Майстро, А. Маршал, Ю. Мельник, В. Мороз, М. Портер, В. Руденко, В. Сіденко, Н. Статівка, Д. Терещенко, Л. Федулова, Ф. Фукуяма, В. Шведун, О. Шмідт, Й. Шумпетер, Е. Щепанський, І. Яковюк та інші.

Однак чимало теоретичних та практичних питань стосовно розв'язання існуючих суперечностей та визначення напрямів удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України залишаються недостатньо дослідженими. Тому потреба у теоретичному, методичному і практичному вирішенні окреслених завдань, пов'язаних з проблемою забезпечення конкурентоспроможності економіки України підтверджує актуальність роботи, наукову новизну, зумовлює мету, завдання, предмет і об'єкт дослідження, апробацію і практичне впровадження результатів дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах науково-дослідної роботи «Розробка механізмів державного управління соціально-економічною сферою та її галузями в контексті забезпечення безпеки українського суспільства» (ДР № 0118U001007), що розроблялася Національним університетом цивільного захисту України. Внесок здобувача полягає в обґрунтуванні напрямів удосконалення державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретичних положень і розробка практичних рекомендацій щодо напрямів удосконалення державної політики забезпечення

конкурентоспроможності економіки України.

Для досягнення мети визначені такі *завдання*:

- узагальнити теоретико-методичні підходи до визначення сутності та змісту державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки;
- охарактеризувати закордонний досвід щодо особливостей формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки;
- здійснити оцінку сучасного рівня конкурентоспроможності економіки України та визначити результативність механізмів формування та реалізації державної політики її забезпечення;
- виявити суперечності формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України;
- обґрунтувати стратегічні пріоритети формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України;
- окреслити напрями удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України;
- визначити шляхи трансформації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки в умовах європейської інтеграції України.

Об'єктом дослідження є державна політика забезпечення конкурентоспроможності економіки.

Предметом дослідження є механізми формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України.

Методи дослідження. Теоретико-методичну основу дисертаційного дослідження складають фундаментальні положення теорії державного управління, наукові праці українських та зарубіжних вчених з питань формування та реалізації державної політики забезпечення

конкурентоспроможності економіки.

Дисертаційна робота ґрунтується на використанні загальнонаукових методів дослідження на основі системного підходу, який полягає в комплексному дослідженні механізмів формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки.

У дисертаційній роботі застосовувались методи: логіко-семантичний – для поглиблення понятійно-категоріального апарату та визначення сутності та змісту державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки; порівняльного аналізу – для дослідження існуючих теоретичних концепцій, методичних підходів, наукових розробок для виявлення закономірностей, відмінностей, спільних характеристик, особливостей формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки в зарубіжних країнах; системно-аналітичний – для аналізу існуючих законодавчих актів та нормативно-правових документів у сфері формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України; аналізу та синтезу – для оцінки результативності та ефективності державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України; статистичні – для виявлення рівня змін відповідних показників, а також їх впливу на рівень конкурентоспроможності економіки України; спостереження та теоретичного узагальнення – для розкриття причин, проблем та суперечностей, які негативно впливають на формування та реалізацію державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України; абстрактно-логічний – для узагальнення теоретичних положень, встановлення причинно-наслідкових зв'язків і формування висновків та пропозицій щодо напрямків удосконалення державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України.

Інформаційними джерелами дослідження стали закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативно-правові та програмні документи органів державної влади, офіційні матеріали

Державної служби статистики України, публікації фахівців та науковців, особисті дослідження автора.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в науково-практичному обґрунтуванні теоретичних положень та напрямів удосконалення державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України. Наукова новизна результатів дослідження конкретизується в таких положеннях:

уперше:

– обґрунтовано стратегічні пріоритети державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України, а саме: обґрунтовано та виокремлено політико-адміністративний, нормативно-правовий, фінансово-економічний, інформаційно-мотиваційний механізми, визначено цілі, принципи та методи реалізації зазначеної державної політики в контексті необхідності створення передумов для реалізації наявного географічного, ресурсного та людського потенціалу країни з метою забезпечення модернізації галузей та секторів економіки для забезпечення їх конкурентоспроможності на міжнародному рівні через випереджаюче інвестиційно-інноваційне економічне зростання на екологічних засадах, що забезпечить підвищення рівня конкурентоспроможності економіки України в умовах воєнного стану та сприятиме стійкому збалансованому економічному розвитку держави в довгостроковій перспективі;

удосконалено:

– теоретико-методичні підходи до системи оцінки ефективності та результативності державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України через застосування міжнародних порівнянь та аналізу існуючих глобальних рейтингів конкурентоспроможності країн світу, які складають провідні міжнародні науково-дослідні центри та інститути, а також на основі використання даних системи інтегрованого моніторингу рівня конкурентоспроможності економіки України, а саме, економічних показників (продуктивність, інноваційність, рентабельність), соціальних

показників (рівень життя, рівень зайнятості, доступ до освіти, соціальна мобільність), а також екологічних критеріїв (вплив на навколишнє середовище, використання відновлюваних ресурсів);

– теоретико-методичні підходи щодо напрямів формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності національної економіки через: забезпечення інноваційного її розвитку шляхом поступового переходу на кластерну модель розвитку економіки, в тому числі на основі публічно-приватного партнерства, а саме, сприяння створенню інноваційних кластерів та регіональних інноваційних хабів, як платформи для співпраці між бізнесом, освітньо-науковими установами та державою, що сприятиме обміну знаннями, ресурсами та підвищенню конкурентоспроможності економіки регіонів; розвиток штучного інтелекту з метою інтеграції інноваційних технологій в економіку; формування генерації здорової і активної молоді через освіту, фізкультуру і спорт, національно-патріотичне виховання та створення належних умов для працевлаштування молоді (забезпечення первинної і вторинної зайнятості та самозайнятості), як ключового ресурсу інноваційного розвитку та необхідної передумови підвищення конкурентоспроможності економіки; реалізацію освітніх реформ з метою формування навичок та вмінь, що відповідають вимогам сучасного ринку праці та сприяють формуванню інноваційного потенціалу економіки, а також сучасних галузей економіки: IT-сектору, біотехнологій, робототехніки, оборонно-промислового комплексу, «зеленої економіки», що створить необхідні передумови для стійкого конкурентного економічного розвитку країни на екологічних засадах;

дістали подальшого розвитку:

– категоріально-понятійний апарат науки державного управління шляхом уточнення змісту поняття «державна політика забезпечення конкурентоспроможності економіки», що на відміну від існуючих визначень передбачає тлумачення цієї наукової дефініції, як комплексної законодавчо визначеної системи заходів суб'єкта державної політики по відношенню до

об'єкта державної політики, яка спрямована на запобігання і протидію наявним та потенційно можливим внутрішнім і зовнішнім ризикам, викликам, загрозам, небезпекам та діям країн-конкурентів у сфері забезпечення стійкого збалансованого економічного зростання на екологічних засадах та підвищення добробуту населення;

– шляхи трансформації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки в умовах європейської інтеграції України, що полягають у необхідності: подальшої імплементації та адаптації положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС; реалізації Національної програми адаптації законодавства України до актів права (acquis) ЄС в економічній сфері; запровадження європейської багаторівневої системи контролю за міжнародними коштами, які використовуються на відновлення країни; подальшої інтеграції України до Цифрової економіки та суспільства ЄС – DESI (Digital Economy and Society Index); побудови повнофункціональної системи страхування воєнних ризиків в економічній сфері; підтримку стартапів (розвиток екосистеми підтримки стартапів та малого бізнесу, які сприяють інноваційним змінам шляхом покращення доступу до фінансування (в тому числі європейського) для молодих компаній) з метою необхідності всебічної інтеграції України в спільний європейський простір та забезпечення стійкого збалансованого конкурентного розвитку економіки України;

– систематизація існуючих концептуальних підходів до визначення сутності та змісту державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки в зарубіжних країнах, як комплексної системи заходів, що реалізується державою та дозволяє зберігати економічну стабільність в умовах впливу різних негативних факторів, а також забезпечувати розвиток та незалежність національної економіки, що дозволило визначити особливості формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в різних країнах, що підвищують або знижують її ефективність та результативність, а саме: ступінь участі держави

у глобалізаційних та інтеграційних процесах; ступінь поділу функцій та завдань у зазначеній сфері між різними гілками влади; гнучкість державної економічної політики; рівень ідеологізації державної економічної політики; об'єктивність та прозорість державної економічної політики; рівень забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку економіки; пріоритетність національних економічних інтересів; підтримка соціальної стабільності та підвищення рівня життя населення. Проведений порівняльний аналіз державних політик забезпечення конкурентоспроможності дозволив запропонувати інноваційні підходи до формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в умовах існуючих викликів, загроз та нових ризикоорієнтованих умов розвитку України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в узагальненні та доповненні існуючих знань, теоретико-методичних підходів до обґрунтування напрямів удосконалення державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України в сучасних умовах.

Управлінням у справах молоді та спорту Харківської обласної військової адміністрації розглянуто, схвалено та враховано пропозиції при реалізації «Програми розвитку фізичної культури і спорту, молодіжних ініціатив та формування здорового способу життя у Харківській області на 2019-2023 роки» та «Програми національно-патріотичного виховання молоді на 2019-2023 роки» в частині необхідності формування генерації здорової і активної молоді через освіту, заняття фізичною культурою і спортом, національно-патріотичне виховання, що підвищує продуктивність та інноваційність регіональної економіки і забезпечує необхідний рівень її конкурентоспроможності. Використовуються при реалізації «Перспективного плану (основних напрямів) діяльності Харківської обласної державної (військової) адміністрації на 2024 р.» пропозиції щодо створення умов для працевлаштування молоді (забезпечення первинної і вторинної зайнятості та самозайнятості), яка є ключовим ресурсом економічного розвитку та

необхідною передумовою підвищення конкурентоспроможності регіону (довідка № 01-29/1497 від 30.10.2024 р.).

Результати дисертаційного дослідження, а саме: поглиблення понятійно-категоріального апарату, обґрунтування і виокремлення механізмів формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки, а також визначення напрямів їх удосконалення використовуються при викладанні освітніх компонент «Публічне управління та адміністрування в економічній сфері» та «Державна політика: аналіз та механізми впровадження» за програмою підготовки здобувачів на другому (магістерському) рівні вищої освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» у Національному університеті цивільного захисту України (акт впровадження від 15.12.2022 р.).

Основні положення, висновки та пропозиції можуть бути використані в практичній діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування для подальшого удосконалення державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України, в т. ч. на регіональному рівні.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою працею, теоретичні та прикладні результати якої отримано особисто здобувачем. Конкретний внесок здобувача в наукових працях, підготовлених у співавторстві, зазначений у списку опублікованих праць за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та результати дисертаційного дослідження були апробовані на: XXI Міжнародній науковій конференції «Ольвійський форум-2024: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі» (м. Миколаїв, 2024 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Протидія організованих злочинності і корупції в умовах збройного конфлікту: досвід та перспективи» (м. Кропивницький, 2024 р.); XIII Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави» (м. Вінниця, 2024 р.).

Публікації. Основні положення і результати дослідження висвітлено у 8 публікаціях, із них: 4 – статті у наукових фахових виданнях України зі спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» (категорія «Б»), 1 – стаття в іноземному науковому виданні за напрямком дослідження, 3 – тези конференцій. Загальний обсяг публікацій, що належать особисто здобувачу, становить 3,2 друк. арк.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ТА НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ

1.1. Конкурентоспроможність економіки як об'єкт державної політики

Національну економіку в сучасних умовах глобалізації можна розглядати як відкриту систему, вбудовану в зовнішнє оточення, що динамічно змінюється. Інтеграція є неминучим, об'єктивним та незворотним процесом, який визначає економіко-соціальний розвиток більшості країн світу, включаючи Україну. Економічна складова інтеграції пов'язана з джерелами, факторами та формами господарської еволюції. Одним із найважливіших механізмів інтеграції та економічної практики високорозвинених економік є конкуренція.

Тому не випадкового, що останніми десятиліттями в економічній науці та практиці приділяється значна увага вивченню теоретичних підходів і чинників, що впливають на конкурентоспроможність, проте досі немає єдиного розуміння та універсальної методології, яка б давала змогу ефективно оцінювати та підвищувати конкурентоспроможність різних економік. Основна проблема полягає в необхідності комплексного аналізу та інтеграції різноманітних теоретичних підходів, а також виявлення та систематизації ключових передумов, що сприяють формуванню конкурентних переваг. Це включає вивчення макро- та мікроекономічних чинників, інноваційних процесів, інституційних умов, державної політики, а також впливу глобальних економічних тенденцій.

Аналіз сутності конкурентоспроможності економіки та особливостей формування парадигмальних засад національної конкурентоспроможності

було предметом досліджень класиків економічної думки А. Монкретьєна, А. Сміта, Д. Рікардо, А. Маршалла, Е. Хекшера, Б. Оліна, Й. Шумпетера, М. Портера, Дж. Робінсона, Дж. Сакса, Дж. Стігліца, П. Кругмана та інших.

Однак попри значну кількість наукових праць, дискусійною залишається сутність понять «конкурентоспроможність» та «конкурентоспроможність економіки (країни)», що потребує уточнення і систематизації методичних засад їх формування. В умовах наростаючої конкуренції на світових ринках, питання формування та підтримання конкурентоспроможності національної економіки стає ключовим аспектом для забезпечення сталого економічного розвитку та підвищення добробуту населення.

Поняття «конкуренція» у найзагальнішому вигляді є наріжним каменем сучасної економічної теорії, а також в еволюційній теорії Дарвіна, згідно з якою конкуренція є рушійною силою еволюції та забезпечує виживання найбільш пристосованих видів, що призводить до появи більш високоорганізованих організмів. Вважають, що ринкова конкуренція також веде до загальної економічної та соціальної вигоди. Конкуренція як безперервно поновлюваний процес, характерний для товарного виробництва, може бути визначена як змагальність між виробниками товарів та послуг за найбільш вигідні умови докладання капіталу, ринки збуту та джерела сировини [7].

Розглянемо сутність наукових дефініцій «конкуренція», «конкурентоспроможність», адже існують різні теоретико-методологічні підходи до визначення цього поняття, а зміст зазначених категорій залишається предметом суперечок науковців, фахівців, експертів і їх визначення є неоднозначним та інколи, навіть суперечливим.

Загалом, поняття «конкуренція» перекладається з латинської «concurrentia» і означає – змагання, суперництво [2; 4].

Серед науковців сформувалися два підходи до інтерпретації концепції «конкуренція». Перший – визначає конкуренцію, як невидиму руку ринку,

яка без жодних обмежень сприяє стабільному, справедливому та ефективному розподілу економічних ресурсів між усіма членами суспільства. Другий, пізніший, розглядає конкуренцію, як еволюційний процес, характерний для «шумпетерського» прогресивного капіталізму.

Ідея досконалого конкурентного ринку по А. Сміту передбачала, що коли фірми пропонують ідентичний товар на тому самому ринку, то збільшення числа виробників веде до загострення конкуренції та відповідного зниження ціни, за якою товар продається. Виникає цінова конкуренція [231].

Обов'язковою умовою досконалої конкуренції є: вільний доступ на ринок, егалітаризм або відсутність на ринку такої кількості виробників та покупців, за якої ніхто з них не може впливати на ціни, відсутність втручання з боку держави та загальнодоступність усієї інформації про стан ринку. Неокласична економічна теорія уточнює, що з досконалої конкуренції досягається стабільна ринкова рівновага, тобто ніхто з учасників ринку вже не має наміру щось змінювати, наприклад, знижувати ціни. Обмежена спроможність і реалістичність першого підходу доведена самим історичним досвідом розвинених країн.

До другого підходу належить відносно нова теорія М. Портера про порівняльні та конкурентні переваги країн, де автор пропонує розширену концепцію конкурентної переваги країн, що включає еволюцію конкурентних переваг фірм у глобальному масштабі, детермінанти та динаміку конкурентної переваги країн у міжнародному суперництві. Основним моментом теорії М. Портера можна вважати положення про те, що в період індустріального та постіндустріального розвитку суспільства в ринковому середовищі дозрівають принципово нові конкурентні умови, що змінюють загальний вектор конкуренції від переважного використання порівняльних національних переваг до використання динамічно змінних конкурентних переваг, заснованих на досягненні НТП та інновації на всіх стадіях від створення товару до його просування до споживача. Крім того,

будь-яка конкретна комбінація порівняльних та конкурентних переваг (безвідносно до рівня об'єкта) має синергетичний ефект, тобто посилює спільну дію цих факторів [207].

Конкуренція існує між окремими фірмами, галузями та виробництвами, нарешті, між ТНК та цілими країнами. Остання є дуже дієвим механізмом регулювання пропорцій суспільного виробництва, завдяки їй відбуваються процеси міжнародного поділу праці та пов'язані з цим зовнішня торгівля, міжкраїнний обмін технологіями та капіталом. Як будь-який об'єктивний процес конкуренція може мати своє якісне та кількісне вираження. У процесі конкурентної боротьби завжди є ті, хто виграв і програв, тому для визначення їх місця за підсумками економічного змагання вводиться поняття «конкурентоспроможності».

Конкурентоспроможність – це є властивість упередженого товару, послуги або суб'єкта ринкових відносин виступати на ринку краще, або на рівних з присутніми там аналогічними товарами, послугами та суб'єктами ринкових відносин. Інакше кажучи, конкурентоспроможність змістовно означає здатність об'єкта повністю відповідати вимогам сучасного ринку.

Відповідно до сфер дії конкурентних відносин конкурентоспроможність поділяється на конкурентоспроможність товару, конкурентоспроможність фірми, конкурентоспроможність галузі, конкурентоспроможність ТНК, конкурентоспроможність національної економіки, чи країни загалом. Сучасні процеси глобалізації економіки висувують першому плані проблеми конкурентоспроможності окремих сегментів економіки, регіонів, будь-якої частини економіки та території країни [89].

Крім того, конкурентні відносини розвиваються і між міждержавними спілками та інтегральними об'єднаннями та інститутами. Конкурентоспроможність товару означає здатність бути проданим за ціною, що перевищує собівартість. В умовах масового промислового виробництва та стандартизованих технологій вирішальним критерієм

конкурентоспроможності товару стає його ціна, а домінуючою залишається цінова конкуренція виробників.

Пізніше конкурентоспроможність товару стала дедалі більше визначатися такими неціновими чинниками як якість, дизайн, популярність торгової марки, бренд виробника тощо. І тепер окремо ні ціна, ні якість не могли вважатися достатніми критеріями конкурентоспроможності товару. Споживач став обирати оптимальне з його погляду співвідношення ціна – якість. Рамки конкурентоспроможності конкретного виду товару розширилися, але незмінною залишилася умова для виробників – вартість реалізації товару має повністю покривати витрати. З'явилися й нові форми конкуренції, коли окремі виробники просування свого товару і захоплення ринку почали використовувати недобросовісні форми конкуренції, у яких певний період часу допускали можливість збитковості свого виробництва (демпінг). Однак такі дії є незаконними та караються учасниками сучасних ринкових відносин на всіх рівнях [79].

Існує два основних механізми, що забезпечують виробництво конкурентоспроможної продукції, а саме державне управління та механізм конкуренції. І раніше, і зараз перший метод використовувався і використовується при виробництві військової продукції, яка є конкурентоспроможною і на внутрішньому, і на світовому ринках. Це багато в чому пояснюється більшим обсягом витрат за виробництво продукції, ніж цивільної, і жорстким технічним контролем за якістю виробленої продукції. Однак у цивільному секторі, де витрати на виробництво намагаються мінімізувати всіма способами та відсутня система технічного нагляду, цей механізм не працює. Імовірність активізації конкурентного механізму може підвищитися лише за підтримки державними інститутами [17].

Конкурентоспроможність фірми залежить переважно від її організаційно-правової форми. Якщо фірма є акціонерним товариством і її співзасновники обмежені у вилученні власного капіталу, то вона матиме конкурентоспроможність поки приносить прибуток. Для акціонерних

товариств критерій конкурентоспроможності безпосередньо пов'язані з прибутковістю її чи прибутковістю акціонерного капіталу. Теорія досконалої конкуренції свідчить, що менше витрати на одиницю готової продукції, тим фірма інвестиційно привабливіше і, отже, конкурентоспроможніша, оскільки вона має більше можливостей для залучення нових капіталів і розширення виробництва.

У системі світогосподарських зв'язків конкурентоспроможність окремої галузі визначається показником середнього значення витрат за одиницю готової продукції для фірм цієї галузі межах окремого району, країни чи цілого регіону. Конкурентоспроможність галузі тим вища, що нижчий цей показник [207].

У сучасних умовах основними суб'єктами світового економічного життя і насамперед у сфері науки та технологій виступають транснаціональні корпорації. Деякі аналітики окремо виділяють конкурентоспроможність ТНК, оскільки останні, будучи фірмами за своїм статусом, часто мають економічну вагу, порівнянну з вагою цілих галузей і навіть цілих країн. Тому критеріями конкурентоспроможності ТНК є не лише показники ефективності капіталу та можливості розширення ринків збуту, вірніше прагнення домінування на ринку за певним видом продукту (ресурсу), але також створення альянсів виробників з різних держав попри окремі протиріччя у їхньому законодавстві. Іншими словами, на конкурентоспроможність ТНК помітну роль може надавати політичний фактор [11].

Портер М. вважає, що конкурентоспроможність залежить як від порівняльних національних, і від конкурентних переваг. Причому перші пов'язані з початковим міжнародним поділом праці, такі як дешева праця, сприятливі кліматичні умови, багаті природні ресурси, інфраструктурні фактори тощо і можуть бути згодом вичерпані, а другі, власне конкурентні переваги, що ґрунтуються на науково-технічних досягненнях, інноваціях, якісних характеристиках праці та життя людей, практично безмежні. Звідси випливає, що конкурентоспроможність на рівні національної економіки має

величезний потенціал розвитку в перспективі, якщо активно використовуватиме і розвиватиме свої конкурентні переваги [207].

Різноманітність факторів, на основі яких досягається національна конкурентоспроможність, М. Портер поділяє на чотири групи:

- оснащеність виробничими факторами (природні, трудові та матеріальні ресурси);
- можливість інвестицій (фінансовий капітал);
- розвиток інноваційної сфери (науково-технічний потенціал);
- накопичене багатство.

У теоретичній моделі досягнення національної конкурентоспроможності за М. Портером конкуренція, що відбувається на основі послідовного використання перших трьох факторів, супроводжується помітним економічним зростанням усієї системи, тоді як конкуренція, що здійснюється на основі вже накопиченого багатства, призводить до стагнації та поступового згасання [207].

При цьому, М. Портер при розрахунку індексу конкурентоспроможності бізнесу поділив країни залежно від ВВП за ПКС на душу населення на 3 групи: з низьким, з середнім і з високим рівнем доходів, а також виокремив стадії розвитку країни в залежності від переважання основних факторів економічного зростання: природні фактори, управління інноваціями, управління інвестиціями та управління добробутом. В країнах з низьким доходом на зростання конкурентоспроможності, на думку М. Портера, впливає наявність природних ресурсів, експлуатація переробної промисловості та дешева робоча сила. Країни з середнім доходом перебувають на стадії інвестицій, тобто підвищується якість бізнес-середовища, покращується науковий потенціал, відбувається розвиток фінансових ринків. Країни з високим прибутком вже перебувають на стадії управління інноваціями / добробутом. Основна відмінність між такими країнами полягає у рівні розвитку інноваційної сфери, інтенсивності конкуренції на місцевому рівні тощо [225].

Загалом, у науковій літературі найчастіше зустрічається поняття

«національна конкурентоспроможність» (англ. National Competitiveness) – наукова дефініція, яка означає:

- здатність країни домогтися високих темпів економічного зростання, які були б стійкими у середньостроковій перспективі;
- рівень продуктивності факторів виробництва в країні;
- здатність підприємств країни успішно конкурувати на тих чи інших міжнародних ринках [20].

У межах перших двох визначень підвищення конкурентоспроможності національної економіки ототожнюється із підвищенням життєвих стандартів та прискоренням економічного зростання. Підвищення національної конкурентоспроможності на основі третього визначення тісно пов'язане з дотриманням традиційної промислової політики щодо підтримки конкретних компаній – «національних чемпіонів» або експортерів, в тому числі політикою підтримки низького курсу національної валюти.

Між підвищенням конкурентоспроможності у перших двох розуміннях та підвищенням конкурентоспроможності у третьому аспекті існують певні відмінності, а саме: національна конкурентоспроможність у перших двох випадках не передбачає необхідності участі країни в міжнародній торгівлі, тобто бізнес у країні може бути продуктивним, але не торгувати з компаніями з інших країн, а в межах третього підходу конкурентоспроможність визначається виключно на міжнародному рівні.

Також існує багато визначень поняття «конкурентоспроможність країни»:

- Комісія з питань КСП при Президентів США визначає його, як «здатність країни в рамках вільних і справедливих ринкових умов виробляти товари/послуги, що відповідають вимогам міжнародного ринку»;
- Рада з КСП при Президентів США, як «здатність виробляти товари і послуги, відповідні попиту на міжнародних ринках, забезпечуючи в той же час громадянам високий рівень життя і можливість його забезпечення в довгостроковій перспективі»;

- Інститут менеджменту під конкурентоспроможністю країни розуміє «здатність національної економіки створювати та підтримувати середовище, в якому виникає конкурентоспроможний бізнес» [217].
- Всесвітній економічний форум, як «здатність країни досягти високих темпів збільшення приросту ВВП»;
- ОЕСР, як «підтримку здатності підприємств, регіонів, країн і наднаціональних регіонів, які є відкритими для міжнародної конкуренції, зберігати відносно високий рівень доходів і зайнятості населення»;
- Міжнародний інститут менеджменту, як «сферу економічних знань, де аналізуються факти і політика, які формують здатність країни створювати і підтримувати умови для створення додаткової вартості підприємствами і вищий рівень добробуту населення» [170].

Горбаль Н. І., Григор'єв О. Ю., Козачук А. Ю., Козачук Н. Ю. формулюють визначення поняття «конкурентоспроможність (КСП) країни, як обумовлений міжнародним поділом праці, національними умовами та факторами виробництва, а також здатністю її товарів і послуг ефективно конкурувати на світових ринках її стан на цих ринках [30].

Загалом, наукова література з проблем конкурентоспроможності країни дуже різноманітна. У вирішенні цих питань можна виділити дві протилежні позиції, що займають видатні теоретики сучасної економічної та управлінської науки – П. Кругман [218] і М. Портер [120; 227].

Позиція П. Кругмана щодо конкурентоспроможності країни заснована на класичній теорії Д. Рікардо (насамперед, на теорії порівняльних переваг). Ця концепція зводить конкурентоспроможність країни до відносної продуктивності чинників, які використовуються, які відображаються у стані торгового балансу, валютному курсі, цінах і, зрештою, позначається на добробуті країни. Усі ці результати є свідченням стану національної економіки, яка є саморегульованою, і не потребує державного втручання.

На думку П. Кругмана, конкурентоспроможність країни, на відміну від конкурентоспроможності фірми, явище якого насправді немає, а тому

теоретично використовувати це поняття безглуздо і політично шкідливо. У прагненні використати проблему національних конкурентних позицій часто ховається бажання звинуватити сусідів, попросити про привілеї для якоїсь групи або розвинути неекономічну діяльність [218].

Позиція П. Кругмана щодо можливості та мети державного регулювання конкурентоспроможності країни заснована на традиційних неокласичних передумовах про те, що вільна торгівля оптимізує розподіл ресурсів, про досконалу конкуренцію з ефективними ринками, про однорідний продукт, універсальний доступ до технологій тощо. Якщо ці передумови відсутні, то говорять про провали ринку. В цих умовах вільний ринок неспроможний ефективно розподіляти ресурси, і може поліпшувати свої позиції, використовуючи з допомогою державного регулювання провали ринку. П. Кругман таку можливість розглядає, звертаючись до обґрунтування стратегічної експортної та імпоротної політики [215].

В той же час, Дж. Стігліц припускає, що за інформаційними та обчислювальними обмеженнями держава не може відтворити «досконалі ринки». Більш важливою є можливість того, що у світі постійних технічних змін, перетворень, пов'язаних із масштабом та сферою спеціалізації економічної діяльності, екстерналій та розширення провалів ринку, стратегічна політика може не лише спробувати «наблизитися до «досконалого ринку» [234].

Інший підхід до конкурентоспроможності країни міститься у роботах М. Портера. Вперше він був сформульований у рамках концепції конкурентних переваг країни в книзі «Конкурентні переваги націй» [227], де автор протиставив поняття «конкурентні переваги країни» поняттю «порівняльні переваги», що широко використовується в неокласичній теорії торгівлі, викладеної в роботах Д. Рікардо, Е. Хекшера та Б. Оліна. Застосовуючи створену ним теорію корпоративної стратегії до національного рівня, М. Портер доводить, що переваги (а відповідно й конкурентоспроможність) країни виникають не з інтенсивності використання

галуззю специфічних факторів, якими у відносному надлишку наділена країна (що впливає з теорії Хекшера-Оліна). Вони є результатом зусиль, які застосовано на рівні фірми для розвитку нового продукту, здійснення змін, розвитку нових брендів або методів доставки тощо, тобто інновацій у широкому розумінні. Згідно з М. Портером, інновації можуть виникнути в будь-якій галузі, в якій існують умови, що спрямовують і стимулюють інноваційні зусилля, незалежно від факторної інтенсивності.

Ці умови створюються чотирма елементами «ромба конкурентоспроможності»: 1) умовами для факторів; 2) умовами для попиту; 3) взаємопов'язаними та підтримуючими галузями; 4) формуванням фірмової стратегії та суперництва [120].

Більше того, сприятливі умови призводять до конкурентних переваг, якщо фірма може розробити необхідну стратегію. Як і всі елементи ромба, стратегії мають характеристики, особливі для кожної країни. Конкурентний потенціал будь-якої економічної системи складається з інноваційних умов та сформованих стратегій. Країни повинні переміщатися від базових чи простих факторів (природних ресурсів, дешевої некваліфікованої робочої сили) до більш сучасних (інновації та виробнича інфраструктура) разом зі зміною корпоративної стратегії. А створювати сприятливі умови для цього процесу має держава [227].

Тобто, Портер М. не заперечує існування проблеми конкурентоспроможності країни та можливостей держави впливати на її показники. Більше того, він сам намагається розробити систему показників, яка могла б стати орієнтиром у розробці державної конкурентної політики.

Таким чином, у сучасній літературі існують два погляди на можливості вивчення та використання теорії конкурентоспроможності країни. Обидва мають різні теоретичні основи. Один (П. Кругман) виходить з неокласичної традиції і виступає проти самостійного використання поняття «конкурентоспроможність країни», що суперечить вільній взаємовигідній торгівлі, і, відповідно, заперечує можливість державного регулювання з

метою створення більш сприятливих умов національному виробнику. Інший підхід (М. Портер) – спроба застосувати теорії корпоративних стратегій до національної економіки, визначаючи конкурентоспроможність країни лише внутрішньофірмовими факторами та зводить державне регулювання до створення умов для розвитку «національних факторів» конкурентоспроможності.

Отже, в науковій літературі відсутнє чітке формулювання поняття конкурентоспроможності країни чи національної економіки. Точніше, вона розглядається та оцінюється за цілим набором факторів, що іноді розрізняються по угрупованню та ваговим характеристикам їх показників. За аналогією з конкурентоспроможністю взагалі, конкурентоспроможність національної економіки можна визначити, як здатність країни відповідати вимогам сучасної світової економіки або здатність країни постачати на світовий ринок товари та послуги за цінами їхньої можливої реалізації.

Проте останнє дещо звужує визначення конкурентоспроможності національної економіки, тому що в межах окремо взятої країни її конкурентоспроможність на світовому ринку не повинна обмежуватись товаровиробниками та експортними операціями. Воно може і має включати також оцінки наслідків ефективності виробництва у розвиток всієї соціальної сфери країни та інституційної структури держави. Особливо важливим є цей аспект аналізу в епоху, коли людський фактор у вигляді умов життя населення та рівня знань стає фактично продуцентом економічного розвитку замість прямих витрат праці.

Українські вчені А. Гальчинський, О. Білорус, В. Сіденко, В. Геєць під поняттям економічної конкурентоспроможності розуміють «здатність нації виробляти товари та послуги, які відповідають стандартам міжнародних ринків, одночасно зберігаючи та збільшуючи реальні доходи своїх громадян» [29; 152].

Враховуючи наведені вище визначення наукових категорій «конкуренція», «конкурентоспроможність країни», «національна

конкурентоспроможність», вважаємо, що «конкурентоспроможність економіки» - це здатність економіки держави запобігати і протидіяти наявним та потенційно можливим внутрішнім і зовнішнім ризикам, викликам, загрозам, небезпекам та діям країн-конкурентів у сфері забезпечення стійкого збалансованого економічного зростання.

Загалом, необхідно зазначити, що конкурентоспроможність – це наукова категорія, якій складно дати одне єдине визначення, вона багатопланова і багатогранна. Форми взаємодії величин конкурентоспроможності окремих елементів, у результаті складових конкурентоспроможність національної економіки вивчені ще недостатньо. Стосовно будь-якого об'єкта, суб'єкта, процесу тощо, вона змінюється залежно від цілей, завдань і конкретики дослідження; розкривається з нових сторін залежно від об'єкта дослідження (чинники виробництва, стратегії, системи тощо), суб'єкта конкуренції (людини, підприємств, регіонів, кластерів, інституційних секторів тощо) [207].

До речі, основним засобом узагальненої оцінки конкурентоспроможності країн є Індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI), створений для Всесвітнього економічного форуму професором Колумбійського університету Ксав'є Сала-і-Мартіном (Xavier Sala-i-Martin) і вперше опублікований в 2004 р. Зазначений Індекс глобальної конкурентоспроможності GCI складений з 12 складових, які детально характеризують конкурентоспроможність країн світу, а цими складовими є: «якість інститутів», «інфраструктура», «макроекономічна стабільність», «здоров'я та початкова освіта», «вища освіта та професійна підготовка», «ефективність ринку товарів та послуг», «ефективність ринку праці», «розвинутість фінансового ринку», «технологічний рівень», «розмір внутрішнього ринку», «конкурентоспроможність компаній», «інноваційний потенціал» [30].

На наш погляд, основними факторами, що впливають на конкурентоспроможність економіки є: інституційні умови (законодавство,

регуляції), технологічні інновації (розвиток ІТ-сектору, автоматизація виробництва), та соціально-економічні аспекти (освіта, якість робочої сили). Також на конкурентоспроможність економіки впливають глобальні тренди, такі як: цифровізація (цифрові технології змінюють бізнес-моделі та споживчі звички); зміна клімату (екологічні ініціативи впливають на конкурентоспроможність галузей економіки); глобалізація (зовнішні економічні чинники мають значний вплив на українську економіку).

Отже, на основі проведених досліджень, можна укласти, що ключовими факторами, що впливають на конкурентоспроможність економіки є фактори, які наведено на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Ключові фактори конкурентоспроможності економіки

Джерело: складено автором

Отже, конкуренція – невід'ємна внутрішньосистемна умова існування ринкового середовища, причому усім стадіям її розвитку, це механізм, що виражає суть ринкових відносин і забезпечує безперервність їх розвитку. Конкурентоспроможність в сучасній науці розглядається не лише як теоретичний концепт, а як стратегічний орієнтир сталого розвитку економіки, держави и суспільства, трансформації інституційного

середовища, інтеграції національної економіки у замкнені міжнародні економічні відносини.

Таким чином, конкурентоспроможність економіки, країни є важливим фактором її успіху на міжнародній арені. Водночас вона є багатогранною концепцією, що системно простягається від внутрішньої структури економіки до зовнішнього середовища. Комплексне розуміння різних теорій і підходів до цього поняття є базою для розроблення ефективних стратегій розвитку економіки держави, які спрямовані на підвищення конкурентоспроможності України в сучасному глобалізованому світі, а також формування та реалізації засад державної політики забезпечення конкурентоспроможного розвитку економіки нашої країни у повоєнний період.

1.2. Теоретичні засади державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки

Підвищення конкурентоспроможності економіки є не просто економічним імперативом, а наріжним каменем стійкого економічного розвитку та національного безпеки і нерозривно пов'язане зі здатністю країни інтегруватися до світових економічних процесів та адаптацією національних політик до вимог міжнародних ринків, залучення іноземних інвестицій, стимулювання інновацій, створення робочих місць та, зрештою, підвищення рівня життя населення.

Саме тому, до життєво важливих інтересів країни, суспільства, особистості, належить необхідність своєчасного реагування держави в межах відповідних заходів з метою запобігання та протидії існуючим викликам у сфері забезпечення конкурентоспроможності економіки. А отже, існуючі ризики, виклики та загрози в зазначеній сфері вимагають від держави формування та реалізації ефективної та результативної державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки.

Тому, враховуючи той факт, що істотний вплив на формування конкурентних переваг та забезпечення конкурентоспроможності національної економіки відіграє відповідна державна політика, це вимагає розгляду особливостей існуючих теоретико-методичних засад її формування та реалізації.

Історично в економічній науці склалося два протилежні підходи до питання реалізації державної економічної політики та державного регулювання господарських відносин, в тому числі в сфері забезпечення конкурентоспроможності економіки.

Перший теоретико-методологічний підхід, заснований на положеннях класичної економічної теорії, висунутих А. Смітом зводиться до того, що держава повинна обмежити своє втручання у господарську діяльність встановленням норм та правил, що регулюють відносини між суб'єктами господарювання, а також контролем за дотриманням усіма суб'єктами встановлених норм та правил [38].

Сутність другого теоретико-методологічного підходу, який одержав найповніше наукове обґрунтування в роботах Дж. Кейнса, полягає в необхідності активного втручання держави в економіку для захисту найбільш уразливих суб'єктів господарювання та запобігання або пом'якшення економічних криз [15].

На сьогоднішній день спостерігається тенденція до об'єднання вищезазначених теоретико-методологічних підходів у різних варіаціях, початок чого було покладено на наукових роботах П. Самуельсон [92].

Важаємо, що в умовах глобалізації та прискорення науково-технічного прогресу роль держави в економіці стає дедалі більш важливою, яка спрямована на забезпечення сталого економічного зростання та підвищення добробуту населення. Особливо в сучасних умовах, які характеризуються високим ступенем невизначеності, викликаних геополітичними змінами, війнами, пандеміями, світовими економічними кризами, здійснення результативної та ефективної економічної політики стає

критично важливим завданням кожної держави.

У цьому контексті важливо чітко визначити, які економічні принципи та політика можуть сприяти збільшенню конкурентоспроможності країни, а також основні підходи до формування економічної політики, методи, механізми та інструменти її реалізації з урахуванням аналізу впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на конкурентоспроможність національної економіки. Тобто збільшення ролі держави, як суб'єкта прийняття рішень у нових, екстремальних умовах потребує нових методів регуляції, які відрізняються кількісними характеристиками, загальною спрямованістю та ступенем жорсткості (за необхідності).

Метою державної політики у сфері конкурентоспроможності економіки є забезпечення цілісної системи взаємозалежності елементів, результатом яких є досягнення економічної стабільності. Формування макросистеми такого типу сприятиме забезпеченню створення конкурентоспроможної національної економіки.

Реалізація державної політики у сфері конкурентоспроможності економіки забезпечується в різних формах. Збільшувати конкурентоспроможності національної економіки, необхідно використовувати ті види економічної політики, яка на даний момент матиме найбільший ефект. Відповідно, згідно класифікації форм державної політики з урахуванням специфіки розвитку національної економіки в сучасних умовах, вона реалізується в таких напрямках:

- економічна політика (структурна з пріоритетом диверсифікації, регіональна, цінова, інвестиційний, промислово-інноваційна);
- фінансова (грошово-кредитна, банківська, бюджетна, податкова);
- зовнішньоекономічна (митно-тарифна, торгівельна, інтеграційна);
- соціальна (політика зайнятості, соціальної підтримки, регулювання доходів, політика підвищення рівень людського розвитку (ІЛР));
- політика підвищення конкурентоспроможності (створення сприятливих умов для розвиток підприємництва, підвищення продуктивності

праці, підвищення якості людського капіталу, логістична політика тощо);

- антикризова (здійснення заходів в окремих сферах, зокрема - працевлаштування, банківська система, підтримка малого та середнього бізнесу, аграрний сектор, диверсифікація тощо).

В контексті дослідження доцільно розглянути існуючі наукові думки та методичні підходи до визначення сутності та змісту основних наукових категорії, пов'язаних з формуванням та реалізацією державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки.

Так, на думку Козьменка С.М. та Корнєєва М.В., державна економічна політика – це генеральна лінія економічних дій, що здійснюються урядом країни, що забезпечує потрібну спрямованість економічних процесів, що втілюється в сукупності заходів, за допомогою яких здійснюються намічені цілі та завдання, вирішуються соціально-економічні проблеми [77].

Амосов О.Ю. та Латинін М.А. вважають, що конкурентна політика держави – це комплекс цілеспрямованих державних заходів, направлених на створення і захист конкурентного середовища, здійснення профілактики та безпосереднє припинення порушень конкурентного законодавства, сприяння розвитку добросовісної конкуренції на товарних ринках [2].

На нашу думку, державна політика забезпечення конкурентоспроможності економіки – це комплексна законодавчо визначена система заходів суб'єкта державної політики по відношенню до об'єкта державної політики, яка спрямована на запобігання і протидії наявним та потенційно можливим внутрішнім і зовнішнім ризикам, викликам, загрозам, небезпекам та діям країн-конкурентів у сфері забезпечення стійкого збалансованого економічного зростання на екологічних засадах та підвищення добробуту населення.

Для більш повного розкриття сутності та змісту державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки розкриємо суб'єктно-об'єктні відносини.

До суб'єктів державної політики забезпечення

конкурентоспроможності економіки в Україні належать: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, галузеві міністерства та відомства, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, політичні партії, громадсько-політичні організації, підприємницький сектор, бізнес-асоціації, професійні спілки, освітньо-наукові організації, засоби масової інформації тощо.

До об'єктів державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки необхідно віднести всі галузі та сфери економіки та суспільного життя, регіони, території, а також явища, проблемні ситуації, які виникають в зазначеній сфері та потребують невідкладного вирішення з метою забезпечення необхідного рівня конкурентоспроможності національної економіки.

Тобто забезпечення конкурентного економічного розвитку країни досягається шляхом поєднання трьох складових:

- держава, підприємницький сектор, суспільства, як суб'єкти державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки;
- безпосередньо сфера конкурентоспроможності економіки (явища, процеси, проблеми забезпечення відповідного рівня конкурентоспроможності економіки), як об'єкт державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки;
- державна політика забезпечення конкурентоспроможності економіки, як засіб впливу суб'єкту на об'єкт.

Слід зазначити, що всі три вищезазначених складових передбачають провідну роль саме держави, як необхідної передумови підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

В умовах існуючих викликів та загроз у сфері забезпечення конкурентоспроможності економіки потребує обґрунтування визначення принципів формування та реалізації відповідної державної політики.

Серед таких важливих принципів формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності національної економіки є

[168]:

1) комплексності та системності – аналіз і визначення поточного стану національної економічної системи, оцінка основних проблем, їх причин;

2) пріоритетності – визначення пріоритетів конкурентного розвитку: економічних, соціальних, правових та оптимальне поєднання засобів і методів державного впливу на окремі галузі, що вимагають змін з метою їх трансформації в напрямку реалізації визначених пріоритетів;

3) наступності економічної політики, тобто чіткого встановлення цілей, сфери застосування з урахуванням зв'язку з іншими проблемами, визначення витрат на реалізацію запланованих державних заходів;

4) принцип масштабності за всіма напрямками діяльності в межах визначеної стратегії розвитку, дотримання принципу найменшої шкоди, вирішення проблем дисфункціональності системи життєзабезпечення господарських структур, сприяючи тим самим опору зовнішніх впливів;

5) принцип безперервності перетворень (реформ), що здійснюються в межах інтервалу простору-часу, використання досвіду інших держав у сфері реформування, оцінка та адаптоване використання з максимально позитивним ефектом, оцінка реальних можливостей. Визначення етапів, термінів реалізації стратегії, поточна корекція дисфункцій, що виникають у системі управління економікою.

6) при проведенні реформ необхідно дотримуватися принципів: підтримки на позитивному рівні соціальних параметрів; повноти проведених перетворень, не допускати затягування реформаторських актів, інакше їх гранична корисність з часом почне знижуватися.

7) міжнародної інтеграції – в умовах глобальної відкритості національних економік необхідно оцінити та врахувати вплив міжнародних організацій, політичних структур, агентами яких є міжнародної конкуренції, на внутрішній розвиток країни.

На наш погляд, при формуванні та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки доцільно враховувати

принципи за якими працює Антимонопольний комітет України (АМКУ): законності, гласності, захисту конкуренції на засадах рівності фізичних та юридичних осіб перед законом; пріоритету прав споживачів [60].

Також, на нашу думку, формування та реалізація державної політики забезпечення конкурентоспроможності національної економіки має здійснюватися на принципах: законності; наукової обґрунтованості; ефективності та результативності; системності та комплексності; прозорості; економічної доцільності; пріоритетності національних економічних інтересів; раціонального поєднання заходів державного впливу та механізму саморегулювання ринку; міжнародної економічної інтеграції; взаємозв'язку всіх елементів державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки та її узгодженості з іншими напрямками загальної державної політики.

Надзвичайно важливим етапом дослідження теоретико-методичних засад державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки є виокремлення механізмів її формування та реалізації, а також визначення їх сутності та змісту.

На нашу думку, механізм формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки – це сукупність цілей, принципів, методів, інструментів, засобів, важелів, прийомів, стимулів та способів й особливості їх застосування суб'єктом державної політики по відношенню до об'єкта державної політики у зазначеній сфері з метою запобігання і протидії наявним та потенційно можливим внутрішнім і зовнішнім ризикам, викликам, загрозам, небезпекам та діям країн-конкурентів у сфері забезпечення стійкого збалансованого економічного зростання на екологічних засадах та підвищення добробуту населення.

Нами обґрунтовано та виокремлено такі механізми формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки: політико-адміністративний, нормативно-правовий, фінансово-економічний, інформаційно-мотиваційний (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Система формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки.

Джерело: розробка автора

Основою політико-адміністративного механізму формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки є: необхідність інтеграції питань конкурентного розвитку економіки у всі сфери суспільного життя; необхідність врахування питань конкурентоспроможності економіки при розробці, прийнятті та реалізації політичних рішень; врахування особливостей міжнародної інтеграції України (членство в Світовій організації торгівлі, євроінтеграційні прагнення, міжнародне співробітництво) у питаннях забезпечення конкурентоспроможності національної економіки; заходи адміністративного спрямування з метою створення належних умов для конкурентного розвитку економіки шляхом ліцензування, квотування, стандартизації, сертифікації, накладання санкцій та заборон, державного контролю та нагляду за ціноутворенням, проведення експертиз та державного аудиту, регламентації господарської діяльності тощо.

Нормативно-правовий механізм ґрунтується на системі права держави, зокрема, системи нормативно-правових актів, що реалізується у вигляді правозастосування та дією системи нормотворення, правоохоронної, правозахисної та судової систем за допомогою яких здійснюється державна політика забезпечення конкурентоспроможності економіки.

Фінансово-економічний механізм є сукупністю інструментів фінансового та економічного спрямування за допомогою яких органи державної влади та місцевого самоврядування забезпечують регулювання процесів в конкурентній сфері та за допомогою яких здійснюється фінансування безпосередніх заходів державної політики забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, а саме: формування державного бюджету та державних витрат на забезпечення конкурентного економічного розвитку; формування стимулюючої системи оподаткування; регулювання процесу формування витрат та цін суб'єктами господарювання; встановлення розміру облікової ставки, яка впливає на рівень відсотку кредитування суб'єктів господарювання; валютне регулювання, яке впливає

на курс національної валюти та здійснення експортно-імпортних операцій тощо.

Фінансово-економічний механізм передбачає наявність фінансових джерел та економічних важелів, стимулів та інструментів, передбачених законодавством, за допомогою яких забезпечується формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки шляхом фінансування безпосередніх заходів в економічній сфері за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів, коштів юридичних та фізичних осіб, в тому числі іноземних, інших коштів, які не заборонено законодавством.

Виокремлений нами інформаційно-мотиваційний механізм формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки має сприяти врахуванню інтересів підприємницького сектору, органів державної влади та місцевого самоврядування всіх рівнів, суспільства в цілому щодо конкурентного економічного розвитку із застосуванням інструментів соціального і психологічного спрямування. Інформаційно-мотиваційний механізм є важливою складовою формування та реалізації державної політики в частині забезпечення конкурентного розвитку економіки на основі належного інформаційного забезпечення державно управлінських рішень та мотиваційного заохочення суб'єктів господарювання до високопродуктивної економічної діяльності на інвестиційно-інноваційних засадах.

Окрім того, зазначений механізм передбачає здійснення комунікації (яка носить переважно інформаційний, рекомендаційний та роз'яснювальний характер) між органами державної влади та місцевого самоврядування, бізнес-середовищем, суспільством щодо особливостей формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

Важливу роль у питаннях формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки відіграють методи

державного управління, тобто сукупність певних важелів, засобів, прийомів, що застосовуються суб'єктом державного управління відносно об'єкта державного управління для досягнення відповідних цілей у зазначеній сфері.

У відповідності із виокремленими нами політико-адміністративним, нормативно-правовим, фінансово-економічним, інформаційно-мотиваційним механізмами формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки, на наш погляд, такими методами є: адміністративні, організаційні, інституціональні, правові, економічні, емпіричні, соціальні, психологічні.

Необхідною складовою державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки є інструменти відповідних механізмів її формування та реалізації.

Вважаємо, що результативність застосування політико-адміністративного механізму формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки визначають такі інструменти, як: державний нагляд і аудит; ліцензії; пільги; стандарти; нормативи; сертифікати; санкції; штрафи; квоти; експертизи; обмеження та заборони тощо.

Окрім того, до засобів антимонопольного регулювання належать: обмеження на встановлення вищого рівня цін і тарифів; запровадження граничних нормативів рентабельності; декларування зміни цін; встановлення стандартів і показників якості для товарів і послуг; квотування обсягів виробництва товарів (послуг); використання державних замовлень; розподіл ринків; тарифне регулювання імпорту та експорту товарів тощо [2].

За порушення українського законодавства про захист економічної конкуренції згідно із законодавством, до суб'єктів господарювання застосовуються певні види санкцій та штрафів:

- примусовий поділ у випадках зловживання монопольним (домінуючим) становищем;
- відшкодування шкоди особам (шкода, заподіяна порушеннями

законодавства про захист економічної конкуренції, відшкодовується особою, яка вчинила порушення, у подвійному розмірі від заподіяної шкоди);

- адміністративна відповідальність посадових осіб та інших працівників суб'єктів господарювання, органів влади, місцевого самоврядування, адміністративно-господарського управління та контролю за здійснення антиконкурентних дій;

- сплата штрафів [51].

В цілому, за здійснення антиконкурентних погоджених дій юридичними особами й за зловживання монопольним положенням штрафи в Україні можуть становити до 10% річного обороту суб'єктів господарювання [3].

Ступінь ефективності та результативності застосування нормативно-правового механізму формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки визначають такі інструменти, як: створення та розвиток інститутів; нормативно-правові акти: ВРУ, Президента, Кабінету Міністрів, міністерств і відомств; міждержавні угоди про партнерство, співробітництво та інтеграцію тощо.

Так, основним державним інститутом у сфері забезпечення захисту конкуренції у підприємницькій діяльності та у сфері публічних закупівель є Антимонопольний комітет України, метою діяльності якого та основними завдання є:

- контроль за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції;
- контроль за концентрацією, узгодженими діями суб'єктів господарювання;
- захист конкуренції при регулюванні цін на товари, що виробляються суб'єктами природних монополій;
- методичне забезпечення застосування законодавства про захист економічної конкуренції;
- сприяння розвитку добросовісної конкуренції;

- контроль щодо створення конкурентного середовища та захисту конкуренції у сфері публічних закупівель;
- моніторинг державної допомоги суб'єктам господарювання та здійснення контролю за допустимістю такої допомоги для конкуренції [60].

При цьому, важливими нормативно-правовими актами зазначеного механізму є Закони України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності» (1992 р.), «Про Антимонопольний комітет України» (1993 р.), «Про захист від недобросовісної конкуренції» (1996 р.) тощо.

Так, Закон України «Про захист економічної конкуренції» визначає правові засади підтримки та захисту економічної конкуренції, обмеження монополізму у господарській діяльності та спрямований на забезпечення ефективного функціонування економіки на основі розвитку конкурентних відносин [51].

До основних інструментів фінансово-економічного механізму формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки доцільно віднести наступні: прибуток, ціни, митні тарифи, кредити, амортизація, валютний курс, податки та збори, страхові та лізингові платежі, інвестиції, інновації, дивіденди, бюджетні дотації та субвенції тощо.

Ступінь ефективності та результативності застосування інформаційно-мотиваційного механізму формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки визначають такі інструменти, як: аналітична інформація; соціологічні дослідження; опитування; анкетування; засоби масової інформації; освітньо-наукові заходи; інформаційні кампанії; звітність (статистична, бухгалтерська, податкова, митна тощо); бази і банки соціально-економічної інформації; інформаційно-цифрові системи тощо.

Зазначені інструменти інформаційно-мотиваційного механізму формування та реалізації зазначеної державної політики в частині збору та

аналізу інформації мають на меті забезпечення наявності достатньої повноти інформації для прийняття адекватних державно управлінських рішень у сфері забезпечення конкурентного економічного розвитку країни.

Отже, держава має адекватно реагувати на будь-які зовнішні і внутрішні виклики та загрози у сфері забезпечення конкурентоспроможності економіки, застосовуючі відповідні методи та засоби впливу, механізми та інструменти формування та реалізації державної політики у зазначеній сфері, використовувати досягнення теорії і практики державного управління відповідного спрямування, а також врахувати існуючих практики світового досвіду щодо конкурентного економічного розвитку.

Таким чином, на основі проведених досліджень можна зазначити, що забезпечення на державному, регіональному та місцевому рівнях відповідних цілей, функцій, завдань, принципів формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки дозволить повною мірою вирішити існуючі проблеми та суперечності у зазначеній сфері. Окрім того, в сучасних умовах питання формування та реалізації дієвої та результативної державної політики забезпечення конкурентоспроможності національної економіки є важливою та необхідною передумовою забезпечення необхідного рівня економічної безпеки України в умовах російської військової агресії та запровадженого в країні воєнного стану.

1.3. Особливості формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки в зарубіжних країнах

Сучасна економіка більшості країн світу серед інших особливостей має основну – їхнє функціонування суттєво залежить від умов, які продиктовано зовнішнім та внутрішнім конкурентним середовищами, що передбачає наявність належного реагування з боку держави.

Державна політика забезпечення конкурентоспроможності економіки в зарубіжних країнах націлена на створення умов для інтенсивного

економічного розвитку та захисту власних економічних інтересів і є складовою державної політики забезпечення економічної і, в кінцевому рахунку, національної безпеки. Втрату конкурентоспроможності економіки, що загрожує втратою провідних позицій у глобальній економіці, і ставить їх в залежність від інших держав, розвинуті країни розглядають, як основну загрозою національній економічній безпеці.

При цьому основними завданнями державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки є належне функціонування ринкового механізму через створення відповідної системи прав власності, законів та правил, що забезпечують їхню гарантію, юридичних інститутів, механізмів прийняття державно управлінських рішень, обмеження монополістичних диспропорцій, демонополізація ринкових структур, забезпечення фінансової стабільності та створення передумов для стійкого економічного зростання на конкурентній основі.

Конкурентоспроможність національної економіки визначається головним чином за рахунок конкуренції на основі факторів виробництва, володіння значними запасами природних ресурсів може забезпечити високий дохід на душу населення протягом тривалого часу, проте не гарантує сталого економічного зростання. Вона характерна для всіх країн, що розвиваються, країн з плановою економікою, що мають значні природні багатства (модель такого типу характерна сучасній українській економіці). Конкурентоспроможність на основі інвестицій базується на готовності та спроможності національних суб'єктів ринку до агресивного інвестування. Не тільки держава, а й підприємства, і фірми, і приватні особи виступають активними інвесторами, які легко йдуть на підприємницькі та фінансові ризики [211].

Така поведінка, можливості та бажання інвестувати у розвиток економіки та становить стійку базу для підтримки зростання та конкурентоспроможності національної економіки в перспективі. Яскравим прикладом такого підходу був розвиток Японії та Південної Кореї наприкінці

XX століття. Економіки інших нових індустріальних країн сьогодні або намагаються обминути цю стадію розвитку, конкурентоспроможності, або тільки перебувають на підступах до неї, відчуючи суттєву нестачу інвестиційних коштів [79].

Стадія досягнення конкурентоспроможності з урахуванням розвитку інноваційної сфери відрізняється тим, що володіння чинниками виробництва, а, навпаки, їх брак, сприяє зростанню конкурентоспроможності, стимулюючи проникнення наукових досягнень у економічну сферу. На цій стадії може існувати значний технологічний розрив у галузях, але потім неминуче відбувається перелив нових технологій через галузеві та державні кордони, різко зростає конкурентоспроможність у сфері послуг та складної структури попиту. Модель конкурентоспроможності за рахунок нововведень має найбільшу опірність до макроекономічних коливань та екзогенних впливів.

Національна економіка стає менш залежною від різкої зміни цін та валютних курсів, оскільки конкуренція ґрунтується на використанні інновацій та структурної диференціації виробництва. На цій стадії рішуче змінюється роль держави та її вплив на економіку. Характерні для попередніх стадій розподіл капіталу, протекціонізм, ліцензійний контроль, експортні мита та субсидії, як і інші форми прямого втручання, втрачають свій зміст та ефективність, коли конкуренція ведеться на основі інновацій. Найважливішою умовою цієї стадії конкурентоспроможності є те, що імпульси до розвитку інноваційної сфери та сигнали для впровадження нових технологій у конкурентні виробництва мають прийти із приватного сектору. Великобританія досягла цієї стадії у першій половині XIX століття; США, Німеччина та Швеція – на рубежі XIX та XX століть; Італія та Японія у 70-ті роки XX століття [211].

Нарешті, досягнення національної конкурентоспроможності з урахуванням накопиченого багатства, зрештою, призводить до спаду виробництва, оскільки виробник втрачає здатність до зміцнення вже завойованих переваг і прагне зберегти їх з урахуванням досягнутого

достатку; зменшується інвестиційна активність. Відмітною ознакою цієї стадії національної конкурентоспроможності є лавиноподібне зростання кількості злиттів і поглинань, оскільки фірми, що мають надлишковий капітал, шукають можливість отримання прибутку, минаючи ризики створення нових виробництв. Цим створюється ілюзія підприємницького прогресу без посилення конкурентоспроможності. До таких економік сьогодні належать Велика Британія, Швейцарія, частково Данія та Швеція [211].

На рівень конкурентоспроможності країн впливають не тільки внутрішні фактори, але й зовнішні, а саме: поточні глобальні проблеми, які створюють виклики для конкурентоспроможності економік, наприклад, постійні збройні конфлікти (в тому числі, російська військова агресія проти України), які ускладнюють існуючі економічні тенденції, сприяють інфляційним процесам та поширенню бідності; стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту (ШІ), який, з одного боку, має потенціал для значного підвищення ефективності та продуктивності, а з іншого – скорочується кількість робочих місць; напруженість між США та Китаєм і викликані цим бар'єри та перепони в торгівлі. В цілому, геополітична напруженість посилює збої в ланцюгам міжнародних поставок, що впливає на світове виробництво та споживання [216].

Окрім того, в умовах глобалізації світового господарства відбувається міграція виробничих галузей у регіони, де середній рівень витрат за одиницю готової продукції нижче, дедалі більшої ваги у витратах виробництва набувають витрати на робочої сили, відбувається міграція цього виробництва з промислово розвинених країн напівпериферію і периферію світової господарської системи (так відбулася міграція текстильної промисловості зі США до країн Азії, чорної металургії з Японії на Тайвань та Республіку Корею тощо) [211].

Загалом, досвід країн світу у сфері регулювання конкурентоспроможності національної економіки становить значний інтерес,

оскільки питання створення нових конкурентоспроможних галузей нерозривно пов'язані зі стратегією довгострокового національного розвитку.

Одним із досягнень економічного прогресу цивілізації в останні десятиліття є проведення політики захисту конкуренції, яка може розглядатися як складова структурної політики держави, та створення правової бази функціонування ринкових структур. Державна політика захисту конкуренції – це механізм, що функціонує з урахуванням антимонопольного законодавства, який відбиває рівень розуміння сучасного ринкового господарства та довгострокову політику розвинутих країн, спрямовану створення рівних умов господарювання для підприємницьких структур.

Також у найрозвиненіших країнах конкурентна (антимонопольна) політика є знаряддям захисту національних інтересів, яка може бути застосована до дій іноземних компаній за межами держави, які завдають шкоди конкуренції на внутрішньому ринку. Міжнародний аспект антимонопольного регулювання передбачає три аспекти: сферу дії національного антимонопольного законодавства; вплив антимонопольного регулювання на конкурентоспроможність національної економіки; боротьбу проти зловживання іноземного капіталу засобами антимонопольного регулювання. Останнє відноситься в основному до експортних картелів, що впливають на внутрішні ринки, що призводять до обмежень конкуренції всередині країни та порушує міжнародні зобов'язання держави (наприклад, законодавство США та Німеччини) [201].

Істотний вплив на формування конкурентних переваг та забезпечення конкурентоспроможності національної економіки відіграє державна політика у сфері забезпечення конкуренції та конкурентного розвитку економіки.

Державне регулювання конкуренції виступає одним із необхідних компонентів забезпечення соціально-економічного консенсусу інтересів учасників ділових відносин та включає методи адміністративного, організаційного, фінансово-економічного регулювання, які активно

застосовуються органами державної влади практично у всіх країнах із ринковою економікою [2; 17].

Кожна країна світу по-різному підходить до теорії та практики здійснення конкурентної політики (антимонопольного регулювання), що відображає ті чи інші переваги країн у стимулюванні конкуренції та створенні конкурентного середовища.

У цілому, на сучасному етапі економічного розвитку в світі сформувалося три моделі державної політики забезпечення конкурентоспроможності (державного антимонопольного регулювання) [17]:

1). Американська модель, що діє у США, Чилі та деяких інших країнах, виходить із принципу заборони, тобто формальної юридичної заборони монополістичної практики як такої. Це найбільш формалізована та жорстка парадигма системи антимонопольного захисту суспільства, згідно з якою інтереси підтримки конкуренції на національному ринку мають явний пріоритет у порівнянні з іншими завданнями економічного розвитку країни, зокрема із збереженням неконкурентоспроможних виробництв та компаній (виняток становить лише захист внутрішнього ринку від демпінгу).

2). Європейська модель, яка реалізується в країнах ЄС та інших країнах, в основу якої покладено принцип контролю та регулювання, склалася пізніше ніж у США, а саме після Другої світової війни. Монополістична діяльність у принципі не виключається, не забороняється, і допускається, доки не порушуються встановлені законодавством норми, правила та умови. Зазначена модель є по суті протекціоністською по відношенню до навіть незначної зовнішньої конкуренції. Порівняно з американською системою антимонопольного регулювання в ЄС підтримка конкуренції має менший пріоритет, ніж збереження національного виробництва, а також допускаються способи міжфірмової взаємодії, які визнаються антиконкурентними в США.

3). Японська модель, яку можна також поширити і на «азійських тигрів» (нові індустріальні держави Азії – Сінгапур, Гонконг, Південну

Корею і Тайвань), що демонструють високі темпи економічного зростання, полягає в тому, що підтримка конкуренції між національними компаніями на внутрішньому ринку не лише поступається пріоритетності загальної експортної експансії, а й повністю підпорядкована цій меті. Для забезпечення завоювання та утримання позицій на міжнародних ринках допускаються форми міжфірмової взаємодії, що може суперечити інтересам конкуренції між національними компаніями, у тому числі на внутрішньому ринку.

Основна відмінність між вищезазначеними моделями – у співвідношенні пріоритетності антимонопольної та індустріальної політики. У США антимонопольна політика переважає індустріальну (за винятком сільськогосподарської, а також НДДКР з розробки експортної продукції), тобто завдання підтримки конкуренції ставиться вище за інші завдання розвитку економіки в цілому та окремих галузей і секторів.

У ЄС та Японії індустріальна політика фактично переважає над антимонопольною (збереження рівня виробництва, підвищення конкурентоспроможності національної промисловості та експансія на зовнішніх ринках є пріоритетнішою, ніж підтримка конкуренції). Фактично легалізовані картелі у хронічно депресивних галузях, які характеризуються надлишком та низьким рівнем завантаження потужностей, зокрема, у металургії та вугільній галузі. Реструктуризація таких галузей відбувається не на початкових етапах конкуренції як у США, а вже за втручання держави чи наддержавних органів (у ЄС).

До особливості державного регулювання можна віднести і те, що в країнах Західної Європи та Японії до монополій ставляться більш лояльно, ніж у США, розглядаючи їх як іншу форму конкуренції. У Великій Британії, Німеччині, Франції, Бельгії, Голландії політика щодо конкуренції є важливим інструментом державної регуляторної політики. У Греції, Іспанії, Португалії антимонопольні закони застосовуються порівняно недавно і мають обмежений характер.

Для антимонопольного законодавства західноєвропейських країн

характерним є вилучення зі сфери його дії націоналізованих підприємств у таких галузях, як чорна металургія, суднобудування, текстильна промисловість, ряд галузей добувної промисловості. У деяких країнах (Великобританія, Німеччина, Австрія, Ірландія, Фінляндія) із антимонопольного законодавства вилучено сільське господарство, рибальство, лісове господарство, видобуток вугілля, зв'язок, страхування. У країнах Східної та Центральної Європи державна антимонопольна практика знаходиться на стадії становлення та є близькою за своєю суттю до західноєвропейської [17].

У тому випадку, коли рівень монополізації економіки не дозволяє розвивати ринкові відносини, стримує конкуренцію, у розвинених країнах здійснюється політика демонополізації, ключовими напрямками якої є: принципове чи ініціативне розукрупнення, зокрема поділ суб'єктів господарювання; створення паралельних виробничих структур; внутрішньофірмова диверсифікація (міжгалузовий перелив) капіталу; стимулювання конкуренції різних напрямів усередині фірми; залучення іноземних інвестицій. Можуть бути і більш жорсткі заходи демонополізації економіки. Наприклад, уряд повоєнної Японії не дозволяв розпочинати виробництво в жодній з галузей доти, доки в них не з'явиться щонайменше три потенційні конкуренти [5].

До речі, Японія входила до трійки найбільших економік світу з середини минулого сторіччя. У 1968 р. вона обійшла Західну Німеччину за обсягом валового національного продукту – основного тодішнього індикатора, ставши другою у світі після США. На цій позиції вона перебувала до 2010 р., перш ніж її обійшов Китай [23].

В цілому, в світі можна виокремити антитрестову та антикартельну спрямованість законодавства. Антитрестові закони спрямовані на протидію спілкам, об'єднанням, концернам, в рамках яких відбувається повна втрата фірмами, що входять до спілки, будь-якої самостійності. Подібний союз усуває конкуренцію, тому він не може бути прийнятним для ринкової

економіки. Антикартельні закони спрямовані на протидію різного роду змов між фірмами картельного типу (предметом змови виступають: розділ ринків збуту за споживачами або по районах, встановлення однакових цін тощо). Забороняючи спілки та змови у вигляді трестів і картелів, антимонопольні закони цим стимулюють не тільки конкуренцію, а й диверсифікацію виробництва, освоєння фірмами нових сегментів ринку. У багатьох країнах застосовуються також спеціальні закони, спрямовані на протидію недобросовісної конкуренції, включаючи шахрайство у торгівлі та на виробництві [50].

Найбагатший досвід захисту конкуренції та антимонопольного державного регулювання мають США. Досить тривалий час антимонопольне законодавство США базувалося на «трьох китах» - трьох законодавчих актах, які визначали політику держави у цій сфері, зокрема Закон Шермана (1890 р.); Закон Клейтона (1914 р.); Закон Робінсона-Петмана (1936) [25].

Закон Шермана (Sherman Antitrust Act) складався лише з двох параграфів:

1. Будь-яка угода, об'єднання у формі тресту або в іншій формі або таємна змова, яка має на меті обмеження виробництва чи торгівлі між штатами чи з іноземними державами, оголошуються незаконними (є кримінальним злочином, який карається штрафом та/або ув'язненням).

2. Будь-яка особа, яка намагається монополізувати ринок або вступає в змову з метою монополізації виробництва чи торгівлі між штатами чи іноземними державами, вважається винною у скоєнні злочину (і несе за це відповідальність) [25].

Закон Клейтона (Clayton Act) мав посилити та уточнити основні вимоги закону Шермана. Він, зокрема, оголошував порушеннями закону, але не кримінальними злочинами, такі дії:

- продаж товарів за різними цінами покупцям, які перебували за однакових умов;
- угоди, які пов'язували покупця умовами чи обмежували доступ ринку

інших осіб;

- купувати акції у конкурентів, якщо це послаблює конкуренцію;
- обіймання однією особою керівних посад у кількох конкуруючих підприємствах, внаслідок чого зменшується конкуренція [25].

Усі наведені дії вважалися незаконними лише у тому випадку, якщо їх результатом могло бути суттєве обмеження конкуренції чи якщо внаслідок таких дій у сфері економічної діяльності виникала монополія. Таким чином, якщо закон Шермана був каральним, то закон Клейтона був запобіжним, оскільки він оголошував поза законом способи, завдяки яким монополії могли виникати.

Законом Робінсона-Петмана (Robinson-Patman Act) було внесено поправки до ст. 2 Закону Клейтона і тим самим було розширено рамки забороненої дискримінації, включивши до неї як спробу усунення конкурентів, так і завдання їм будь-яких збитків.

Крім цих законів, велике значення для боротьби з антиконкурентним злиттям компаній зіграв Закон Селера-Кефопера (1950 р.), який уточнив поняття незаконного злиття. Значних змін в антимонопольне регулювання було внесено Законом Харта-Скотта-Родио (1976 р.). Важлива частина конкурентного законодавства США – це «Комплексний закон про торгівлю та конкурентоспроможність» від 1988 р. Для зовнішньоекономічної діяльності велике значення має Закон «Про міжнародну взаємодопомогу антитрестовим органам» від 1994 р. тощо [220].

У США державне регулювання конкуренції здійснюється як на федеральному рівні, так і на рівні штатів. На федеральному рівні свою діяльність у зазначеній сфері здійснюють незалежно один від одного Міністерство юстиції та Федеральна торгова комісія, а на регіональному – відповідні територіальні підрозділи цих структур.

Вищим органом державної антимонопольної політики та контролю за дотриманням антитрестового законодавства є відділ антитрестового законодавства Міністерства юстиції США. У структурі відділу працюють

п'ять заступників керівника, які відповідають за такі питання: виконання рішень щодо злиття компаній на ринку; кримінальні та цивільні справи; апеляції; питання міжнародного співробітництва; економічний аналіз.

Відділ має п'ятнадцять внутрішніх підрозділів в семи регіональних представництвах: в Атланті, Чикаго, Клівленді, Далласі, Нью-Йорку, Філадельфії та Сан-Франциско. Усі вони розслідують злиття компаній, беруть участь у цивільних процесах, контролюють виконання вимог антитрестівського законодавства компаніями, які здійснюють свою діяльність за кордоном.

Крім Міністерства юстиції, важливу роль формуванні державної конкурентної політики США відіграє Федеральна торгова комісія (ФТК). Вона була створена у 1914 р. після ухвалення однойменного закону, який і сьогодні регулює її діяльність. ФТК складається з 5 осіб, яких на сім років призначає президент США та затверджує Сенат. З-поміж комісіонерів президент призначає голову комісії. ФТК складається із трьох великих підрозділів: загальні питання конкуренції, економічні проблеми конкуренції, проблеми захисту прав споживачів. Спільне керівництво апаратом комісії здійснює дирекція. Штаб-квартира цієї організації знаходиться у Вашингтоні. На рівні штатів ФТК має у своєму підпорядкуванні десять регіональних підрозділів. Повноваження цих агентств у сфері антимонопольної діяльності обмежені порівняно з федеральними відомствами, але вони активно співпрацюють із відповідними структурами Міністерства юстиції. До законодавчих повноважень ФТК віднесено запобігання використанню нечесних методів ведення конкурентної боротьби у сфері економічної діяльності, заподіяння шкоди торгівлі в цілому, а також недобросовісних чи оманливих дій фізичних та юридичних осіб [164].

Відчутну роль у процедурі прийняття рішень у справах щодо обмеження конкуренції та монополізації ринків в США відіграють суди. Конгрес заклав до антитрестового законодавства досить широкі формулювання і, таким чином, надав федеральним суддям провідну роль у

визначенні заборон, які накладаються цим законодавством.

Однак, існує ціла низка загальних правил, які є обов'язковими для виконання у будь-якому випадку. До основних порушень відносять:

- горизонтальна фіксація цін – змова щодо цін між компаніями-постачальниками, що діють на ринку;
- бойкот - повне чи часткове припинення ділових відносин із аутсайдерами – постачальниками чи споживачами продукції з метою нав'язування своїх умов її реалізації;
- розподіл ринку між компаніями постачальниками на сфері збуту;
- розподіл та закріплення покупців між компаніями-постачальниками в результаті домовленості між останніми;
- позбавлення конкурентів можливості працювати на цьому ринку [104].

Розглянемо існуючий досвід формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки в країнах ЄС.

На момент створення ЄС національне конкурентне законодавство окремих держав-членів ще було остаточно не сформовано і продовжувало формуватися. Тому фундаментальну базу конкурентної політики ЄС та функціонування всіх інституцій Співдружності було закладено лише у Римському договорі від 25 березня 1957 р.

Основу первинного права ЄС складає Римський договір (1957 р.) та з поправками Маастрихтський (1992 р.) та Амстердамський (1997 р.) договори. Основні вимоги щодо державної конкурентної політики в рамках ЄС базуються на статтях 81-89 Римського (Амстердамського) договору: РОЗДІЛ VI «Загальні положення щодо конкуренції, оподаткування та зближення законодавства» містить главу 1 «Правила конкуренції», яка включає дві секції: Секцію 1 – «Положення, що застосовуються до підприємств» та Секцію 2 – «Державна допомога» [2].

У секції 1 глави 1 йдеться про обмежувальні угоди та узгоджені дії, зокрема, ст. 81 п. 1 Римського договору забороняє через несумісність із

спільним ринком: усі рішення та договори між суб'єктами підприємницької діяльності, рішення асоціацій підприємництва, які можуть впливати на торгівлю між державами-членами та обмежують або усувають конкуренцію в межах спільного ринку, зокрема ті з них, які:

- (а) прямо або опосередковано фіксують закупівельні ціни або ціни продажу та будь-які інші умови торгівлі;
- (б) обмежують або контролюють виробництво, ринки, технічний розвиток чи капіталовкладення;
- (в) розподіляють ринки або джерела постачання;
- (г) визначають різні умови щодо рівноцінних угод з іншими торговими партнерами, що створює для них нерівні конкурентні умови;
- (д) укладання контрактів здійснюється залежно від прийняття іншими сторонами додаткових зобов'язань, які за своєю природою або відповідно до торговельної практики не мають зв'язку з предметом таких контрактів [2].

У секції 2 глави 1 йдеться про державну допомогу.

Так, згідно зі ст. 87, якщо інакше не передбачено цим Договором, будь-яка допомога, яка надається державою-членом або шляхом залучення державних ресурсів у будь-якій формі, яка підриває чи загрожує підірвати конкуренцію шляхом сприяння певним підприємствам або виробництву певних товарів, оскільки це відбивається на торгівлі між державами-членами, вважається несумісною із загальним ринком [41].

Вторинне законодавство містить детальні правила застосування статей Римського (Амстердамського) договору та окремі процедурні питання. Саме норми вторинного права забезпечують реальне функціонування ЄС та його інституцій. За обсягом прийнятих документів воно значно більше первинного права, а за статусом - вище національного законодавства. Актами вторинного законодавства є регламенти, директиви, рішення, рекомендації, прийняті Радою Міністрів ЄС або спільною Радою Міністрів та Європейським Парламентом.

Найбільш вагомими джерелами конкурентного законодавства ЄС є:

норми, які перебувають у розпорядженнях Ради ЄС, серед них – Регламент № 17 від 6 лютого 1962 р.; Регламент № 19/65 від 2 березня 1965; Регламент № 4064/89 від 21 грудня 1989; норми, які містяться у розпорядженнях та директивах Комісії ЄС та у її рішеннях з конкретних справ, які стали адміністративними прецедентами; судова практика – рішення Суду першої інстанції та Суду правосуддя ЄС у конкретних справах, які стали прецедентами для ухвалення ними рішень у аналогічних справах.

Третинне законодавство включає правові норми, джерелом яких є інші акти, крім документів, виданих інституціями ЄС. Це насамперед угоди та конвенції, укладені державами-членами. Вони мають міжнародно-правовий характер та не підпадають автоматично під юрисдикцію Суду ЄС.

У Європейському Союзі міжнародні норми мають перевагу над нормами національного права, а метою конкурентної політики ЄС є запобігання створенню перешкод для вільної торгівлі в межах Співдружності. На відміну від принципу заборони монополій, характерного для антитрестової політики США, європейська конкурентна політика заснована на принципі контролю за створенням та діяльністю монополістичних структур, концентрацією капіталів та злиттям компаній. Тому монополістичні об'єднання (концерни, трести) не визнаються абсолютно протиправними, бо можуть виникати як наслідок природного економічного розвитку.

Однак ці розбіжності вже мають умовний характер, тому що останнім часом спостерігається поступове зближення цих систем. Так, основна тенденція розвитку сучасного законодавства у всіх країнах – спрямованість не проти монополій та великого бізнесу як таких, а на розвиток конкуренції та малого підприємництва, а також контроль за негативними проявами монополізації [43].

Слід зазначити, що антимонопольне законодавство, як комплекс законів та урядових актів, спрямованих на розвиток конкуренції, обмеження та заборону монополій, які перешкоджають створенню монопольних

структур та об'єднань, монополістичних дій, на сьогоднішній день мають понад 60 країн (у США – це антитрестове законодавство, в Японії – антимонопольне, у більшості країн-членів ЄС – боротьба з обмеженням ділової практики, у Німеччині, Австрії, Швейцарії – картельне законодавство).

Цікавим і важливим (для України) є досвід проведення довгострокової політики конкурентного розвитку економіки, який успішно здійснюється у Франції. Послідовно розглядаючи джерела створення конкурентних переваг, такі як інвестиції та впровадження нововведень (інновацій), у Франції вони можуть одночасно використовуватися в різних регіонах з різним рівнем розвитку промислового потенціалу і концентрації висококваліфікованих кадрів і науково-дослідних центрів. Це безпосередньо пов'язано з проведенням регіональної політики, яка спрямована на створення в регіонах передових наукових центрів та супутніх виробництв у найбільш розвинених та конкурентоспроможних галузях, що ефективно працюють у національній економіці. Це дозволяє усунути нерівномірність розвитку та відсталість окремих регіонів. Французький досвід показує, що регіональна політика буде більш ефективною, якщо реалізовуватиметься за принципом нарощування галузевих вузлових елементів, що формують потужність галузі. Одна галузь створює попит підвищеної складності чи виступає постачальником виробів та послуг виробничого призначення інших. Стимулом розвитку слаборозвинених регіонів є розміщення на їх території суміжних галузей, які постачають на ринок проміжний продукт, і навіть створення власної науково-освітньої бази. Зрештою для слаборозвинених регіонів набагато більший ефект має створення на них дослідницьких лабораторій, резерву навченої робочої сили, які служать привабливим стимулом для розвитку суміжних виробництв, ніж субсидії та позики від центральної влади на регіональний розвиток [38].

Тобто, для України це також перспективний напрям, який важливо враховувати при використанні коштів центрального та місцевих бюджетів,

які спрямовуються на освіту, НДДКР, створення робочих місць, реструктуризацію економіки.

При формуванні ринкового середовища в Україні і важливо використовувати наведені вище досвід державної політики розвинених країн у сфері конкуренції. Адже, наприклад, законодавство про захист конкуренції у країнах Європейського Союзу переслідує необґрунтоване зростання концентрації на ринку, встановлення штучно завищених цін, створення бар'єрів для доступу на ринок нових підприємств, недобросовісну конкуренцію. Антимонопольне законодавство покликане стежити за дотриманням трьох умов: незалежності рішень споживачів на ринку, свободою вибору стратегії конкурентної поведінки товаровиробників та відсутністю штучно створюваних бар'єрів для доступу на ринок [2; 17].

Загалом, вивчення досвіду реалізації державної конкурентної (антимонопольної) політики розвинених країн, насамперед США та ЄС, має велике значення для економіки України, яка потребує подолання монополізму, захисту ринку від недобросовісної конкуренції, підтримки вільного підприємництва та національного виробника.

До речі, політика підтримки національного виробника – це те, що є сталою практикою для багатьох розвинених країн світу. Саме тому, на наш погляд, в умовах, у яких опинилася Україна, політика розвитку вітчизняного виробництва, підтримка несировинного експорту та залучення інвестицій в реальний сектор – єдиний можливий шлях для стійкості і розвитку. Політика «Зроблено в Україні» має бути націлена на те, аби змінити структуру економіки й наростити виробництво товарів із високою доданою вартістю.

Адже у світі немає прикладів успішних сировинних держав. Сировинність – це часто синонім бідності. Так, в Україні у 2021 р. частка переробної промисловості у ВВП складала лише 10,3% (рис. 1.3).

А у Словаччині – майже вдвічі більше. Теж саме і в Польщі, Туреччині та в інших країнах. Загалом в країнах OECD (Організація економічного співробітництва та розвитку, яка об'єднує 37 країн світу, більшість з яких є

країнами з високим доходом громадян і високим індексом людського розвитку) частки переробної промисловості у ВВП становить біля 20% [64], що вдвічі вище, ніж в Україні.

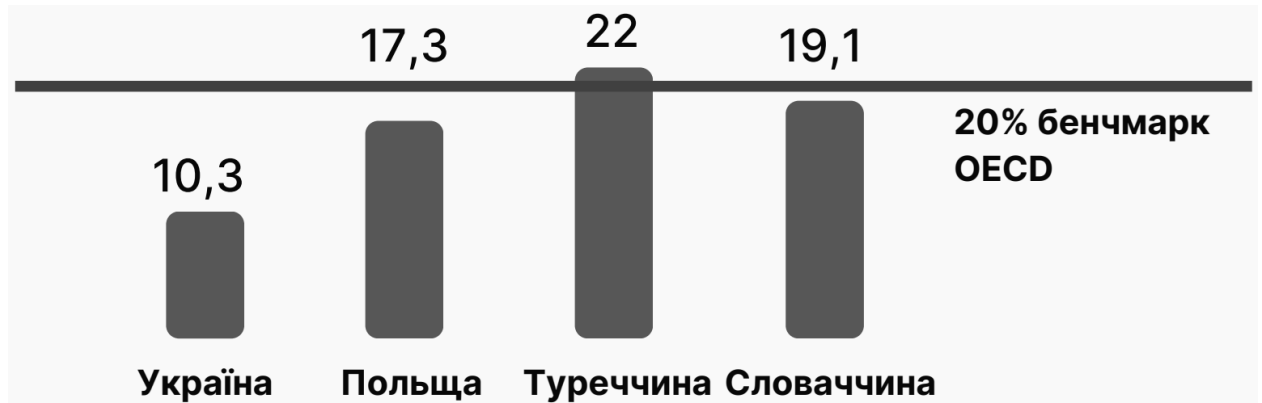

Рис. 1.3. Частка переробної промисловості у ВВП в Україні у порівнянні з іншими країнами – сусідами [64].

Джерело даних: OECD, International trade center, Державна служба статистики України, розрахунки ДП «Укрпромзовнішекспертиза».

Слід зазначити, що найбільш конкурентоспроможні економіки світу поєднують надійні економічні показники з ефективною взаємодією державного і приватного секторів, мають високоякісну інфраструктуру та людські ресурси, соціальний капітал. Ці економіки також балансують продуктивність і процвітання, тобто вони можуть генерувати підвищені рівні доходу і якості життя своїх громадян, зберігаючи навколишнє середовище та соціальну згуртованість. До таких економік належать такі країни, як Сінгапур, Швейцарія, Данія, Швеція та Нідерланди. Слід зазначити, що країни, що розвиваються (такі, як Китай, Індія, Малайзія, Таїланд тощо) активно наздоганяють більш розвинені економіки, особливо що стосується інновацій, цифровізації, диверсифікація.

Однак, незважаючи на те, що Китай щорічно забезпечує високі темпи темпи зростання продуктивності праці, проте, в порівнянні зі США та країнами ЄС ця країна і регіони були менш спроможна перевести такі

економічні вигоди у вищій заробітній платі, кращу охорону здоров'я, а також наукові розробки. Наприклад, незважаючи на те, що Китаю розвивається вражаюче (про що свідчить стрімке зростання ВВП), позиції країни у світовому рейтингу конкурентоспроможності IMD недостатньо високі, що можна пояснити тим фактом, що в абсолютному виразі місячний заробіток середнього китайського робітника становить лиш одну п'яту заробітної плати працівника в США, Сінгапурі, Швейцарії [216].

Загалом, якщо говорити про рейтинг конкурентоспроможності IMD 2024 р. можна виокремити важливі орієнтири національних планів щодо підвищення конкурентоспроможності різних країн.

Так, Саудівську Аравію зробила суттєві кроки у світовому рейтингу конкурентоспроможності шляхом підвищення ефективності уряду, продуктивності приватного сектору та розвитку інфраструктури. Казахстан працює для покращення свого становища у зазначеному рейтингу конкурентоспроможності (потрапляння до 50 найбільш конкурентоспроможних країн) шляхом підтримки державою стратегічних програм та державно-приватного партнерства, покращення системи державного управління, фінансування інноваційного розвитку країни та розвитку людського капіталу. Швеція, Румунії та інші держави активно інвестують в модернізацію інфраструктури своїх країн, включаючи транспортні мережі і цифрове підключення, щоб полегшити бізнес-операції та покращити якість життя для своїх громадян. У сфері технологій, реалізуються ініціативи щодо просування інновацій, відбувається підтримка стартапів і заохочення впровадження передових технологій у різних секторах, від виробництва до послуг. Ці країни приваблюють таланти з усього світу для покращення свого людського капіталу шляхом розробки відповідної державної політики, мета якої – зробити країну привабливішою для кваліфікованих працівників професіоналів у всьому світі шляхом створення інституційного середовища, яке є сприятливим для досліджень, розробок та розвитку, пропонуються відповідні конкурентні стимули, і в

кінцевому рахунку, це веде до забезпечення високого рівня життя громадян [216].

Загалом, світовий досвід свідчить, що ядром економіки промислово розвинених країн є великі багатозаводські підприємства та фірми, які надають економіці країни стабільності та керованості, створюють сприятливі умови для реалізації науково-технічних досягнень. Вони успішно вирішують питання внутрішньогалузевого, міжгалузевого, регіонального, а також значною мірою національного розвитку.

Так, досвід розвинених західних країн, Японії та Південної Кореї свідчить, що національний капітал може витримати конкуренцію з великими іноземними компаніями та транснаціональними корпораціями лише у тому випадку, якщо він буде сформований у великі промислово-фінансові об'єднання. При цьому також необхідно спиратися на державну підтримку, враховувати специфіку національної економіки та особливості сучасного розвитку світового господарства [41; 44].

В Україні також є великі промислові підприємства, які можуть за державної підтримки проводити цілеспрямовану політику зниження витрат виробництва та підвищення конкурентоспроможності своєї продукції. Об'єднання промислового та банківського капіталів у рамках так званих ФПП дасть їм можливість виступити як центри поглинання діяльності інших господарських підрозділів національної економіки. Консолідація коштів промислових підприємств та фінансових інститутів дозволить прискорити структурну перебудову, запобігти скороченню науково-технічного потенціалу країни.

Тобто, проведення державної політики захисту конкуренції, підтримки національних фінансово-промислових груп за адміністративного контролю за виконанням положень антимонопольного законодавства є необхідною умовою зростання конкурентоспроможності національної економіки України. Всі перелічені методи спрямовані на створення найбільш сприятливих макроекономічних умов, які дозволяють нарощувати

національні конкурентні переваги та сприяють динамічному переходу від конкуренції цін до конкуренції технологічних процесів.

Важливим кроком у цьому напрямку є підтримка зазначених фінансово-промислових груп. Однак не слід відкидати можливості дрібного бізнесу знаходити додаткові ринкові ніші, випробувати ризикові нововведення, які допомагають налагодити масовий випуск продукції. Спроби створити конкурентне середовище та формувати національний ринок шляхом насильницького розукрупнення підприємств та розпорошення капіталів не виправдали себе у розвинених країнах, тому не доцільно цього запроваджувати і в Україні.

Досвід закордонного антимонопольного регулювання свідчить, що в національних інтересах України необхідно також вживати заходів, що перешкоджають скупованню конкуруючих українських підприємств, з подальшим банкрутством і приватизацією каналів збуту на користь закордонних компаній-конкурентів. Це безпосередньо пов'язане із соціальною політикою та забезпеченням зайнятості населення. Проведення протекціоністської політики має ґрунтуватися на врахуванні інтересів українських виробників, які мають значний експортний потенціал. Створення рівних умов конкуренції та конкурентного середовища на внутрішньому ринку потребує адекватного захисту від обмежувальної монопольної практики не лише з боку українських монополістів, а й із боку зарубіжних конкурентів, які прагнуть завоювати нові ринки [71].

Узагальнюючи досвід формування та реалізації антимонопольної політики у різних країнах, слід зазначити, що, проводячи конкурентну політику, держава має на меті створення конкурентних відносин на внутрішніх та міжнародних ринках, удосконалення правил конкуренції, її інституційного забезпечення. При цьому у державній політиці, що регулює конкуренцію, можна виділити такі основні елементи [17]:

1. Антимонопольна політика, яка визначає засоби, методи контролю та обмеження існуючих природних, державних монополій; умови кваліфікації

домінуючого становища на ринку та відповідні санкції держави (аж до примусового розукрупнення підприємств-монополістів); порядок контролю за злиттям та поглинання підприємств, а також за ходом приватизації з метою запобігання появі нових монопольних структур; межі державного втручання у зовнішню торгівлю; умови прямого контролю за цінами та заробітною платою (в екстрених випадках); системи заохочення створення та функціонування конкуруючих виробництв та підприємств; квотування та ліцензування певних видів діяльності; заходи щодо стимулювання малого бізнесу шляхом надання податкових пільг, дотацій та пільгових кредитів; спрощення умов організації бізнесу у цій галузі.

2. Фінансова політика стимулювання конкуренції, яка полягає у регулюванні обсягів та умов надання кредитів, депозитні ставки, систему оподаткування, динаміку та розміри доходів суб'єктів ринку, норми рентабельності виробництва та реалізації продукції.

3. Регулювання експорту та імпорту продукції на основі ліцензування та квотування, зміни митної політики.

4. Участь держави у виробництві та реалізації продукції за рахунок підтримки підприємств державної власності у галузевих підприємствах, державних капітальних вкладень, державних замовлень тощо.

5. Державна стандартизація продукції, технологій, умов безпеки та екологічності виробництва, охорона навколишнього середовища.

6. Регулювання видобутку корисних копалин, цін на сировину, матеріали, енергію, воду, землю.

7. Патентно-ліцензійна політика, яка законодавчо закріплює виняткові права на відкриття, винаходи, ноу-хау тощо.

8. Соціальний захист споживачів з допомогою законодавчо закріплених прав споживачів [71].

У результаті дослідження встановлено, що економічний зміст конкурентоспроможності країни кардинально змінився з простого збагачення цінними металами в умовах жорсткого протекціонізму у міжнародних

відносинах до парадигми формування інклюзивних інститутів, економічного зростання і досконалої конкуренції, набуття конкурентних переваг за рахунок інновацій, цифровізації і орієнтації на споживчий попит, реалізацію глобальних цілей сталого розвитку та ESG-орієнтованих стратегій суб'єктів господарювання. У подальшому стратегічними орієнтирами конкурентоспроможності країн, імовірно, стануть роботизовані технології виробництва, штучний інтелект, біоекономіка, новітні джерела енергії що потребуватимуть виваженого та стратегічного державного регулювання цих напрямків [43].

Отже, досвід розвитку розвинутих країн показує, що для успішного функціонування ринкового механізму необхідно створити відповідну систему прав власності, законів та правил, що забезпечують їхню передачу, юридичних інститутів, механізмів прийняття рішень тощо. Крім того, основними завданнями державної політики розвитку країн із ринковою економікою протягом другої половини XX століття та в сучасних умовах є обмеження монополістичних диспропорцій, демонополізація ринкових структур, забезпечення фінансової стабільності та створення передумов для стійкого економічного зростання на конкурентній основі.

Таким чином, узагальнення існуючого зарубіжного досвіду формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки дозволило виявити відповідні механізми та інструменти її забезпечення. Міжнародний досвід свідчить, що саме держава формує та реалізує політику у сфері забезпечення конкурентоспроможності економіки, а також сприяє забезпеченню необхідного її рівня. Тому використання вищенаведеного передового досвіду для формування та реалізації в Україні відповідної державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки має стати одним з ключових чинників перемоги у війні з російським агресором, а також важливою передумовою подальшої повоєнної відбудови та сталого розвитку України в довгостроковій перспективі.

Висновки до першого розділу

1. Поняття «конкуренція» перекладається з латинської «concurrentia» і означає – змагання, суперництво. В науці сформувалися два підходи до інтерпретації концепції «конкуренція». Перший – визначає конкуренцію, як невидиму руку ринку, яка без жодних обмежень сприяє стабільному, справедливому та ефективному розподілу економічних ресурсів між усіма членами суспільства. Другий, розглядає конкуренцію, як еволюційний процес, характерний для «шумпетерського» прогресивного капіталізму. Основними факторами, що впливають на конкурентоспроможність економіки є: інституційні умови (законодавство, регуляції), технологічні інновації (розвиток ІТ-сектору, автоматизація виробництва), та соціально-економічні аспекти (освіта, якість робочої сили). Також на конкурентоспроможність економіки впливають глобальні тренди, такі як: цифровізація (цифрові технології змінюють бізнес-моделі та споживчі звички); зміна клімату (екологічні ініціативи впливають на конкурентоспроможність галузей економіки); глобалізація (зовнішні економічні чинники мають значний вплив на українську економіку).

2. Реалізація державної політики у сфері конкурентоспроможності економіки забезпечується в різних формах та напрямках: економічна політика (структурна з пріоритетом диверсифікації, регіональна, цінова, інвестиційний, промислово-інноваційна); фінансова (грошово-кредитна, банківська, бюджетна, податкова); зовнішньоекономічна (митно-тарифна, торгівельна, інтеграційна); соціальна (політика зайнятості, соціальної підтримки, регулювання доходів, політика підвищення рівень людського розвитку (ІЛР)); політика підвищення конкурентоспроможності (створення сприятливих умов для розвитку підприємництва, підвищення продуктивності праці, підвищення якості людського капіталу, логістична політика тощо); антикризова (здійснення заходів в окремих сферах, зокрема -

працевлаштування, банківська система, підтримка малого та середнього бізнесу, аграрний сектор тощо).

3. Основними завданнями державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки є належне функціонування ринкового механізму через створення відповідної системи прав власності, законів та правил, що забезпечують їхню гарантію, юридичних інститутів, механізмів прийняття державно управлінських рішень, обмеження монополістичних диспропорцій, демонополізація ринкових структур, забезпечення фінансової стабільності та створення передумов для стійкого економічного зростання на конкурентній основі. Економічний зміст конкурентоспроможності країни кардинально змінився протягом розвитку цивілізації: з простого збагачення цінними металами в умовах жорсткого протекціонізму у міжнародних відносинах до парадигми формування інклюзивних інститутів, економічного зростання і досконалої конкуренції, набуття конкурентних переваг за рахунок інновацій, цифровізації і орієнтації на споживчий попит, реалізацію глобальних цілей сталого розвитку та ESG-орієнтованих стратегій суб'єктів господарювання. У подальшому стратегічними орієнтирами конкурентоспроможності країн, імовірно, стануть роботизовані технології виробництва, штучний інтелект, біоекономіка, новітні джерела енергії що потребуватимуть виваженого та стратегічного державного регулювання цих напрямків.

4. Досвід розвитку розвинутих країн свідчить, що для успішного функціонування ринкового механізму необхідно створити відповідну систему прав власності, законів та правил, що забезпечують їхню передачу, юридичних інститутів, механізмів прийняття рішень тощо. В світі сформувалося три моделі державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки, основна відмінність між якими полягає у співвідношенні пріоритетності антимонопольної та індустріальної політики:

- американська модель виходить із принципу формальної

юридичної заборони монополістичної практики як такої. Це найбільш формалізована та жорстка парадигма системи антимонопольного захисту суспільства, згідно з якою інтереси підтримки конкуренції на національному ринку мають явний пріоритет у порівнянні з іншими завданнями економічного розвитку країни;

- європейська модель, в основу якої покладено принцип контролю та регулювання. Монополістична діяльність у принципі не виключається, не забороняється, і допускається, доки не порушуються встановлені законодавством норми, правила та умови. Зазначена модель є по суті протекціоністською по відношенню до навіть незначної зовнішньої конкуренції;

- японська модель, яка демонструє високі темпи економічного зростання, полягає в тому, що підтримка конкуренції між національними компаніями на внутрішньому ринку не лише поступається пріоритетності загальної експортної експансії, а й повністю підпорядкована цій меті. Для забезпечення завоювання та утримання позицій на міжнародних ринках допускаються форми міжфірмової взаємодії, що може суперечити інтересам конкуренції між національними компаніями, у т. ч. на внутрішньому ринку.

РОЗДІЛ 2.

СУЧАСНИЙ СТАН ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка рівня конкурентоспроможності економіки України як об'єкту державної політики

Україна пройшла довгий шлях від планово-адміністративної системи, яка практично виключала повноцінні конкурентні відносини у сфері легального господарювання, до країни з міжнародно визнаною ринковою економікою, що передбачає активну роль держави в створенні, розвитку та захисті конкуренції.

Згідно з Конституцією України, держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція (стаття 42) [80].

Україна продовжує зазнавати величезних економічних збитків через повномасштабну російську агресію. Однак, попри ці надзвичайно важкі умови, економіка країни все ж залишається на рівні стабільності. Відновлюються основні елементи інфраструктури, а макроекономічна та фінансова ситуація в цілому підтримується на достатньо високому рівні. Ключовими чинниками, що сприяли такій стабільності, стали надана міжнародна допомога, ефективна координація всіх гілок влади та висока адаптивність бізнесу до нових умов. Ці фактори в сукупності позитивно вплинули на ділову активність, зростання підприємницьких сподівань та поліпшення споживчої впевненості.

Після стрімкого зниження ВВП України за підсумками 2022 р. на 28,8% економіка України почала повільно відновлюватися у 2023 р. Рушійними силами зростання реального ВВП у 2023 р. стали приватне

споживання, інвестиції у відновлення та державне споживання (на основі значно міжнародної допомоги). Як наслідок, зростання реального валового внутрішнього продукту (ВВП) за 2023 р. становило 5,3% [78], що, на наш погляд, є значним результатом відновлення української економіки, яке відбувається в умовах активних бойових дій, високих безпекових ризиків та масованих терористичних російських атак (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Основні макроекономічні показники розвитку України [18]

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Номінальний ВВП, млрд грн	5450,8	5239,1	6466,1
ВВП реальний, темп зростання, %	3,4	- 28,8	5,3
Темп зміни споживчих цін, %, грудень до грудня попереднього року	10,0	26,6	5,1
Темп зміни цін виробників, %, грудень до грудня попереднього року	62,2	38,2	17,5
Середньомісячна заробітна плата, грн	14014	14847	18527
Зміна реальної заробітної плати, %	10,5	- 11,9	10,1
Зміна експорту товарів та послуг, у % до попереднього року	34,3	- 29,4	- 11,6
Зміна імпорту товарів та послуг, у % до попереднього року	33,4	- 1,1	6,4
Обмінний курс, гривень до долара США (середній)	27,3	32,3	36,57

Це стало можливим завдяки забезпеченню функціонування морського коридору, що стимулювало діяльність залізничного транспорту, промисловості, металургії, сільського господарства, призвело до нарощування виробничих потужностей у добувній промисловості, відбулася активізація виробництва мінеральних добрив, збільшився попит на будівельні послуги тощо.

На початку 2023 р. обстріли енергетичної інфраструктури призводили до дефіциту електроенергії. Однак з другої половини лютого ситуація поступово стабілізувалася завдяки оперативним ремонтам і покращеному

захисту від повітряних атак. Це, разом з високою адаптивністю бізнесу та населення, а також поміркованою фіскальною політикою, сприяло значному зменшенню падіння ВВП у першому кварталі 2023 р. – до 10,3%, порівняно з 30,6% у четвертому кварталі 2022 р. Далі економіка почала демонструвати зростання [78].

Негативний вплив на економіку протягом року мали також періоди зупинки бізнесу під час повітряних тривог. Незважаючи на це, з другого кварталу 2023 р. реальний ВВП повернувся до зростання завдяки швидкій адаптації бізнесу, стабільній ситуації в енергетиці, м'якій фіскальній політиці та зусиллям Національного банку з підтримки макрофінансової стабільності.

Важливу роль у відновленні економіки відіграла м'яка фіскальна політика, яка стимулювала споживчий та інвестиційний попит. Витрати державного бюджету на оборону та безпеку призвели до зростання ролі державного сектору в економіці: споживання державного сектора збільшилося на 9%, а його частка у ВВП за два роки більш ніж подвоїлася — до майже 42% у 2023 р. порівняно з 18% у 2021 р. [78].

Що стосується інфляції, то в 2023 р. спостерігалось уповільнення темпів зростання споживчих цін. Індекс споживчих цін за підсумками року зріс на 5,1% порівняно з 26,6% у 2022 р., що свідчить про позитивні зміни в економіці. Це було зумовлено, зокрема, збільшенням пропозиції сільськогосподарської продукції на внутрішньому ринку та поліпшенням інфляційних очікувань.

На валютному ринку ситуація залишалась контрольованою. Обмінний курс на кінець 2023 р. року становив 36,6 грн за долар США, що також сприяло уповільненню інфляційного тиску. Завдяки фінансовій допомозі міжнародних партнерів, міжнародні резерви України станом на кінець 2023 р. сягнули 40,5 млрд доларів США, що дозволяє країні підтримувати економічну стабільність та виконувати зобов'язання перед кредиторами [18].

Однак, загалом, війна завдала серйозних ударів по всіх секторах економіки, адже відбувається постійна руйнація нафтопереробних заводів,

металургійних комбінатів, інфраструктурних та енергетичних об'єктів. Оцінки Світового банку свідчать, що на кінець 2023 р. обсяг прямих збитків і руйнувань через російське вторгнення сягнув майже 152 млрд доларів США. Крім того, загальна вартість відновлення України становить приблизно 486 млрд доларів. Найбільші втрати зазнали такі галузі, як сільське господарство, транспорт, промисловість, торгівля та енергетика [18].

Попри ці катастрофічні втрати, аграрний сектор зумів досягти врожаю в обсязі 79,2 млн тонн зернових та олійних культур у 2023 р. Це стало можливим завдяки значним врожаям, хоча сектор і зіткнувся з серйозними проблемами, такими як порушення експортних логістичних ланцюгів, скорочення посівних площ та руйнування інфраструктури. Проте, незважаючи на це, аграрії змогли виконати свої завдання.

Щодо промисловості, то у 2023 р. було зафіксовано незначне зростання на рівні 2,4% порівняно з 2022 р. Це досягнення в основному стосується тих підприємств, які орієнтовані на задоволення внутрішнього споживчого попиту. Найбільші темпи зростання показали харчова промисловість (11%), хімічна промисловість (12,2%) та машинобудування (15,3%). Разом з тим, підприємства, які розташовані у зонах високого безпекового ризику, зазнали значних збитків. Випуск коксу та нафтопереробної продукції скоротився на 39,1%, а металургійне виробництво — на 13,8%. Також знизилося виробництво продукції добувної промисловості — на 3,4 %, постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря — на 6,5 % [18].

Транспортна галузь також значно постраждала. Внаслідок бойових дій було заблоковано морські та авіаційні шляхи, порушено логістику всередині країни, що призвело до зниження темпів вантажообігу на 8,4% порівняно з 2022 р. Водночас, завдяки зниженню рівня безпекових ризиків на більшості території країни, відбулося відновлення пасажирських перевезень. За підсумками дев'яти місяців 2023 р. обсяги пасажирообігу зросли на 23,2% у порівнянні з аналогічним періодом попереднього року.

Будівельний сектор також переживає складні часи, але на фоні низької

бази 2022 р. індекс будівельної продукції у 2023 р. збільшився на 20,9%. Ріст був значною мірою обумовлений зростанням обсягів будівництва інженерних споруд (+34,4%) та нежитлових будівель (+14,1%) [18].

Серед небагатьох галузей, що продемонстрували стійкість до війни, є роздрібна торгівля. За підсумками першої половини 2023 р. оборот роздрібною торгівлі збільшився на 11,6% у порівнянні з аналогічним періодом 2022 р., що свідчить про здатність сектору адаптуватися до нових умов [18].

Приватне споживання зросло на 6,1%, зокрема завдяки зростанню реальних доходів населення, зокрема заробітних плат у приватному секторі. Проте, кількість українських мігрантів за кордоном продовжувала збільшуватися, що обмежувало відновлення споживчого попиту.

Зростання інвестицій у 2023 р. було значною мірою обумовлено державними витратами, але і приватний сектор демонстрував ознаки пожвавлення інвестиційної активності, зокрема інвестуючи в розбудову логістичних потужностей, відновлення енергетичної інфраструктури, засоби автономного енергозабезпечення тощо.

Позитивна динаміка економічних показників у 2023 р. була результатом не тільки низької бази порівняння першого року війни, але й успішної адаптації бізнесу до воєнних умов, а також значних обсягів державної підтримки. Найбільше зростання валової доданої вартості (ВДВ) спостерігалось в секторі будівництва, де витрати на відновлення інфраструктури стали важливим стимулом для розвитку.

Завдяки значним видаткам на безпеку та оборону, ВДВ сектору державного управління та оборони також продовжувала зростати, збільшившись на понад 46% за два роки, і в 2023 р. склала 22% від загального ВВП (порівняно з 6% у 2021 р.). Відновлення зростання ВДВ в охороні здоров'я стало наслідком високого попиту на медичні послуги через війну. Крім того, переробна промисловість отримала підтримку завдяки великим оборонним замовленням та відновленню внутрішнього попиту [78].

ІТ-сектор також показав зростання після падіння в попередньому році,

що може бути пов'язано з потребами оборони та розвитком державних електронних послуг. Сільське господарство демонструвало позитивні результати завдяки сприятливим погодним умовам і високій врожайності. Це сприяло зростанню ВДВ в аграрному секторі та відновленню транспортної галузі, особливо через розбудову альтернативних експортних шляхів. Приватне споживання також підтримало зростання деяких секторів послуг, таких як готельний та ресторанний бізнес. Водночас деякі сектори, як мистецтво і відпочинок, професійна технічна діяльність та фінансові послуги, зазнали зниження ВДВ через зміни в структурі споживання і скорочення кількості фінансових посередників [78].

Щодо зовнішньої торгівлі, війна продовжує мати серйозний вплив на її структуру. Хоча імпорту товарів у 2023 р. збільшився на 13,9%, експорт скоротився на 15,7%. Зменшення обсягів експорту стало результатом проблем з логістикою, зокрема блокування морських шляхів, а також зниження попиту на деякі товарні групи через погіршення економічної ситуації в ряді країн-партнерів. Зокрема, експорт чорних та кольорових металів скоротився на 34,2%, мінеральних продуктів – на 45,3%, хімічних товарів – на 21,5%. Загалом, експорт до Європейського Союзу зменшився на 12,2%, до Азії – на 16,3%, до Америки – на 39,1%, а до Африки – на 20,8%.

Незважаючи ні на що, слід зазначити, що досягнуті обсяги експорту демонструють здатність України експортувати продукцію, активно розбудовуючи альтернативні експортні маршрути, зокрема через морський коридор у Чорному морі, а також через дунайські порти, що сприяє відновленню національної економіки і у 2024 р.

Так, у квітні 2024 р. Україна експортувала найбільший обсяг зернових та олійних культур з початку повномасштабного вторгнення – 6,6 млн. т, що демонструє здатність України здійснювати експорт в односторонньому порядку через свій судноплавний морський коридор у Чорному морі [26].

Пропускна здатність українських чорноморських портів практично досягла місячного обсягу експорту, який перевищує будь-який інший

показник за час війни, навіть той, який був досягнутий в межах Чорноморської зернової ініціативи.

Так, приблизно 5,2 млн. т із загального експорту зернових та олійних культур у квітні 2024 р. було відправлено із українських чорноморських портів, порівняно із піком у 4,2 млн. т за Чорноморською зерною ініціативою у жовтні 2022 р. [26].

Слід зазначити, що з моменту запуску у серпні 2023 р. український морський коридор забезпечив близько 1600 транзитів суден і експорт 45 млн. т вантажів, більшість з яких становив експорт сільськогосподарської продукції, який складався із понад 30 млн. т впродовж 9 місяців 2024 р. Решта – це переважно залізна руда і сталь, яку раніше не можна було експортувати морем під час дії Чорноморської зернової ініціативи. Загалом це сприяє відновленню економіки України у 2024 р.

Відзначаємо, що поставки з України мають життєве значення не тільки для економіки нашої країни, а й для глобальної продовольчої безпеки. Адже за період з липня 2023 р. по червень 2024 р. експорт зерна з України становив біля 9,7% від світового експорту зерна [26].

Що ж стосується імпорту за підсумками 2023 р., слід відзначити, що він зростав швидше, ніж експорт, через необхідність задовольняти потреби оборони, відновлення економіки та підтримку споживчого попиту. Окремо варто відзначити зростання неенергетичного імпорту, зокрема продукції машинобудування (+31,4%), хімічної промисловості (+19,0%) та продовольчих товарів (+15,1%) [18].

Загалом, у 2023 р. від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами і послугами значно зросло. Так, за період січень-листопад 2023 р. воно досягло 34,1 млрд доларів США, порівняно з 21,5 млрд доларів за аналогічний період 2022 р. При цьому експорт товарів і послуг зменшився на 12,4% у порівнянні з січнем-листопадом 2022 р., а імпорт зріс на 8,2%.

З початку повномасштабної війни Україна зазнала значних втрат через фізичні руйнування підприємств, орієнтованих на експорт, а також через

російську окупацію частини території країни. Зниження загального рівня економічної активності, порушення логістичних ланцюгів і проблеми з енергозабезпеченням підприємств призвели до скорочення українського експорту.

У 2023 р. до цих проблем додалися нові фактори, зокрема вихід РФ з "зернової угоди" у липні, обмеження на імпорту української аграрної продукції, введене урядами деяких країн ЄС, а також блокада українських кордонів сусідніми європейськими державами. Проте, завдяки зусиллям Збройних Сил України та урядовим ініціативам восени 2023 р. вдалося створити "тимчасовий коридор" для експорту через Чорне море, що частково допомогло пом'якшити існуючі проблеми. Однак ризики обстрілів торгових суден і портової інфраструктури з боку агресора залишаються, що продовжує ускладнювати роботу морських шляхів експорту та заважає відновленню національної економіки.

Тобто, економічні втрати від війни продовжують збільшуватися, оскільки негативний чистий експорт і високі процентні ставки за банківськими кредитами стримують розширення виробничих потужностей. Однак з весни 2023 р. почали спостерігатися перші ознаки відновлення внутрішнього попиту завдяки адаптації підприємств і домогосподарств до умов воєнного стану. Одночасно інфляція і валютний ринок стабілізувалися, що сприяло стабільності на споживчому ринку. Уже в III кварталі 2023 р. показники економічної активності покращилися, завдяки високому врожаю в аграрному секторі, відновленню виробництв, переміщених із східних і південних регіонів України, а також зростанню обсягів будівництва та розвитку оборонно-промислового комплексу [12; 13].

Попри триваючі бойові дії, економічні показники вдалося покращити завдяки стабілізації фронту, посиленню протиповітряної оборони, ефективному захисту енергетичної інфраструктури від атак агресора та відновленню експортних шляхів після виходу РФ з "зернової угоди". Відновлення військових видатків та зростання інвестицій у відновлення

зруйнованих об'єктів також сприяли економічному зростанню. Приватне і державне споживання, включаючи військові витрати, а також інвестиції в будівництво й ремонт пошкоджених активів стали основними рушійними силами для зростання ВВП.

Водночас чистий експорт, як і раніше, гальмував економічне зростання, оскільки експорт товарів другий рік поспіль скорочувався, а імпорт почав відновлюватися після падіння у 2022 р. Одним із головних завдань 2023 р. стало переведення частини національної економіки на військовий лад, що дозволило збільшити обсяги внутрішніх ресурсів, спрямованих на боротьбу з агресором. Видатки держави на закупівлю, модернізацію та ремонт озброєння в 2023 р. досягли 900 млрд грн, а державний концерн «Укроборонпром» збільшив випуск озброєнь на 92% порівняно з 2022 р. Однак бюджетні кошти забезпечили контракування лише половини продукції, яку здатні виробляти підприємства оборонно-промислового комплексу [13].

Велика кількість громадян України, які перебувають за кордоном (більше 6 мільйонів), також стримувала потенціал зростання споживчого попиту. З іншого боку, на ринку праці спостерігався дефіцит робочої сили через еміграцію та мобілізацію, що, в свою чергу, підвищувало заробітні плати, що позитивно впливало на рівень споживчого попиту. Номінальна заробітна плата у всіх секторах економіки, за даними Державної служби статистики, зросла на 25% у II кварталі 2023 р. порівняно з тим самим періодом 2022 р., і на 23% у III кварталі 2023 р.

Ще одним важливим чинником підтримки внутрішнього виробництва і збільшення імпорту став значний дефіцит державного бюджету. У мирні роки дефіцит бюджету не перевищував 3% від ВВП, тоді як у 2022 р. він склав 17,6% ВВП, а в 2023 р. — близько 21%. З 1,33 трлн грн загальних видатків бюджету 2023 р. у 85% надійшло з зовнішніх джерел. У 2023 р. Україні вдалося залучити 42,5 млрд доларів США у вигляді зовнішніх кредитів та грантів [12; 13].

Міжнародна допомога через видатки бюджету та децентралізовані проекти спрямовується на відновлення пошкодженої транспортної інфраструктури і житлового фонду, соціальних і енергетичних об'єктів, підтримку малого і середнього бізнесу.

Зовнішня допомога в короткостроковому періоді впливає на ВВП переважно шляхом збільшення попиту, однак на перспективу вона закладає підвалини і для збільшення пропозиції. З часом масштаби залучення зовнішньої допомоги на цілі економічного відновлення і реконструкції мають збільшитися, що матиме більш потужний вплив на економічне зростання (за умови ефективного використання залучених коштів).

За прогнозами Національного банку України, реальне зростання ВВП продовжиться в 2024 р., підтримуване м'якою фіскальною політикою, міжнародною допомогою, покращенням ділових очікувань та зростанням доходів домогосподарств.

Так, Державна служба статистики України оприлюднила фінансові результати діяльності великих та середніх підприємств за перше півріччя 2024 р., згідно з якими найбільше зростання прибутків зафіксовано у сільському господарстві, освіті та науковій діяльності, тоді як найбільше збитків зафіксовано в сфері розваг, тимчасового розміщення та телекомунікацій [151].

Загалом, фінансовий результат до оподаткування великих та середніх підприємств у першому півріччі 2024 р. склав 491,2 млрд грн, що на 193,2 млрд грн більше порівняно з 298,0 млрд грн у січні-червні 2023 р. При цьому, прибуток великих та середніх українських підприємств зріс на 49,7% у першій половині 2024 р., досягнувши 619,6 млрд грн у порівнянні з тим же періодом 2023 р. Водночас збитки підприємств зросли на 10,6%, до 128,4 млрд грн, а частка збиткових підприємств у першій половині 2024 р. склала 25,7%, залишившись майже незмінною порівняно з 25,5% за той же період 2023 р. [151].

Однак зберігаються й ризики, пов'язані насамперед з війною. Так,

обмежити економічне зростання можуть, зокрема, довше, ніж припускається, збереження безпекових ризиків та вища інтенсивність військових дій, подальші руйнування енергетичної інфраструктури та посилення міграційних тенденцій.

Окрім того, в умовах війни та воєнного стану в Україні створити сприятливий бізнес-клімат стає практично неможливим. Оптимальне бізнес-середовище повинно бути стабільним, з мінімальним регуляторним тиском та передбачуваним конкурентним середовищем, що зараз не можливо забезпечити. Це обмежує здатність України активно залучати інвестиції на міжнародних ринках капіталу, що в свою чергу заважає підвищенню конкурентоспроможності національної економіки.

Проте саме іноземні інвестиції можуть сприяти зростанню виробничих потужностей та переходу від виробництва продукції з низьким рівнем доданої вартості до виготовлення товарів з більшою доданою вартістю, що дозволить значно підвищити конкурентоспроможність економіки та розвиток стратегічних галузей.

Наразі, якщо порівнювати темпи зростання глобального імпорту та порівняльні переваги України, можна зазначити, що українська продукція (як товари, так і послуги) стикається з серйозними труднощами. Зокрема, темпи зростання її експортних позицій не перевищують 4% на рік, що є досить низьким показником, а порівняльні переваги фактично зведені до нуля (рис. 2.1).

Наприклад, інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) демонструють найбільші темпи зростання, досягаючи 8% на рік, однак їх частка в загальному обсязі національного виробництва залишається дуже низькою – менше ніж 3%. Водночас аграрна та харчова промисловість мають значні порівняльні переваги, але їх темпи зростання складають лише 3,5% на рік, що свідчить про обмежені можливості цих галузей на світовому ринку.

Що стосується виробництва транспортних засобів, то в цій галузі показники є набагато слабшими, оскільки вона має негативне значення

порівняльних переваг (-45 за індексом RCA), хоча її темпи зростання складають близько 3,5% на рік. Подібна ситуація спостерігається і в секторі машинобудування, де, незважаючи на темпи зростання 3-3,5%, також зафіксовано значне негативне значення порівняльних переваг (-80 за індексом RCA) [6].

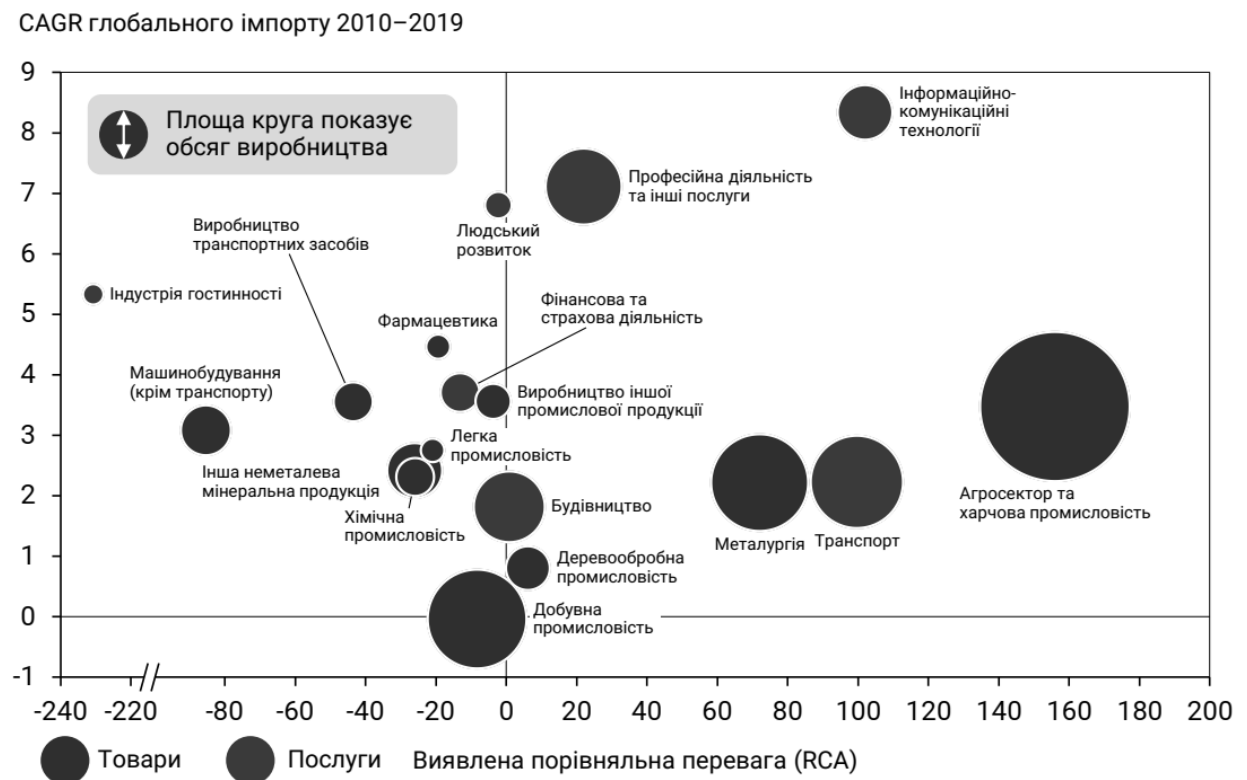

Рис. 2.1. Матриця потенціалу зростання та порівняльних переваг української продукції: по вертикалі – темпи світового зростання імпорту; по горизонталі – виявлена порівняльна перевага [6].

Джерело: Державна служба статистики, розрахунки Центру економічного відновлення

Отже, наведений розподіл українських товарів і послуг на міжнародних ринках свідчить про те, що наша країна належить до економік, орієнтованих на сировину, що визначає низький рівень її конкурентоспроможності. Для того, щоб Україна потрапила до групи країн з економіками, що базуються на

обробці сировини і створенні доданої вартості, необхідно зосередити ключові торговельні позиції на тих сегментах, де є максимальні порівняльні переваги і де щорічні темпи зростання галузей перевищують 5-6%.

Слід зазначити, що негативно впливає на рівень конкурентоспроможності національної економіки рівень тіньової економіки, який за період з 2010 р. по 2021 р. коливався в значному діапазоні від 28% до 36%. За підсумками 2021 р. рівень тіньової економіки становив 32% від обсягу офіційного ВВП, що є найгіршим показником за період 2017-2021 рр. (рис 2.2).

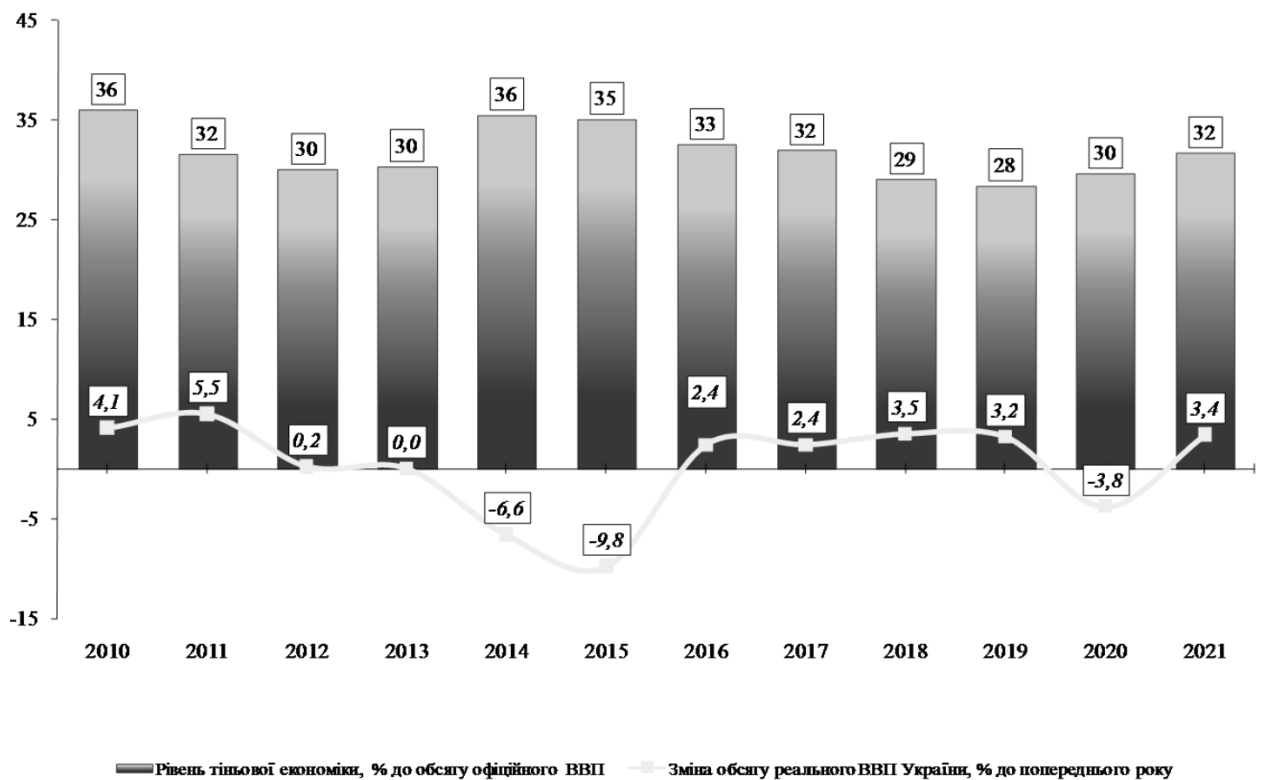

Рис. 2.2. Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні (у % від обсягу офіційного ВВП) і темпи приросту / зниження рівня реального ВВП (у % до попереднього року) [46].

Джерело: розрахунки Мінекономіки

Слід зазначити, що за видами економічної діяльності найбільший рівень тіньової економіки спостерігається у таких галузях та секторах, як:

добувна промисловість (41% у 2020 р. та 32% у 2021 р.); операції з нерухомим майном – 35% та 32% відповідно; будівництво – 35% та 32% відповідно; фінансова та страхова діяльність – 33% та 32% відповідно. При цьому, найбільший рівень тіньової економіки спостерігається у таких галузях та секторах, як: сільське, лісове та рибне господарство (17% у 2020 р. та 11% у 2021 р.); переробна промисловість – 31% та 24% відповідно; оптова та роздрібна торгівля – 32% та 24% відповідно (рис 2.3).

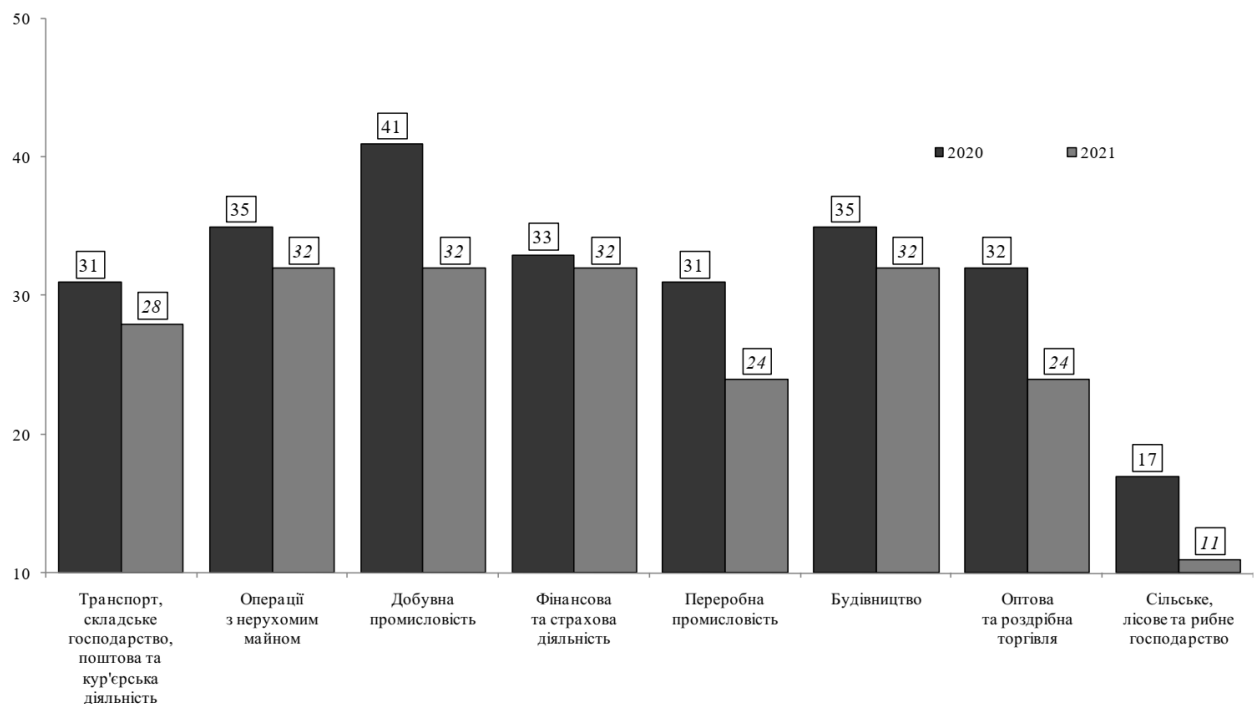

Рис. 2.3. Рівень тіньової економіки в Україні за видами економічної діяльності, % від обсягу офіційного ВДВ відповідного ВЕД [46].

Джерело: розрахунки Мінекономіки

Згідно з вищенаведеними даними рисунку усі агреговані види економічної діяльності показали тенденцію до зменшення рівня тіньової економіки. А найбільш суттєвим зменшення частки тіньового сектору за підсумками 2021 р. по відношенню до 2020 р. зафіксовано у добувній промисловості і розробленні кар'єрів (на 9 в.п. до 32% від обсягу ВДВ у ВЕД), у ВЕД «Оптова та роздрібна торгівля» (на 8 в.п. до 24%), у переробній

промисловості (на 7 в.п. до 24%) та у ВЕД «Сільське, лісове та рибне господарство» (на 6 в.п. до 11% відповідно).

Слід зазначити, що згідно з інформацією Міністерства економіки, рівень тіньової економіки в Україні в 2023 р. збільшився до 40% через низку факторів, зокрема через військові дії [28].

Великий тіньовий сектор, з одного боку, ускладнює зниження податкового навантаження, а з іншого – порушує умови конкуренції. Це стимулює подальшу тінізацію економіки. Тому для відновлення та сталого розвитку країни необхідно мінімізувати схеми ухилення від сплати податків за допомогою як адміністративних заходів, так і шляхом спрощення регулювання та зменшення податкового тягаря, зокрема зменшення прямих податків.

В Україні основні втрати податкових надходжень зумовлені масштабними схемами ухилення від податків та агресивним податковим плануванням, які активно застосовуються великими і середніми підприємствами завдяки їхнім неформальним зв'язкам, що дають змогу уникати сплати податків.

Зміни в структурі економіки, законодавстві, війна та економічна криза призвели до збільшення обсягів зловживань у певних схемах ухилення від податків (наприклад, "зарплати в конвертах", порушення митних правил, контрабанда, корупція на кордоні, конвертаційні та транзитні центри), водночас знизився обсяг зловживань у інших схемах (офшорні схеми, BEPS, "скрутки" ПДВ, контрафакт, схеми в агросекторі).

Найбільші втрати бюджету спричиняють схеми "зарплати в конвертах" (115-230 млрд грн щорічно) та "контрабанда та сірий імпорт" (120-167 млрд грн на рік) [28].

Тіньовий ринок праці значною мірою зумовлений високими податками на працю, оскільки Україна є однією з країн з найвищими податковими і обов'язковими внесками для роботодавців, а також має застаріле трудове законодавство, яке створює перепони для роботодавців.

Високий рівень сірого імпорту і контрабанди залишається через неефективну Державну митну службу, реформування якої має включати набір кадрів на відкритих конкурсах, підвищення зарплат та автоматизацію процесів. Крім того, Україна досі не обмінюється митною інформацією з усіма країнами-сусідами та торговими партнерами.

Офшорні схеми та трансферне переміщення прибутків зменшилися через нові світові стандарти податкової прозорості, але залишаються доступними для великих компаній і заможних осіб. Обсяг втечі прибутків за кордон знизився до 9-11 млрд грн на рік [28].

Інші схеми ухилення від оподаткування демонструють різноспрямовані тренди. Введення складних процедур адміністрування ПДВ та автоматичних систем моніторингу призвело до зниження обсягів схемного податкового кредиту, але ще не вдається повністю викоринити схеми ухилення від ПДВ.

У боротьбі з конвертаційними центрами та іншими незаконними схемами спостерігається незначний прогрес, що пояснюється неефективною роботою Бюро економічної безпеки, низькою ефективністю розслідувань і кадровими проблемами.

Позитивні зміни відбулися в боротьбі з контрафактними товарами та нелегальною торгівлею, особливо на ринку підакцизної продукції (спирт, алкоголь, тютюн, нафтопродукти). За останні два роки було зафіксовано зниження втрат бюджету до 35-40 млрд грн на рік [28].

На жаль, російське вторгнення в Україну продовжує чинити руйнівний соціально-економічний вплив на Україну. Однак, незважаючи на війну, економіка залишається стійкою завдяки постійній адаптивності домогосподарств і компаній, а макроекономічна та фінансова стабільність зберігається завдяки відповідній державній політиці, а також значній зовнішній фінансовій підтримці.

Отже, сучасний рівень конкурентоспроможності національної економіки є недостатнім через війну, яка триває на території України, а також невизначеність подальших перспектив та недостатність стимулів

подальшого конкурентного розвитку країни в умовах воєнного стану. Це потребує підвищення результативності державної політики забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, як необхідної передумови сталого розвитку України, як в сучасних умовах, так і в умовах повоєнного відновлення.

Таким чином, для нашої країни проблема збереження конкурентних позицій на світовому ринку стоїть особливо гостро, тому що в сучасних умовах значною мірою втрачаються ті фактори, які могли б забезпечити зростання конкурентоспроможності у майбутньому. Україна поки що не може повною мірою стати на шлях зростання конкурентоспроможності за рахунок інновацій (як розвинуті країни) через незавершеність ринкових перетворень та війни, яка триває. У зв'язку з цим, ще більшого значення набуває питання формування та реалізації такої державної політики, метою якої є збільшення рівня конкурентоспроможності національної економіки.

2.2. Результативність державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України

У сучасних умовах російської військової агресії проти України необхідним є посилення ролі держави у забезпеченні передумов довгострокового економічного зростання та підтримки соціальної стабільності в суспільстві. Особливого значення набуває регулююча функція держави в умовах запровадженного в країні воєнного стану у зв'язку із необхідністю відновлення зруйнованої економіки та її структурної перебудови, формування нового конкурентного середовища, створення умов для економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Як вже зазначалося, одним з важливих показників, які характеризують національну економіку, а також результативності державної економічної політики є конкурентоспроможність, як спроможність економіки

забезпечувати необхідний рівень сталого зростання в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів, загроз та дій конкурентів.

З підсумками 2023 р. валовий внутрішній продукт України за оцінкою Світового банку, збільшився зі \$162 млрд до \$178,8 млрд. Як наслідок, у світовому рейтингу Україна піднялась з 59-го місця на 57-ме, обійшовши Кувейт (і ще одне місце додалося внаслідок того, що з рейтингу виключили Кубу), а сусідами нашої країни за рейтингом є Угорщина – \$212,4 млрд і Ефіопія – \$163,7 млрд. [23].

Слід зазначити, що на першому місці рейтингу найбільших економік світу за версією Світового банку зі значним відривом – США: в абсолютних показниках американська економіка на третину більша за китайську – \$27,4 трлн і \$17,8 трлн відповідно. Німеччина випередила Японію й вийшла на третє місце – \$4,5 трлн проти \$4,2 трлн. Закривають першу десятку найбільших економік світу – Індія, Велика Британія, Франція, Італія, Бразилія й Канада, а найменша економіка у світі – у Тувалу, ВВП якої оцінюється лише у \$62 млн. [23].

При цьому, у структурі ВВП України найбільшу частку займає сільське господарство – біля 12% (для порівняння, в ЄС цей показник значно нижчий і становить приблизно 1,3%-1,6%) [42].

Тобто, навіть попри збитки, спричинені війною, аграрний сектор залишається однією з ключових галузей, що генерує ВВП країни в сучасних умовах. До речі, за даними Мінагрополітики, частка аграрного сектору в структурі ВВП і до війни була найвищою серед усіх галузей і становила 10%. Також до повномасштабного вторгнення сільське господарство було провідною галуззю за експортним виторгом із часткою в 41% від загального експорту. При цьому у цій галузі було зайнято понад 1 млн українців, а частка сільського господарства зросла до 52% в експорті за підсумками 2022 р. [42].

Однак, слід зазначити, що розмір ВВП не є визначальним щодо визначення рівня конкурентоспроможності національної економіки.

Особливо враховуючи той факт, що динаміка зростання ВВП України не є сталою, що пов'язано з постійними економічними кризами (які мають, як зовнішнє, так і внутрішнє походження) та процесами девальвації національної валюти гривні по відношенню до долара США (рис. 2.4).

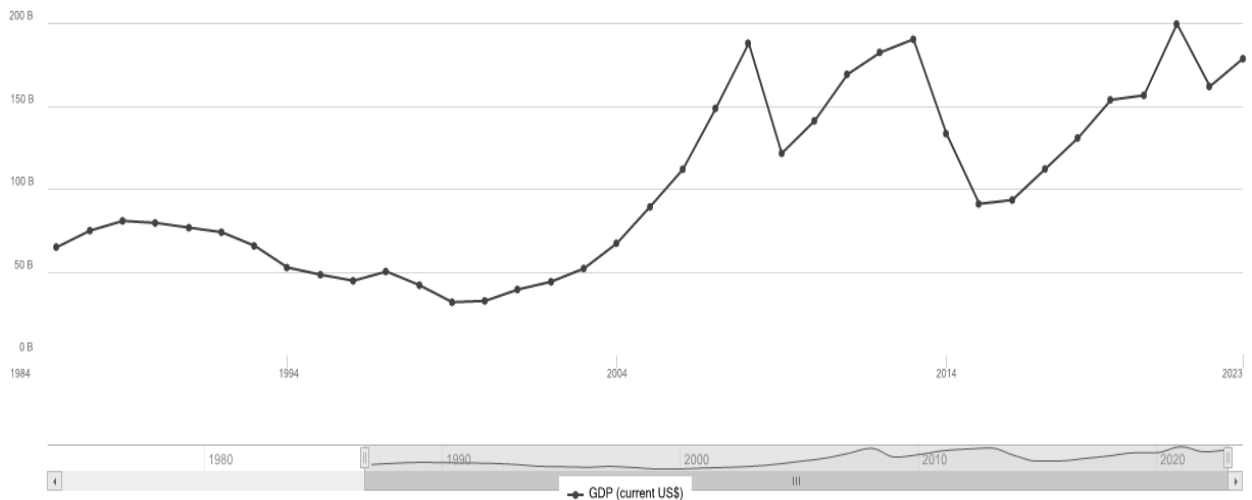

Рис. 2.4. Динаміка зміни валового внутрішнього продукту (ВВП) України, 1990 – 2023 рр.

Джерело: World Development Indicators

На наш погляд, рівень конкурентоспроможності економіки України необхідно визначати на основі міжнародних порівнянь, у тому числі шляхом глибокого аналізу існуючих глобальних рейтингів конкурентоспроможності країн світу, які щороку складають провідні науково-дослідні світові центри та інститути.

Зазначені рейтинги допомагають залучати інвестиції, інформувати про політичні рішення та сприяти духу змагання між націями, а опосередковано підвищувати стандарти життя, створювати робочі місця, забезпечувати сталий розвиток країни. Рейтинги слугують за орієнтир для країн світу у питаннях оцінки їх прогресу і визначають сфери для вдосконалення, пропонуючи чіткий шлях до економічного розвитку, який країни прагнуть,

сприяють інклюзивності, процвітанню та економічному зростанню, що відповідає глобальним цілям сталого розвитку (ЦСР).

Роль рейтингів конкурентоспроможності також полягає в тому, що надає комплексну і об'єктивну оцінку сильних і слабких сторін різних економік, а також пропонує найкращі практики та орієнтири для вдосконалення. Використовуючи дані та аналіз таких рейтингів, політики, бізнес-лідери та науковці можуть отримати розуміння та вказівки щодо їх покращення конкурентоспроможності і стійкості економік і підготовка до майбутніх викликів можливості.

Національні рейтинги конкурентоспроможності є необхідний інгредієнт у формуванні національних стратегій, оскільки вони забезпечують комплексні та об'єктивні оцінки сильних і слабких сторін країн по відношенню до інших країн. Вони також слугують орієнтиром для вимірювання прогресу та визначення сфер для покращення. Рейтинги конкурентоспроможності також можуть допомогти країнам залучати іноземні інвестиції, стимулювати інновації, підвищувати продуктивність і сприяти соціальному добробуту. Більш того, можуть сприяти здоровій конкуренції та співпраці серед країнами і підвищити свою репутацію на світовій арені. Таким чином, рейтинги конкурентоспроможності є цінним інструментом для керівництва розробкою державної політики та підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Однією з перших міжнародних організацій, яка стала проводити дослідження конкурентоспроможності та давати певні рекомендації країнам та змогла привернути увагу до цього питання стала Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Спочатку ОЕСР у своїх дослідженнях розглядала конкурентоспроможність з точки зору макрорівня, проводила різні конференції та аналізувала в основному країни-члени ОЕСР, а потім ОЕСР почала вивчати країни з перехідною економікою. Після цього, коло питань, які вони розглядали щодо конкурентоспроможності країн світу розширилося, тобто були додані показники щодо конкурентоспроможності

мереж підприємств, конкурентоспроможність міст, регіональних інтеграцій різних напрямів національної економічної політики тощо [105].

Одним із найбільш відомих рейтингів оцінки конкурентоспроможності країн розраховував Всесвітній економічний форум (World Economic Forum – WEF) – незалежна міжнародна організація, яка розробила і впровадила методику вимірювання Індексу глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index), який, який розраховується шляхом зіставлення загальнодоступних статистичних даних і підсумків загального опитування керівників компаній, яке проводиться ВЕФ разом з мережею партнерських організацій – провідних дослідницьких інститутів і організацій країн, які аналізуються у рейтингу. Всесвітній економічний форум своїм Індексом глобальної конкурентоспроможності оцінює спроможність країн забезпечити високий рівень процвітання власних громадян. Це водночас залежить від того, наскільки продуктивно країна використовує наявні ресурси. Тобто, Індекс глобальної конкурентоспроможності вимірює сукупність (вплив) інститутів, політики та чинників, які визначають стійкий поточний та середньостроковий рівні економічного процвітання [213].

Індекс глобальної конкурентоспроможності складений із 113 змінних, які докладно визначають конкурентоспроможність країн світу, що знаходяться на різних рівнях економічного розвитку. Набір змінних, на дві третини складається з результатів всеосяжного опитування керівників компаній (щоб охопити широке коло чинників, котрі впливають на бізнес-клімат в досліджуваних країнах), а на одну третину – із загальнодоступних джерел (статистичні дані і підсумки досліджень, які здійснюються на постійній основі міжнародними організаціями). Всі змінні об'єднано до 12 контрольних показників, що визначають національну конкурентоспроможність, а саме: якість інститутів; інфраструктура; макроекономічна стабільність; здоров'я і початкова освіта; вища освіта і професійна підготовка; ефективність на ринку товарів і послуг; ефективність на ринку праці; розвиненість фінансового ринку; рівень технологічного

розвитку; розмір внутрішнього ринку; конкурентоспроможність компаній; інноваційний потенціал [213].

Слід зазначити, що дослідження Всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum – WEF) щодо розрахунку Індексу глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index) проводиться ще з 1979 р., а останній звіт було опубліковано організацією за підсумками 2019 р., в якому Україна зайняла 85-е місце серед 141 країни у рейтингу конкурентоспроможності. Наша країна опустилася на дві позиції порівняно з 2018 р., коли вона була на 83-му місці. При цьому, середнє значення індексу конкурентоспроможності 141 країни світу становить 61 пункт, а Україна з 57,0 балами знаходилася нижче за середній рівень.

Серед найбільш проблематичних чинників, що впливають на конкурентоспроможність в Україні, експерти відзначили корупцію, політичну нестабільність, інфляцію, неефективну урядову бюрократію та доступ до фінансування. Крім цього, на слабку конкурентоспроможність України впливає злочинність, погане здоров'я суспільства та малоосвічені робітники [181].

На жаль, з 2019 р. і дотепер ситуація з вирішенням вищезазначених проблем, які заважають підвищенню конкурентоспроможності економіки України практично не змінилася.

Отже, як зазначалося вище, Всесвітній економічний форум з 2020 р. вирішив припинити публікацію Індексу глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index) і, на даний момент єдиною установою в світі для оцінки загальної конкурентоспроможності країн залишається рейтинг, який щорічно складає провідний у Європі Інститут менеджменту (Institute of Management Development, IMD), що базується у м. Лозанні (Швейцарія).

Рейтинг глобальної конкурентоспроможності країн світу (The World Competitiveness Yearbook) – одне з найбільш популярних та фундаментальних досліджень з проблем конкурентоспроможності держав і

регіонів, яке у низці країн використовується для формування державної політики в галузі конкурентоспроможності національної економіки, а також стратегічних бізнес-рішень у великих компаніях.

Кожна держава в рейтингу оцінюється на основі аналізу 333 критеріїв за чотирма факторами: економічні показники, ефективність уряду, ефективність бізнесу та інфраструктура. Ці фактори охоплюють різні аспекти конкурентоспроможності, наприклад, макроекономічна стабільність, фінансова політика, інституційна якість, відкритість ринку, динаміка бізнесу, інновації, освіта, охорона здоров'я, навколишнє середовище, продуктивність тощо [216].

Таким чином, сукупний рейтинг конкурентоспроможності базується на 20 різних індикаторах із чотирьох ключових аспектів економічного життя країни. При розрахунку використовуються дані міжнародних організацій та партнерських інституцій у всьому світі. Бізнес-клімат у досліджуваних країнах оцінюється на основі думки аналітиків, опитувань керівників великих корпорацій та фахівців. Рейтингування здійснюється на основі зворотного співвідношення: дві третини – статистичні дані та одна третина – експертних оцінок [105].

Враховується широкий діапазон «жорстких» статистичних даних, таких як безробіття, ВВП та державні витрати на охорону здоров'я та освіту, а також «м'які» дані, що охоплюють такі теми, як соціальна згуртованість, глобалізація та корупція [180].

У 2024 р. Міжнародний інститут управлінського розвитку (IMD) опублікував черговий щорічний світовий рейтинг конкурентоспроможності країн світу, оцінивши 67 економік світу, використовуючи понад 250 показників у чотирьох ключових категоріях: економічна ефективність, ефективність уряду, ефективність бізнесу та інфраструктура. Цей рейтинг є унікальним поєднанням об'єктивних статистичних даних, які становлять дві третини оцінки, та суб'єктивних думок понад 6000 керівників компаній, які складають решту третину [123].

Так, за підсумками 2024 р. Сінгапур, Швейцарія та Данія очолили список, демонструючи високий рівень ефективності уряду та бізнесу, а також здатність швидко адаптуватися до змін у світовій економіці (рис. 2.5).

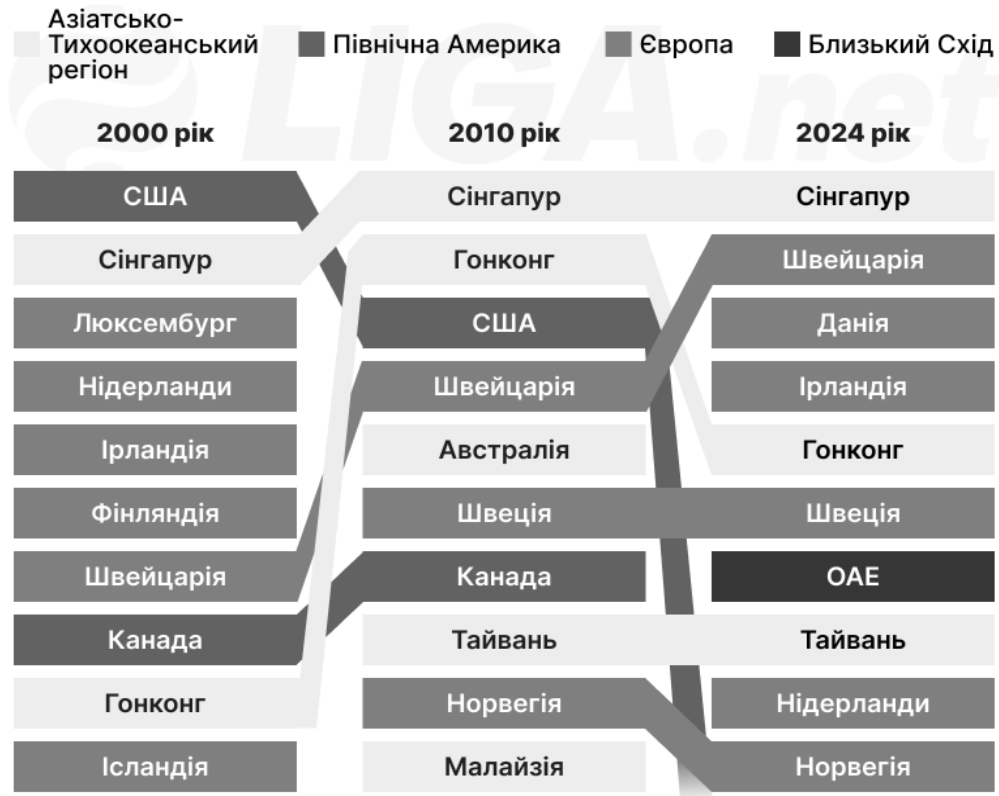

Рис. 2.5. Перша десятка країн світу щодо рівня конкурентоспроможності

Джерело: IMD, Statista

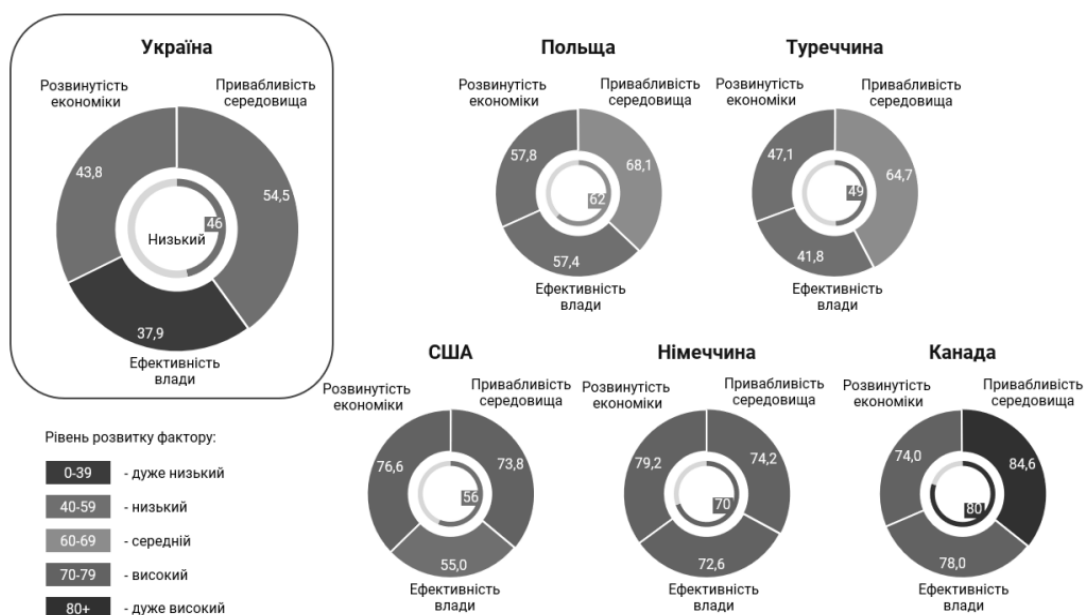
Результати щодо рівня конкурентоспроможності країн світу у 2024 р. свідчать про коливання у верхній частині рейтингу: Сінгапур повертається на перше місце, Швейцарія повертається на друге, а Данія опускається на третє місце. Своєму поверненню Сінгапур завдячує високим показникам усіх чотирьох факторів конкурентоспроможності, зокрема ефективність уряду та бізнесу. Швейцарія досягла прогресу завдяки покращенню економічних показників і ефективності бізнесу, а також зберігає лідерство в ефективності уряду та якості інфраструктури. А Данія опустилася на третє місце через погіршення економічних показників, які стосуються ринку праці та

міжнародної торгівлі [216].

Водночас такі економічні лідери світу, як США, поступово втрачають свої позиції. Вперше за багато років США випали з десятки найкращих, опинившись на 12-му місці рейтингу у 2024 р., що пояснюється, зокрема, політичною поляризацією та повільним законодавчим процесом. Європа, представлена шістьма країнами в десятці країн лідерів щодо рівня конкурентоспроможності, і надалі демонструє високу конкурентоспроможність, всупереч тому, що економічні лідери – Німеччина, Франція та Велика Британія не потрапили до першої двадцятки рейтингу [123].

На жаль, Україна поки що програє репутаційно та займає другорядні ролі в глобальній економіці через недостатній рівень конкурентоспроможності національної економіки.

Так, наприклад, у порівнянні з іншими країнами (США, Канада, Німеччина, Польща, Туреччина), які є конкурентами України на світовому ринку, рівень репутації України є недостатнім (рис. 2.6).

Джерело: RepTrak Company

Рис. 2.6. Рівень репутації України у порівнянні з іншими країнами світу [6].

Так, за вищенаведеними факторами, які характеризують репутацію України, маємо наступне: привабливість середовища – 54,5% (низький рівень фактора); розвинутість економіки – 43,8% (низький рівень); ефективність влади – 37,9 % (дуже низький рівень фактора). Як наслідок, в середньому за трьома факторами результат склав 46 % (низький рівень розвитку фактора), що, наприклад, більш ніж в 1,7 рази менше, ніж в Канаді (80%).

Тобто, ключовим фактором, що негативно впливає на рівень репутації України у світі є низький рівень ефективності влади та недовіра до неї. Погане сприйняття України автоматично знижує її інвестиційну привабливість та привабливість серед міжнародних інвесторів.

Тому, на наш погляд, одним із пріоритетом подальшої модернізації державної політики, в тому числі у питаннях забезпечення конкурентоспроможності економіки України має стати посилення фактора «ефективність влади» до рівня провідних держав світу.

Слід зазначити, що Institute for Management Development IMD (Швейцарія) оприлюднює Світовий рейтинг конкурентоспроможності (World Competitiveness Rankings) з 1989 р., а Україна була вперше представлена в цьому ранжуванні лише у 2007 р. [180].

На жаль, через війну з 2022 р. Україна не представлена в цьому рейтингу. А в останньому рейтингу Світовому рейтингу конкурентоспроможності (World Competitiveness Rankings), в якому Україна була представлена (2021 р.), вона посіла 54-те місце (для порівняння, у 2017 р. наша країна перебувала на 60-ій позиції) [180].

При цьому, зазначається, що серед викликів, які в 2021 р. стояли перед Україною (і більшість з яких залишаються і дотепер), були: контроль над епідемією коронавірусу, замороження збройного конфлікту на сході України, сприяння економічному відновленню та впровадженню приватно-державного партнерства (особливо для інфраструктурних проєктів), запуск повномасштабного ринку енергетики та землі, а також активізація внутрішнього фондового ринку та накопичувальної пенсійної системи [180].

Отже, на жаль на даний момент, в тому числі через війну в країні, Україна практично не присутня в жодному міжнародному рейтингу, який визначає рівень конкурентоспроможності країни. Тому враховуючи той факт, що одним з найважливіших факторів забезпечення конкурентоспроможності національної економіки є інновації, вважаємо за потрібно розглянути ще один глобальний рейтинг, який є діючим на даний момент і в якому представлена Україна, а саме Глобальний інноваційний індекс (Global Innovation Index), який щорічно оприлюднюється Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (BOIB), і представляє останні світові інноваційні тенденції та щорічний рейтинг інновацій 132 економік світу [68].

Згідно з цим рейтингом, у 2022 р. Україна погіршила свою позицію у порівнянні з 2021 р. (49 місце) та посіла 57 позицію із 132 країн, а також посіла 34 місце серед 39 економік Європи. За підсумками 2023 р. відбулося незначне покращення, адже Україна посіла 55 місце серед 132 країн світу та залишилася на 34-й позиції серед 39 економік Європи.

До основних складових рейтингу, які, на наш погляд, є важливими передумовами забезпечення конкурентоспроможності національної економіки є наступні:

- регуляторне середовище – 77 позиція у 2023 р. (– 2 позиції у порівнянні з 2022 р.);
- бізнес середовище – 88 позиція у 2023 р. (+ 11 позицій у порівнянні з 2022 р.);
- людський капітал та дослідження – 47 позиція у 2023 р. (+ 2 позицій у порівнянні з 2022 р.);
- освіта – 31 позиція у 2023 р. (– 5 позиції у порівнянні з 2022 р.);
- R&D (Research and Development, тобто сфера наукових досліджень та розвитку, розробок) – 68 позиція у 2023 р. (– 9 позиція у порівнянні з 2022 р.);
- інформаційно-комунікаційні технології – 59 позиція у 2023 р. (+ 4 позицій у порівнянні з 2022 р.);

- знання та результати наукових досліджень – 45 позиція у 2023 р. (– 9 позицій у порівнянні з 2022 р.) [68].

Про недостатній рівень результативності та ефективності державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України свідчить наявність негативних проявів у питаннях створення сприятливих умов для забезпечення конкурентного економічного розвитку країни, основними серед яких є:

- низький рівень захисту прав власності (експерти рейтингу економічної свободи (Economic Freedom Index 2022), що формується Heritage Foundation, визначили рівень захисту прав власності в Україні неефективним, оцінивши його на рівні 39,7 балів (із 100 можливих) із погіршенням ситуації на 8,8 балів порівняно з попереднім рейтингом);
- недостатній рівень захисту інтелектуальної власності (згідно з Міжнародним індексом прав власності (International Property Rights Index) за 2022 р. за рівнем піратства у сфері авторського права позиція України дещо погіршилась (на 1 пункт до 89 місця серед 129 країн). Незадовільною залишається ситуація із захистом патентів (57 місце), простотою доступу до позик (103 місце) та сприйняттям захисту інтелектуальної власності (107 місце відповідно);
- низький рівень ліквідності фондового ринку, захисту прав інвесторів поряд із недостатньою спроможністю регулятора протидіяти зловживанням на ринку;
- недосконалість судової системи країни (основними вадами якої експерти визначили сприйнятливість до політичного тиску), як наслідок, низький рівень довіри суспільства та інвесторів до неї (в рейтингу економічної свободи (Economic Freedom Index 2022) експерти зробили висновок про необхідність реформування судової системи з метою поліпшення її ефективності та оцінили її поточний стан на рівні 31,4 балів (зі 100 можливих) із погіршенням позиції України на 9,7 балів порівняно з попереднім рейтингом);

- високий рівень корупції в країні. Експерти рейтингу “Індекс сприйняття корупції 2021” оцінили рівень корупції в Україні у 32 бали, що на 1 бал менше ніж у рейтингу 2020 р. (за шкалою від 0 до 100, де 0 означає найвищий рівень корупції відповідно до сприйняття респондентів, а 100 - найнижчий). Це відповідає 122 місцю серед 180 країн, які увійшли до рейтингу (117 місце серед 180 країн у рейтингу 2020 р.). За висновками експертів рейтингу, в Україні зріс тиск на антикорупційну систему (у тому числі через тривалу відсутність постійних керівників в інституціях); запроваджені зміни до антимонопольного законодавства могли нашкодити бізнесу у захисті прав під час оскарження публічних закупівель; загострилось втручання у роботу Вищого антикорупційного суду; затримується імплементація судової реформи. Як наслідок, низка зазначених негативних подій нівелювала антикорупційні досягнення;

- наявність територій, невідконтрольних Уряду, утворених у ході збройної російської агресії проти України, та, як наслідок, зростання “потенційних можливостей” для застосування схем контрабанди товарами [46].

Отже, на наш погляд, існуючі глобальні рейтинги, в тому числі ті, які було нами розглянуто вище доцільно використовувати, як інструмент для розробки та реалізації державної політики щодо шляхів підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Важливою складовою оцінки результативності та ефективності державної політики забезпечення конкурентоспроможності національної економіки є характеристика діяльності Антимонопольного комітету України (АМКУ) у питаннях протидії антиконкурентним проявам в ринковому середовищі.

Так, протягом 2023 р. у порівнянні з попереднім роком ділова активність на товарних ринках країни поживалася – завдяки стійкості громадян, бізнесу, державних інституцій та вправним діям ЗСУ у стримуванні російської агресії.

Протягом 2023 р. Антимонопольним комітетом України було: забезпечено рекордний розмір економічного ефекту на рівні 7,9 млрд грн – найбільший за всю історію оцінки за методикою ОЕСР; виявлено змови на торгах під час публічних закупівель, загальна вартість яких становить близько 5 млрд грн; на суму в майже 2,6 млрд грн оштрафовано порушників конкурентного законодавства; надійшло коштів до дохідної частини загального фонду державного бюджету на загальну суму 328 млн грн, що більше ніж на 20% перевищує витрати на річне утримання системи органів АМКУ; орган оскарження розглянув 10967 скарг – на 184% більше ніж у 2022 р., при цьому очікувана вартість (загальна сума) процедур закупівель, за якими зобов'язано усунути порушення, склала 62,4 млрд грн. [60].

Окрім того, у 2023 р. було завершено I етап реформування конкурентного законодавства: 9 серпня 2023 р. Верховною Радою України було ухвалено Закон № 3295-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про захист економічної конкуренції та діяльності Антимонопольного комітету України», який набрав чинності 1 січня 2024 р. Для імплементації норм цього закону АМКУ розробив, затвердив і зареєстрував у Міністерстві юстиції 7 нормативно-правових актів.

З огляду на стратегічний курс України до ЄС, одним із пріоритетних напрямів роботи АМКУ є гармонізація українського законодавства з європейським. Комітет системно співпрацює з міжнародною юридичною спільнотою, конкурентними відомствами й організаціями і наразі веде підготовку до скринінгу, який проводитиметься Єврокомісією в рамках майбутнього переговорного процесу. Крім того, Комітет зосереджує свої зусилля на удосконаленні нормативно-правової бази й адвокатуванні системи надання державної допомоги – навіть попри те, що внаслідок широкомасштабного російського вторгнення в Україну дію закону «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» призупинено. Протягом 2023 р. Кабмін затвердив 5 проектів постанов у цій сфері, які були розроблені

АМКУ [60].

Важливою складовою оцінки результативності та ефективності державної політики забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в умовах війни та запровадженого в країні воєнного стану є страхування існуючих ризиків та загроз.

В цьому контексті Експортно-кредитне агентство України у червні 2024 р. почало приймати заявки на страхування інвестицій від воєнних та політичних ризиків, що було передбачено Законом України 3497-IX «Про внесення змін до Закону України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності» щодо страхування інвестицій в Україні від воєнних ризиків», який набув чинності 1 січня 2024 року [167].

Початок страхування воєнних та політичних ризиків – вкрай важлива подія для ринку, адже розвинена інфраструктура страхування від воєнних ризиків може бути додатковим стимулом для інвесторів виходити на український ринок, розвивати тут свої заводи і фабрики, які орієнтовані на експорт. Раніше страхування від воєнних ризиків було доступне лише від міжнародних організацій – MIGA страхувало іноземні компанії, які готові інвестувати в Україну, американська DFC та польська агенція KUKE надавали гарантії іноземним та українським компаніям. І тепер ЕКА приєднується до організацій, готових страхувати інвестиції в Україну і в Україні. Завдяки цьому українські компанії отримують додаткові гарантії фінансової безпеки, а економіка – посилення ділової активності. Страхування сприятиме створенню об'єктів та інфраструктури, необхідних для розвитку переробної промисловості та експорту товарів з високим рівнем доданої вартості, які вироблено в Україні.

До воєнних ризиків, від яких може страхувати ЕКА, належать [167]:

- воєнний конфлікт, включаючи війну або збройний конфлікт, збройна агресія, бойові дії, масові заворушення;
- насильницька зміна чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади;

- терористичні акти та / або диверсії, в тому числі спричинені воєнними конфліктами, війною, збройними конфліктами, бойовими діями, масовими заворушеннями або насильницькою зміною чи поваленням конституційного ладу, захопленням державної влади;
- окупація, анексія.

Експортно-кредитне агентство України пропонуватиме два страхових продукти: страхування прямих інвестицій для інвесторів та страхування інвестиційних кредитів для банків. Прямим страхуванням можуть скористатися інвестори, які мають частку не менше 10% у корпоративних правах такого підприємства, страхуванням позик – банки, які видають для цього інвестиційний кредит [167].

Необхідною складовою забезпечення необхідного рівня конкурентоспроможності національної економіки в умовах російської військової агресії є міжнародна підтримка України.

Тому позитивною складовою оцінки результативності та ефективності державної політики забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в сучасних умовах є той факт, що в березні 2023 р. Україна з Міжнародним Валютним Фондом уклали угоду – Програму EFF терміном на 48 місяців з правом доступу до 11,6 млрд СПЗ (еквівалент 15,6 млрд доларів США), метою якої є продовження інституційних реформ та своєчасне надання зовнішньої фінансової підтримки, які необхідні для збереження макроекономічної стабільності, відновлення фіскальної та боргової стійкості України [174].

А в червні 2024 р. Міжнародний валютний фонд оприлюднив оновлений меморандум з Україною про економічну та фінансову політику, від виконання умов якого буде залежати подальша підтримка України. Рада директорів МВФ завершила четвертий перегляд програми розширеного фінансування для України (EFF), ухваливши рішення про виділення Україні близько 2,2 млрд дол, які спрямують на бюджетну підтримку (із цим траншем загальний обсяг виплат в рамках програми сягне близько 7,6 млрд

дол. [107].

Загалом, російське вторгнення в Україну продовжує чинити руйнівний соціально-економічний вплив на Україну, однак попри це національна економіка в умовах війни та запровадженного в країні воєнного стану залишається стійкою (що відображає високу адаптивність домогосподарств і бізнесу), хоча її перспективи залишаються надзвичайно невизначеними. Макроекономічна та фінансова стабільність зберігається завдяки відповідній державній політиці, а також значній зовнішній фінансовій підтримці. Продовження інституційних реформ та своєчасне надання зовнішньої фінансової підтримки необхідні для збереження макроекономічної стабільності, відновлення фіскальної і боргової стійкості, а також забезпечення необхідного рівня конкурентоспроможності економіки України в середньостроковій перспективі.

Отже, незважаючи на складну соціально-економічну ситуацію в країні, є певні позитивні моменти, а саме: активізація європейської інтеграції України; проведення низки реформ у сфері забезпечення конкурентоспроможності економіки; підтримка певного рівня конкурентоспроможності національної економіки в умовах запровадженного в країні воєнного стану, в тому числі через системну фінансову підтримку країн-партнерів та міжнародних організацій. Тобто українська економіка в умовах війни та запровадженного в країні воєнного стану залишається стійкою, хоча її перспективи залишаються надзвичайно невизначеними.

Таким чином, сучасний рівень конкурентоспроможності економіки України є недостатнім, що пов'язано, як з російською військовою агресією проти нашої держави, так і з недостатню ефективністю та результативністю відповідної державної політики. Це потребує від органів державної влади та органів місцевого самоврядування активних заходів в межах реалізації відповідної державної стратегії щодо забезпечення життєздатності національної економіки, в тому числі шляхом конкурентного її розвитку.

2.3. Суперечності формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України

Систематизація існуючих загроз та викликів дозволяє повною мірою оцінити наявну ситуацію щодо стану економіки України з точки зору перспектив забезпечення необхідного рівня конкурентоспроможності економіки, але така систематизація недостатня, щоб визначити, які дії необхідно вживати державі для забезпечення конкурентоспроможності економіки, якими мають бути зусилля держави, що додаються для ліквідації кожної з існуючих загроз, і, нарешті, як і в якій послідовності повинні вживатися заходи щодо боротьби з цими загрозами.

Очевидний варіант, коли основні зусилля слід витратити на боротьбу з ключовими загрозами, не є прийнятним, оскільки багато загроз, що виникли внаслідок їх впливу, негативно впливають на економіку і не зникнуть в результаті загрози, яка стала їх причиною виникнення. Крім того, існує велика ймовірність різкого загострення окремих загроз. Отже, вони також вимагають застосування цілеспрямованих зусиль для ліквідації.

У зв'язку із зазначеним потрібно враховувати класифікацію загроз, яка дозволяла б визначити пріоритетність та перспективність докладання зусиль для боротьби з тією чи іншою загрозою та сприяла б тому, щоб у межах державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки було сформовано ієрархію загроз. Така класифікація допоможе визначити, наскільки кожна загроза є небезпечною для економіки.

Крім того, у межах державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки більшого значення мають фактори, що спричиняють появу загроз. При цьому поділ їх на внутрішні та зовнішні в даному контексті набуває сенсу, оскільки ядром державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки є визначення способів впливу таких факторів на економіку та методів нейтралізації такого впливу.

Серед внутрішніх чинників слід виокремити [152]:

- ресурсні, тобто пов'язані з розподілом ресурсів (природних, трудових, фінансових тощо) по регіонах та галузях економіки, а також із забезпеченістю тих чи інших галузей необхідними ресурсами;
- законодавчо-правові, які зумовлені наявністю чи відсутністю прогалин у законодавчій системі та окремих законах;
- фінансові, які ґрунтуються на особливостях функціонування фінансової системи держави;
- соціальні, які визначають економічну складову соціальних конфліктів в країні;
- географічні, що пов'язані з особливостями географічного розташування держави, у тому числі з деякими геополітичними параметрами (наявність виходу до моря, протяжність територій, розташування, сусідні держави тощо).

Цей перелік груп факторів не є вичерпним. Вважаємо за необхідне виокремити лише ті, які є найважливішими для формування державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України в сучасних умовах.

За вказаним вище принципом до зовнішніх факторів можна віднести [44]:

- зовнішньополітичні, які визначають положення держави на світовій арені, порядок та умови взаємодії з іншими державами;
- макроекономічні, що пов'язані зі змінами на світових ринках (зростанням або зниженням цін, міжнародною конкуренцією та міжнародним поділом праці тощо);
- кліматичні – викликані кліматичними чи екологічними змінами, стихійними лихами тощо.

Загалом, найбільш оптимальними є п'ять груп загроз за рівнем їхньої небезпеки.

Першу групу становлять загрози з вкрай високим рівнем небезпеки

(російська військова агресія проти України). Подібні загрози охоплюють при поширенні великі території і практично не можуть бути нейтралізовані без зовнішньої підтримки. Більше того, за умови розвитку вони виходять за межі економічної системи та ведуть до краху держави. При ліквідації подібних загроз велике значення має підтримка міжнародних міждержавних організацій і країн-партнерів.

Друга група складається з загроз, що відрізняються високим рівнем небезпеки, але все ж таки не поширюються на всю господарську систему. Імовірність самостійної нейтралізації впливу подібних загроз досить висока, і лише в окремих випадках потрібна незначна зовнішня підтримка, найчастіше пов'язана з наданням фінансових пільг у формі спеціальних позик або відстрочок щодо поточних виплат.

Загрози, що мають середній рівень небезпеки, належать до третьої групи. Дані загрози впливають на окремі галузі економіки. При боротьбі з ними держава не потребує додаткової допомоги. Разом з тим, необхідно відзначити, що більша частина загроз конкурентоспроможності будь-якої держави належить саме до цієї групи, отже, в межах політики економічної безпеки основні заходи мають бути спрямовані на боротьбу з загрозами цієї групи. Це твердження підкріплюється, крім факту найбільшої чисельності загроз цієї групи, ще й тим, що саме такий тип загроз, будучи досить легко прогнозованим, вимагає нейтралізації втручання держави, оскільки зусиль інших суб'єктів господарювання цього недостатньо.

До четвертої групи слід віднести загрози з низьким рівнем небезпеки, які мають при цьому досить значний вплив на економіку окремих територій. Вони не становлять небезпеки для господарської системи в цілому, оскільки викликані специфікою розвитку регіональної економіки, тому питання їх нейтралізації може бути вирішене місцевими органами влади за винятком випадків, коли при взаємодії з іншими загрозами вони все ж таки поширюються на всю економіку і потрібне втручання центральних органів влади для ефективної боротьби із нею.

У п'яту групу слід включити те, що дослідниками не виділяється як самостійні загрози, але що є негативним наслідком розростання загроз третьої та четвертої груп. Подібні негативні процеси залежать від збереження в активному стані загрози, що породила їх, і при її нейтралізації протягом короткого терміну можуть також ліквідуватися без зовнішнього втручання. Завдання держави при боротьбі з цим типом загроз полягає у постійному моніторингу та контролі їх розвитку, щоб унеможливити їх трансформацію в загрози третьої та четвертої груп та своєчасно отримувати сигнали про наявність збою в тому чи іншому секторі господарської системи [79].

Слід зазначити, що у глобальному економічному ландшафті, що швидко розвивається, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки стало першочерговою турботою для урядів у всьому світі. Для України, країни зі складним історичним та економічним минулим, виклик посилення конкурентоспроможності стоїть особливо гостро. З моменту здобуття незалежності в 1991 р. Україна зазнала значних трансформацій, перейшовши від централізованої планової економіки до ринково-орієнтованої системи. Однак це шлях був наповнений викликами, зокрема політичною нестабільністю, економічними кризами [7], а останнім часом – війною.

Шлях України до підвищення економічної конкурентоспроможності відбувається на тлі значних викликів і можливостей. Для всебічного аналізу державної політики, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності, важливо спочатку зрозуміти поточний економічний ландшафт і ключові чинники, що впливають на конкурентоспроможність України.

Україна стикнулася з численними фінансово-економічними кризами, включаючи серйозний спад після світової фінансової кризи 2008 р., економічну нестабільність внаслідок анексії Криму та антитерористичної операції на сході України, що почалася в 2014 р., а також повномасштабне російське вторгнення в Україну в 2022 р. Всі ці події суттєво вплинули на економічну траєкторію розвитку та рівень конкурентоспроможності України.

Одним із основних викликів, з якими стикається Україна, є її історична залежність від важкої промисловості та експорту сировини. Така економічна структура, успадкована від радянської епохи, зробила країну вразливою до коливань світових цін на сировинні товари та перешкоджала розвитку секторів з високою доданою вартістю. Крім того, концентрація важкої промисловості у східних регіонах, які зараз або тимчасово окуповані, або суттєво постраждали від військових дій, ще більше ускладнила зусилля з реструктуризації національної економіки.

Іншим важливим викликом є необхідність комплексних інституційних реформ. Корупція, слабе верховенство права та неефективне регуляторне середовище вже давно називаються основними перешкодами для економічного розвитку та конкурентоспроможності України. Ці фактори стримували іноземні інвестиції, перешкоджали розвитку малих і середніх підприємств і сприяли великій тіньовій економіці [201].

Недоліки інфраструктури є ще однією перешкодою для конкурентоспроможності економіки. Хоча в Україні вигідно стратегічне географічне розташування та розгалужена транспортна мережа, значна частина цієї інфраструктури застаріла та потребує модернізації. Це включає не лише фізичну інфраструктуру, таку як дороги, залізниці та порти, але й цифрову інфраструктуру, яка має вирішальне значення для сучасної економіки.

Що стосується ринку праці в Україні – він представляє як виклики, так і можливості. З одного боку, країна має добре освічену робочу силу з високими технічними навичками, зокрема в ІТ-сфері та інженерії. З іншого боку, відтік мізків залишається постійною проблемою, оскільки багато кваліфікованих працівників шукають можливості за кордоном через війну, економічну нестабільність і обмежені внутрішні перспективи.

Аналіз виявлених загроз з погляду причин їх виникнення показав, що до найбільш серйозних загроз конкурентоспроможності економіки України, які є причиною виникнення інших загроз і навіть груп загроз, належать такі

загрози, як російська військова агресія та запроваджений в країні воєнний стан, безробіття, зниження темпів зростання виробництва та нестача необхідних енергоресурсів, втрата тимчасово окупованих територій тощо. При цьому слід зазначити, що уповільнення темпів економічного зростання проявляється не так у кількісній, як у якісній формі, тобто загалом ВВП зростає, але структура виробництва така, що подальше його зростання буде можливим лише за інтенсивної форми розвитку економіки.

Розглянемо більш детально існуючі проблеми та суперечності формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України.

З метою визначення існуючих проблем з якими стикається бізнес-середовище в Україні в сучасних умовах звернемося до результатів опитування «Бізнес в умовах війни», яке було проведено Європейською Бізнес Асоціацією (ЕБА) спільно з UkrSibbank BNP Paribas Group у липні 2024 р. [170].

Так, згідно з опитуванням, кількість членських компаній Європейської Бізнес Асоціації, що працюють у повному обсязі, зменшилась порівняно з початком 2024 р. з 78% до 64%. Зокрема, 45% опитаних топменеджерів оцінюють стан справ у їхньому бізнесі задовільно, 27% – позитивно, а інші 27% оцінюють поточну ситуацію в бізнесі радше негативно. Зазначається, що наразі з обмеженнями працюють 36% опитаних бізнесів, а серед найбільш розповсюджених причин – нестача кваліфікованих працівників / мобілізація (75%), обмеження географії діяльності (60%) та призупинення роботи на час повітряних тривог (46%). Факторами найбільшого негативного впливу на бізнес підприємці називають мобілізацію (71%), атаки на українську енергосистему (61%), війну та окупацію територій (58%), нестачу кваліфікованих працівників (58%).

Слід зазначити, що попри негативний вплив на бізнес війни та мобілізації, підприємці зберігають стабільно високу підтримку Збройних сил України: у 86% опитаних компаній є співробітники у лавах ЗСУ, 63%

бізнесів підтримують власних працівників у армії, 49% допомагають фінансово, 45% – продукцією. У половини компаній, а саме у 52% кількість мобілізованих сягає до 10% від загальної кількості військовозобов'язаних. У 28% кількість мобілізованих сягає 10-20%, у 6% – 20-40%. Окрім того, до відновлення громади чи регіону долучаються 27% опитаних бізнесів. [170].

Незважаючи на те, що бізнес зберігає фінансову стійкість, втім дещо погіршив оцінку своїх фінансових резервів порівняно з початком 2024 р. Так, 53% компаній мають резерви на рік та більше (у попередньому опитуванні – 65%), 32% – на півроку, 15% – на кілька місяців, і 1% не має жодних резервів. З початку війни у 48% бізнесів знизились доходи, тоді як у 47% – збільшилися, а у 6% опитаних обсяги бізнесу практично не змінилися. Прогнозовано, що втрати бізнесу від війни продовжують зростати: на середину 2024 р. для 26% опитаних компаній вони складають до \$1 млн., 31% мають втрати в діапазоні \$1–10 млн, 17% бізнесів втратили понад \$10 млн., жодних втрат не понесли тільки 14% опитаних компаній.

Водночас слід зазначити, що прогнози бізнес-динаміки на період до кінця 2024 р. є більш песимістичними, а саме, 56% опитаних прогнозують, що стан справ у їхнього бізнесу погіршиться, 27% не очікують змін, і 16% вважають, що стан справ покращиться. Попри це, 47% топменеджерів планують розширення власного бізнесу, зокрема зростання клієнтської бази та виробництва, вихід на міжнародні ринки та інше [170].

Негативними моментами, які на сучасному етапі розвитку економіки впливають на конкурентне середовище в Україні, є: надмірна питома вага монополізованих ринків в Україні (понад 30%); високий рівень концентрації української економіки (100 найбільших підприємств дають майже половину промислового виробництва, зокрема 10 найбільших — близько 20%); нерівність умов конкуренції на багатьох ринках України; чисельність порушень законодавства про захист економічної конкуренції з боку суб'єктів господарювання та державних структур [2].

Це є наслідком недосконалості державної конкурентної

(антимонопольної) політики, що реалізує Антимонопольний комітет України (АМКУ), який має запобігати монополізації та зловживанням монопольним (домінуючим) становищем, а також протидіяти будь-якому обмеженню конкуренції [47].

Окрім того, забезпечення конкурентного економічного розвитку країни потребує відповідного обсягу інвестицій, як внутрішніх, так і іноземних.

За підсумками 2022 р. обсяг капітальних інвестицій в Україні склав лише 409,66 млрд грн., що на 39,2% менше від показника 2021 р. Для порівняння: у 2021 р. капітальні інвестиції оцінювалися в майже 673,9 млрд грн. [175].

Найбільше скоротився обсяг капітальних інвестицій у наступних видах економічної діяльності:

- діяльність у сферах права та бухгалтерського обліку, архітектури та інжинірингу, технічні випробування та дослідження – на 83,3%;
- надання інших видів послуг – на 69%;
- видавнича діяльність, радіомовлення, телебачення – на 64,7%;
- водний транспорт – на 63,6%;
- авіаційний транспорт – на 57,1%;
- інша професійна, наукова та технічна діяльність – на 53,6%;
- операції з нерухомим майном – на 53,4%;
- мистецтво, спорт, розваги та відпочинок – на 51,3%;
- державне управління й оборона;
- обов’язкове соціальне страхування – на 50,6%;
- діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування – на 50% [175].

До речі, враховуючи той факт, що за підсумками 2022 р. ВВП України склав 5239,1 млрд. грн. [18], питома вага капітальних інвестицій (409,66 млрд грн.) склала лише 7,8 %.

І це при тому, що згідно існуючих постулатів економічної теорії

необхідно, щоб кумулятивно питома вага інвестицій в основний капітал у ВВП поступово зростала до рівня 30%, а річний приріст капітальних інвестицій має бути не менше 11-12%. На даний момент, темпи зростання капітальних інвестицій знизилися і відповідно частка їх у ВВП становить менше 10%. Тому, для довгострокової макроекономічної стабілізації та забезпечення необхідного рівня конкурентоспроможності економіки в Україні потрібно збільшувати обсяг інвестицій в основний капітал – тобто засоби виробництва і технології. Для цього потрібна подальша реалізація реформ, спрямованих на збільшення притоку інвестицій в реальний сектор, що допоможе поступово змінити структуру економіки, зберегти темпи економічного зростання і мінімізувати зовнішні ризики.

Також для забезпечення відповідного рівня конкурентоспроможності економіки України є нагальна потреба у наявності відповідної інноваційної інфраструктури та інноваційних інституцій, які сприяють інноваційним процесам та продукуванню інновацій.

Станом на березень 2023 р. в Україні було створено та функціонували (відповідно до Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року): індустріальні парки, наукові парки, технопарки, центри інновацій та технологічного трансферу, інноваційні центри, центри комерціалізації, інноваційні бізнес-інкубатори, інвестиційно-технологічний кластер, кластери, інноваційно-виробниче об'єднання, інші стартап-школи (суб'єкти господарювання, які надають теоретичні знання та практичні навички у сфері створення та діяльності стартапів), інкубаційні програми (програми для новостворених підприємств, спрямовані на розвиток стартапу), центри інтелектуальної власності (суб'єкти господарювання, що забезпечують реалізацію освітньо-професійних, освітньо-наукових та наукових програм, а також підвищення кваліфікації працівників у сфері інтелектуальної власності), венчурні та інвестиційні фонди, центри науково-технічної та економічної діяльності тощо [160].

Окрім того, в Україні функціонує Фонд розвитку інновацій – це

державний фонд, започаткований за ініціативою Кабінету Міністрів України, місією якого є сприяння створенню та зростанню в Україні технологічних стартапів на ранній стадії розвитку, з метою підвищення їх глобальної конкурентоспроможності (розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.11.2018 р. № 895), основним завданням якого є:

- надання на конкурсних засадах безповоротної фінансової підтримки суб'єктам господарювання приватного сектору економіки, які проводять інноваційну діяльність з метою комерціалізації її результатів, або фінансування на конкурсних засадах інноваційних проектів, що демонструють високий потенціал комерційного успіху;
- залучення фінансування у сферу інновацій від українських недержавних організацій, підприємств та установ, міжнародних та іноземних урядових та неурядових фінансових та нефінансових організацій, приватних осіб;
- організація та проведення конкурсних відборів інноваційних проектів з метою надання фінансової підтримки та/або технічної допомоги для їх реалізації;
- популяризація інноваційних розробок суб'єктів господарювання приватного сектору економіки серед українських та закордонних потенційних споживачів та покупців інноваційного продукту;
- супроводження інноваційних проектів та здійснення моніторингу їх ефективної реалізації та цільового використання наданих коштів.

Слід зазначити, що станом на 1 березня 2023 р. Фондом розвитку інновацій було оброблено понад 3 700 заявок, профінансовано понад 229 стартапів, а розмір наданих грантів становить понад 160 млн. грн. [67].

Однак враховуючи сучасний рівень інноваційного розвитку національної економіки (а він не відповідає вимогам щодо забезпечення необхідного рівня її конкурентоспроможності), можна стверджувати, що фактична наявність інноваційної інфраструктури та інституцій, що забезпечують підтримку інноваційної діяльності ще не означає ефективності

їх діяльності. Тому державна політика забезпечення конкурентоспроможності національної економіки має забезпечити підвищення результативності та ефективності функціонування наявної інноваційної інфраструктури та подальший її розвиток, спрямований на забезпечення інноваційного розвитку економіки України.

Також для забезпечення відповідного рівня конкурентоспроможності економіки України є нагальна потреба у наявності стимулюючої та недискримінаційної податкової системи. На жаль, в цій сфері є також проблеми та суперечності.

Так, податківці систематично затримують відшкодування ПДВ бізнесу. Так, за даними Міністерства фінансів України, станом на кінець березня 2024 р. Державна податкова служба зібрала 29 млрд. грн. податку на додану вартість, але відшкодувала лише 11,1 млрд грн., або всього 38,3%. Упродовж 2023 р. Податкова служба відшкодувала лише 63% від того, що заявляли на відшкодування ПДВ його платники. Загалом, найгірші показники відшкодування ПДВ за останні 4 роки зафіксовано у 2022 р. – лише 48% від затребуваних сум, а найкращі – у 2020 р.: 97% від запитаного [117].

При цьому, слід зазначити, що в Україні є механізм, що допомагає боротися з корупцією у сфері податків. Так, ще з 1 квітня 2017 р. було запущено Реєстр заяв про повернення суми бюджетного відшкодування податку на додану вартість, порядок ведення якого передбачає, зокрема:

- формування та ведення Реєстру заяв про повернення суми бюджетного відшкодування здійснюється на підставі баз даних ДПС та Казначейства;
- визначення чітких даних, які відносяться до такого реєстру;
- автоматичне внесення заяв до реєстру, що здійснюється протягом операційного дня у хронологічному порядку надходження таких заяв;
- проведення Казначейством бюджетного відшкодування ПДВ на підставі даних реєстру;
- публікацію реєстру на офіційному веб-сайті Міністерства

фінансів України [117].

Всю вхідну інформацію в реєстр формує та вносить ДПС на підставі заяв бізнесу, закріплюючи електронним цифровим підписом. Після цього на узгодження суми відводиться не більше 30 днів (у передбачених законом випадках – 60 днів). В окремих випадках, передбачених Податковим кодексом, відбувається автоматичне узгодження сум до відшкодування на наступний робочий день після закінчення зазначених строків. Однак на період дії воєнного стану в країні доступ до публічних електронних реєстрів обмежений, що і створює певне середовище для корупції [117].

Загалом, недостатній рівень конкурентоспроможності економіки України визначається насамперед недостатньою конкурентоспроможністю національних підприємств та їх продукції, що обумовлено:

- недоліками у формуванні соціально орієнтованої ринкової економіки, яка повинна створюватися на теорії поєднання, що динамічно розвивається, «невидимої руки ринку», державної політики і механізму внутрішньої та міжнародної конкуренції. Нині в Україні, на відміну від періоду 1990-х років, превалює механізм державного регулювання та управління соціально-економічними процесами в країні. І недостатньо враховується вже ринковий механізм, а тим більше механізм посилення міжнародної конкуренції. Також відсутній системний та комплексний механізм формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможністю економіки країни, галузей, регіонів та підприємств, а також української продукції;
- відсутністю системоутворюючої теорії та нормативно-правових актів щодо конкурентоспроможності економіки на макро-, мезо- та мікрорівнях, а тому, наприклад, поняття конкурентоспроможності зводилося до конкурентоспроможності продукції або у кращому випадку до фактично сформованої конкурентоспроможності на конкретному ринку, без стратегічного розуміння необхідності формування та забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в цілому;

- відсутністю в освітній сфері інноваційної концепції вивчення всіх спеціалізованих курсів, орієнтованих на забезпечення конкурентоспроможної економіки та управління виробництвом на макро-, мезо- та мікрорівнях, а також відсутністю науково обґрунтованої системи державного регулювання складних міждисциплінарних проблем підвищення конкурентоспроможності економіки на всіх рівнях управління;

- недоліками у підготовці кадрів, які є наслідком необґрунтованого переходу від природничої моделі підготовки фахівців, заснованої на фундаментальних науках до гуманітарної моделі. Зараз економіку, а також менеджмент і маркетинг у закладах вищої освіти вивчають в основному за спрощеними інформаційно-описовими книгами західних (частіше американських) авторів, написаних для умов ринкових відносин, що сформувалися, і малопридатних для умов перехідних економік, орієнтованих на формування інноваційного типу розвитку [81].

Все це зовнішні причини низької конкурентоспроможності українських підприємств та товарів. Поряд із цим серед можливих причин зниження конкурентоспроможності на мікрорівні можна виокремити:

- ослаблення галузевих (міжгалузевих) конкуренцій у країні через розвиток олігополій, збереження монополізму та його проявів, наявність суперечливих державних рішень, «непрозорі» пільги та субсидії тощо;

- недостатня ступінь адаптації українських підприємств до особливостей міжнародної конкуренції;

- значний рівень морального та фізичного зносу обладнання;

- низький рівень рентабельності та недостатній фінансовий потенціал на багатьох підприємствах;

- відсутність чітких стратегічних установок на підприємствах, що обмежують їх інноваційно-інвестиційну активність, стримують як запровадження нових технологій та виробництв, так і вжиття заходів щодо покращення якості продукції;

- значна енерго-, метало-і матеріаломісткість виробленої продукції;

- недостатність необхідної інформації про ситуацію на ринках, в тому числі міжнародних;
- витратний підхід до ціноутворення та забезпечення зростання обсягів виробництва;
- низький рівень менеджменту та маркетингової діяльності, організації виробництва та праці;
- відсутність належної мотивації до високопродуктивної та, насамперед, до інноваційної, творчої праці [81].

Загалом, слід зазначити, що основними проблемами і суперечностями формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України в сучасних умовах є:

- російська військова агресія проти України, тимчасова окупація окремих територій та запровадження у зв'язку з цим воєнного стану в країні;
- недосконалість законодавства щодо забезпечення конкурентного розвитку економіки України;
- недосконалість податкового та митного законодавства України;
- недостатній рівень інвестиційно-інноваційної привабливості економіки України в сучасних умовах і, як наслідок, низький обсяг залучених інвестицій, особливо іноземних;
- значне технологічне відставання галузей економіки України від провідних країн;
- високий рівень корупції та тіньової економіки, а також недостатня протидія корупційним проявам та економічним злочинам;
- нерівність умов конкуренції внаслідок впливу адміністративних факторів;
- спотворення конкуренції в результаті «тінізації» господарювання;
- недобросовісна конкуренція та інституційні її обмеження;
- недостатнє забезпечення верховенства права в частині дотримання прав суб'єктів господарювання та недоторканості приватної

власності;

- недосконалість державної конкурентної (антимонопольної) політики щодо запобігання монополізації, протидії обмеженню конкуренції та зловживання монопольним становищем.

Отже, проведені дослідження свідчать про необхідність проведення в Україні диференційованої залежно від галузей та сфер економічної діяльності державної політики розвитку та захисту конкуренції. Предметом першочергової уваги державні органи мають бути галузі, у яких конкуренція є обмеженою чи спостерігаються тенденції до ослаблення її інтенсивності. При цьому розвиток та захист конкуренції має реалізовуватись як через забезпечення дотримання заборонних вимог законодавства про захист економічної конкуренції, так і шляхом стимулювання економічного розвитку галузей та регіонів.

Таким чином, рівень конкурентоспроможності економіки України дає підстави зробити загальний висновок щодо недостатньої результативності державної політики її забезпечення, що вимагає формування та реалізації системи заходів, спрямованих на вирішення вищезазначених проблем і суперечностей у сфері формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України в сучасних умовах.

Висновки до другого розділу

1. Визначено, що у 2023 р. валовий внутрішній продукт України збільшився на 5,3 % у порівнянні з 2022 р., з \$162 млрд до \$178,8 млрд. Це стало можливим завдяки забезпеченню функціонування морського коридору, що стимулювало діяльність залізничного транспорту, промисловості, аграрного сектора, металургії, нарощуванням виробничих потужностей у добувній промисловості, активізацією виробництва мінеральних добрив, збільшенням попиту на будівельні послуги, поліпшення ділових настроїв та

пожвавлення споживчої активності в економіці. Україна піднялася на 57-ме місце у рейтингу найбільших економік світу за версією Світового банку, однак розмір економіки за ВВП не є визначальним щодо визначення рівня конкурентоспроможності національної економіки, особливо враховуючи той факт, що динаміка зростання ВВП нашої країни не є сталою в довгостроковому періоді. В той же час, за підсумками 2022 р. питома вага капітальних інвестицій (409,66 млрд грн.) у ВВП України (5239,1 млрд. грн.) склала лише 7,8 % (згідно існуючих постулатів економічної теорії, кумулятивно питома вага інвестицій в основний капітал у ВВП має становити біля 30%), що вимагає суттєвого збільшення обсягу інвестицій в основний капітал (засоби виробництва і технології) з метою досягнення довгострокової макроекономічної стабілізації та забезпечення необхідного рівня конкурентоспроможності економіки України.

2. Доцільно рівень конкурентоспроможності економіки України визначати в тому числі на основі міжнародних порівнянь шляхом аналізу існуючих глобальних рейтингів конкурентоспроможності країн світу, які щороку складають провідні міжнародні науково-дослідні центри та інститути. Одним з таких рейтингів, в якому представлена Україна є Глобальний інноваційний індекс (Global Innovation Index), який щорічно оприлюднюється Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (ВОІВ), згідно з яким у 2022 р. Україна погіршила свій рейтинг у порівнянні з 2021 р. (49 позиція) та посіла 57 позицію із 132 країн, а також посіла 34 місце серед 39 економік Європи. За підсумками 2023 р. відбулося незначне покращення, адже Україна посіла 55 позицію серед 132 країн світу та залишилася на 34-й позиції серед 39 економік Європи. До основних складових рейтингу, які є важливими передумовами забезпечення конкурентоспроможності національної економіки є наступні:

- регуляторне середовище – 77 позиція у 2023 р. (– 2 позиції у порівнянні з 2022 р.);
- бізнес середовище – 88 позиція у 2023 р. (+ 11 позицій у

порівнянні з 2022 р.);

- людський капітал та дослідження – 47 позиція у 2023 р. (+ 2 позиції у порівнянні з 2022 р.);
- освіта – 31 позиція у 2023 р. (– 5 позицій у порівнянні з 2022 р.);
- R&D (Research and Development, сфера наукових досліджень та розвитку, розробок) – 68 позиція у 2023 р. (– 9 позицій у порівнянні з 2022 р.);
- інформаційно-комунікаційні технології – 59 позиція у 2023 р. (+ 4 позиції у порівнянні з 2022 р.);
- знання та результати наукових досліджень – 45 позиція у 2023 р. (– 9 позицій у порівнянні з 2022 р.).

3. Через існуючі виклики та загрози, пов'язані з російською військовою агресією, а також невизначеність подальших перспектив та недостатність стимулів подальшого конкурентного розвитку країни в умовах воєнного стану, сучасний рівень конкурентоспроможності національної економіки є недостатнім. Це потребує відповідної трансформації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України та підвищення її результативності, як необхідної передумови сталого розвитку України, як в сучасних умовах, так і в умовах повоєнного відновлення. Встановлено, що російське вторгнення в Україну продовжує чинити руйнівний соціально-економічний вплив на Україну, однак попри це національна економіка в умовах війни та запровадженню в країні воєнного стану залишається стійкою, що відображає високу адаптивність домогосподарств і бізнесу до існуючих викликів та ризиків. Макроекономічна та фінансова стабільність зберігається завдяки відповідній державній політиці, а також значній зовнішній фінансовій підтримці. Продовження інституційних реформ та своєчасне надання зовнішньої фінансової підтримки необхідні для збереження макроекономічної стабільності, відновлення фіскальної і боргової стійкості, а також забезпечення необхідного рівня конкурентоспроможності економіки України.

4. Основними викликами та загрозами щодо забезпечення конкурентоспроможності економіки України є: російська військова агресія проти України та запровадження воєнного стану; недосконалість конкурентного (антимонопольного) законодавства; низький рівень інвестиційної привабливості національної економіки; недостатній рівень конкурентоспроможності галузей національної економіки через значне науково-технологічне відставання від провідних економік світу; недостатнє забезпечення верховенства права в частині дотримання прав суб'єктів господарювання та недоторканості приватної власності; недостатня протидія корупційним проявам та економічним злочинам; недосконалість державної конкурентної (антимонопольної) політики щодо запобігання монополізації, протидії обмеженню конкуренції та зловживання монопольним становищем.

РОЗДІЛ 3.

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

3.1. Концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України

В сучасних умовах міжнародні економічні відносини опинилися у кризовому стані та досить часто є суперечливими, а саме відбувається розгортання нового етапу глобальної боротьби за економічні ресурси та посилилася конкуренція між країнами [198].

Це вимагає від країн світу формування та реалізації дієвих заходів щодо запобігання та протидії вищезазначеним процесам в економічній сфері, що передбачає необхідність вибудовування державної стратегічної політики, спрямованої на підвищення стійкості економіки, соціальної сфери, науково-технічного та науково-технологічного потенціалу країн до зовнішніх викликів з метою забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. Очевидно, що формування та реалізація державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки в зазначених умовах має сприяти досягненню стратегічних національних економічних інтересів та пріоритетів в довгостроковій перспективі.

Тобто сучасний етап розвитку глобальної економіки характеризується поглибленням та розширенням міждержавних зв'язків. Світові економічні відносини та світові ринки роблять однією з ключових проблем подальшого розвитку економіки України – вибір пріоритетних напрямів забезпечення довгострокової її конкурентоспроможності, а також інструментів її формування за існуючої відкритості внутрішнього ринку.

Однак досі в Україні немає чіткої концепції забезпечення

конкурентоспроможності країни, її формування та оцінки. Не існує єдиного методологічного підходу до формування конкурентних переваг національних підприємств. Адже завдання успішного економічного прориву, підвищення якості життя населення країни вимагають розробки національної стратегії регулювання конкурентоспроможності економіки, яка багато в чому визначається ефективним функціонуванням суб'єктів господарювання, можливостями розвитку нових конкурентоспроможних виробництв, що відповідають сучасним та перспективним потребам ринку.

У зв'язку з цим особливо актуальними стають проблеми формування та забезпечення конкурентоспроможності національних підприємств та їх продукції на сучасних міжнародних ринках, що пов'язано з вибором основних методів та інструментів забезпечення конкурентних переваг у системі сучасних світових економічних відносин.

Тому для подальшого поступального та сталого розвитку української економіки особливої актуальності набуває вирішення науково-практичних проблем формування концептуальних засад, стратегії та цілісного державного регулювання системи сталої та довгострокової конкурентоспроможності національної економіки, її регіонів, галузей, підприємств, виробленої продукції тощо.

Питання необхідності державного регулювання ринкової економіки довгий час в Україні не знаходила належного вирішення, оскільки передбачалося, що ринкова система як цілісність, що саморегулюється, може існувати і розвиватися без втручання держави. Як наслідок, реалізація в Україні у 90-х роках XX століття концепції, згідно з якою чим менше державного втручання в економіку, тим більше можливостей для її лібералізації та відновлення ринкової рівноваги призвела до ще більшої некерованості та нестабільності в суспільстві, суттєвого зниження ВВП, згортання національного виробництва, звуження місткості ринку для національних виробників. Цей складний період формування ринкової економіки в Україні показав, що держава потребує більш зваженого підходу

у використанні різних методів економічної політики, що дозволяють згладити негативні ефекти ринкового механізму та підтримати макроекономічну рівновагу системи в цілому.

В подальшому, з розвитком ринкової конкуренції змінювалися завдання української державної політики від безпосереднього коригування так званих «провалів ринку» до розуміння необхідності формування конкурентного середовища та оформлення інституційної бази його регулювання. Тобто з'явилась необхідність комплексного обґрунтування концептуальних засад стратегії формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України в довгостроковій перспективі.

Слід зазначити, що конкурентоспроможність економіки – це якісне економічне зростання, а не тільки кількісне зростання продуктивності. В розвинутих країнах відбувається зміщення фокусу з простої продуктивності до більш цілісного уявлення щодо конкурентоспроможності, тобто – це не лише продуктивність, а й якість життя: економічне процвітання, щастя, соціальна інтеграція, справедливість та екологічна стійкість тощо. Конкурентоспроможність є багатогранною концепцією, в межах якої продуктивність є одним з важливих компонентів, однак далено не єдиним показником. Тобто необхідно прийняти комплексний стратегічний підхід до конкурентоспроможності, адже забезпечення економічного зростання не є компромісом соціальної справедливості та екологічної цілісності, однак посилює їх. Отже, хоча продуктивність є важливим аспектом конкурентоспроможності, це лише один з її аспектів, а зосередження виключно на продуктивності недостатньо для забезпечення конкурентоспроможності. Конкурентоспроможність країни – це прагнення до стійкого сталого зростання та спільного процвітання [216].

Концептуально конкурентоспроможна економіка майбутнього – це економіка, яка здатна передбачати та адаптуватися до мінливих глобальних умов та викликів, водночас створюючи цінність і добробут для громадян.

Виклики, з якими стикаються уряди та бізнес по всьому світі в 2024 р., пов'язані з російською військовою агресією проти України, загострення напруженості на Близькому Сході, подальша інтеграція ринків глобальної економіки, боротьба з наслідками глобального потепління та наполегливі зусиль щодо його подолання. До сьогоднішніх викликів можна також віднести постійну потребу продовжувати цифрову трансформацію. При цьому, що подальше зростання конкурентоспроможності компаній, країн фокусується не на простій продуктивності економіки, а трансформується у напрямку економічного розвитку, а зростання не тільки враховує соціальну справедливість і цілісність навколишнього середовища, але й активно посилює їх.

В світі відбувається перехід до низьковуглецевої і циркулярної економіки, адже велика кількість приватних компаній на найбільших ринках світу прагне до чистих нульових показників або цільових показників скорочення шкідливих викидів. Держава та приватний сектор спільно інвестують в нові технології з метою зменшення ризиків невиконання проектів та гарантії повернення коштів. Водночас державних коштів недостатньо для фінансування глобальних змін, тому співпраця між державним і приватним секторами має першорядне значення для підвищення конкурентоспроможності країн.

Тобто світова економіка переходить у новий стан, а ключові показники ефективності удосконалюються. Історично, успішні економіки зосереджувалися на обсягах та темпах зростання ВВП і доході. Однак в майбутньому процвітання націй визначатимуться тим, наскільки вони можуть гарантувати процвітання майбутнім поколінням при збереженні життєвого рівня поточного населення. Сучасна конкурентоспроможність країни вимагає балансування економічних цілей з іншими соціальними, екологічними та культурними показниками і має бути спрямована на здатність націй створювати добробут для своїх громадян сьогодні і в майбутньому [216].

Слід зазначити, економіка таких країн, як Китай, Індія, Бразилія, Індонезія та Туреччина, зазнали стрімкого зростання та розвитку в останні десятиліття, і вони стали важливими гравцями в торгівлі, інвестиціях, інноваціях та геополітиці. Ці країни пропонують нові можливості і ринки для підприємств і споживачів, але також створюють нові ризики та невизначеності. Тому уряди та компанії (в тому числі в Україні) повинні адаптуватися до різних культурних, інституційних та регуляторних середовищ цих ринків, щоб досягти успіху на них, водночас дотримуючись глобальних стандартів якості та стійкості.

Окрім того, швидкий технологічний прогрес, такий як штучний інтелект, робототехніка, біотехнології, нанотехнології створюють нові можливості та виклики для економік і суспільств. Ці технології можуть не тільки підвищити продуктивність, ефективність і інновації, але й руйнувати існуючі галузі, професії та навички. Щоб скористатися перевагами ці технології, країни та фірми повинні інвестувати в цифрову інфраструктуру, людський капітал, та інноваційні екосистеми, забезпечуючи при цьому інклюзивність, довіру та стійкість.

Зростаюча обізнаність і актуальність екологічної кризи, зміна клімату, втрата біорізноманіття та виснаження ресурсів спонукають до фундаментальної зміни парадигми виробництва та споживання товарів і послуг. Це передбачає перехід від лінійної економіки, яка заснована на видобутку, виробництві, споживанні, утилізації до циркулярної економіки, яка передбачає скорочення утилізації шляхом повторного використання ресурсів, їх переробці та регенерації. Це також передбачає розвиток чистіших та ефективніших джерел енергії (наприклад, відновлювані джерела енергії) і скорочення викидів парникових газів і відходів. Для досягнення цього переходу країни та фірми повинні впроваджувати «зелену» політику, стимули та нормативні акти, одночасно сприяючи зеленим інноваціям та підприємництву [216].

Саме тому з метою формування та реалізації відповідної державної

політики в економічній сфері Кабінетом Міністрів України 3 березня 2021 р. було затверджено Національну економічну стратегію на період до 2030 року [122], в якій визначено, що Стратегія є основою під час розроблення планів заходів, проектів програмних і стратегічних документів, проектів законів та інших актів законодавства і містить завдання і пропозиції щодо напрямків реформування практично всіх сфер економічної діяльності, які, в тому числі мають сприяти підвищенню рівня конкурентоспроможності економіки та сталому розвитку країни (рис. 3.1).

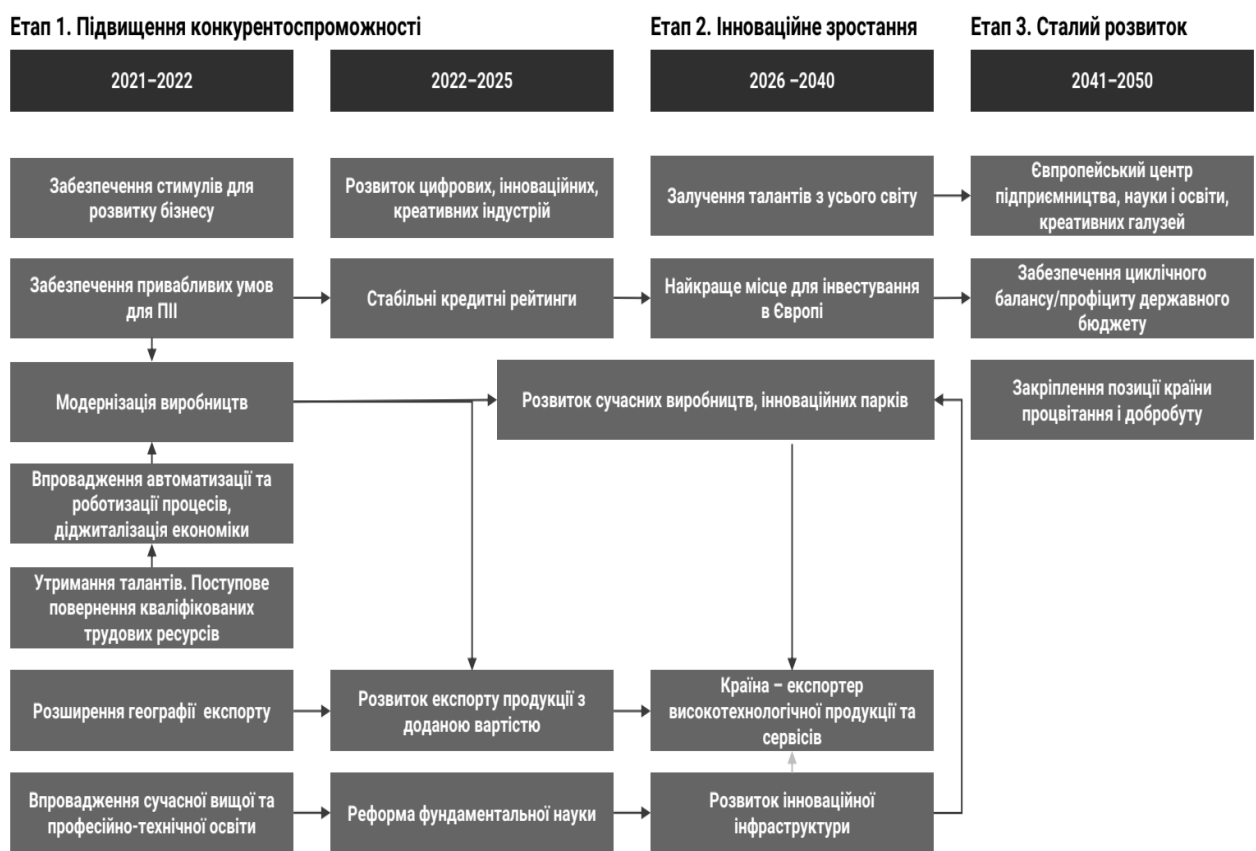

Рис. 3.1. Етапи забезпечення сталого економічного розвитку України на конкурентних засадах [21]

Джерело: Центр економічного відновлення

Так, Національною економічною стратегією на період до 2030 року передбачається 3 етапи забезпечення сталого економічного розвитку України

на конкурентних засадах: підвищення конкурентоспроможності, інноваційне зростання, сталий розвиток з відповідною покроковою деталізацією зазначеного процесу (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Покроковий підхід до забезпечення економічного розвитку на конкурентних засадах [21].

Джерело: Центр економічного відродження

Тобто забезпечення економічного розвитку України на конкурентних засадах передбачає формування та реалізацію єдиної візії розвитку держави (ефективна макроекономічна політика, верховенство права, ефективне регулювання, міжнародна інтеграція), формування належної репутації держави, що дозволить виграти конкуренцію за капітал з іншими країнами та залучати необхідні обсяги інвестицій, а також підвищення добробуту населення через розвиток людського капіталу.

Окрім того, до ключових положень Національної економічної стратегії до 2030 р. можна віднести: максимальна лібералізація податкового

законодавства; реформа податків на фонд оплати праці (ПДФО та ЄСВ) з метою виходу підприємців з «тіні»; амністія капіталів; реформа податкової служби та системи адміністрування податків [21].

На наш погляд, вищезазначені заходи обумовлюватимуть стратегічний напрямок розвитку української економіки в довгостроковому періоді, а підвищення рівня конкурентоспроможності економіки дозволить створити міцне підґрунтя для стійкого довгострокового розвитку України, адже стратегічною метою державної політики забезпечення конкурентоспроможності національної економіки є досягнення стійкого соціально-економічного розвитку країни з метою підвищення добробуту населення України.

Однією з найважливіших складових зростання конкурентоспроможності економіки України розглядається інноваційна сфера. В умовах відсутності достатніх фінансових ресурсів для підтримки всіх фундаментальних напрямів науки та промислових НДДКР в Україні важливо здійснювати правильний стратегічний вибір селективної підтримки тих наукових розробок, які дозволять Україні подолати відставання від розвинутих країн. Все, що має кінцеву мету створення інформаційного продукту, сучасної техніки, фундаментальних досліджень та освіти має знайти підтримку держави, як найвищого національного пріоритету. Доцільно також вкладати державні кошти в проекти, що знаходяться на стадії розробки, та з метою поширення нових технологій, які можуть підвищити конкурентоспроможність масових виробництв, які спираються на широкі коопераційні зв'язки всередині країни та орієнтовані на виробництво товарів для населення.

Тому основною метою та засобом забезпечення конкурентоспроможності українських підприємств та продукції на світовому ринку є формування ефективної інноваційної економіки, заснованої на використанні високотехнологічних наукомістких виробництв, модернізації найважливіших секторів економіки шляхом технологічного оновлення

виробництва, розвитку матеріально-технічної бази науки, формування ринку науково-технічної продукції та об'єктів прав інтелектуальної власності, розширення підготовки висококваліфікованих фахівців та наукових кадрів вищої кваліфікації, здатних успішно працювати в умовах наукомісткої економіки.

Для формування ефективної державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки велике значення має початковий етап її розробки, коли визначаються пріоритети та виявляються ресурси та можливості країни щодо формування та реалізації зазначеної політики. Важливість цього етапу полягає в тому, що державна політика за умови ретельного опрацювання її елементів на стадії формування дозволить органам державної влади як на загальнодержавному рівні, так і на рівні органів місцевого самоврядування працювати на основі наявного шаблону, не витрачаючи додаткових зусиль на оцінку прийнятності тих чи інших методів забезпечення конкурентоспроможності економіки.

Саме тому на початковому етапі формування державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки після визначення її мети та пріоритетів потрібно провести оцінку економічної ситуації в країні, тобто визначити вихідний стан економіки, з яким необхідно працювати в процесі реалізації державної політики. Слід зазначити, що стан конкурентоспроможності традиційно оцінюється на основі виявлення критичних точок в економіці, тобто тих елементів або секторів (галузей), де вже є загрози або такі загрози можуть виникнути в перспективі.

На різних етапах розвитку державної концепції забезпечення конкурентоспроможності економіки існують різні способи оцінки та виявлення економічних загроз:

- 1) оцінка динаміки тих чи інших груп макроекономічних показників, що становлять систему критеріїв;
- 2) експертна оцінка стану окремих територій для виділення тих, що зазнають впливу більшої кількості загроз;

- 3) визначення темпів та динаміки економічного зростання на основі аналізу макроекономічних показників;
- 4) застосування методів багатовимірної статистичного аналізу виявлення загроз економічній безпеці;
- 5) оцінка можливих наслідків на економіку існуючих загроз конкурентоспроможності економіки [112].

Подальше дослідження загроз забезпеченню конкурентоспроможності національної економіки вимагає виділити особливості самих загроз та їхню відмінність від того, що традиційно розуміється під загрозою:

1. Неминуха загроза конкурентоспроможності економіки. Динамічний і мінливий характер господарської системи передбачає, що вона не завжди приходить до позитивного стану, адже кризи – це явище, характерне для ринкової економіки. Понад те, економічна трансформація, породивши багатокладну економіку, призводить до виникнення негативних явищ. У такому контексті мета державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки полягає не в прагненні повної ліквідації загроз, оскільки це неможливо, а в мінімізації негативних їх наслідків.

2. Загроза – результат інституційного збою у господарській системі. Виникнення загрози є сигналом наявності проблеми у тому секторі (галузі) економіки, де виникла. Від того, в якому секторі (галузі) економіки та внаслідок яких процесів виникають загрози, залежить рівень їх впливу на стан економіки: чим більше значення має для національних інтересів сектор, галузь чи процес, тим більшим буде негативний вплив.

3. Посилення негативного впливу та збільшення загроз протягом певного часу. В цьому випадку повною мірою проявляється закон діалектики про взаємний перехід кількісних та якісних змін. Негативний вплив невирішених проблем має властивість збільшуватися, і в певний момент відбувається якісний стрибок, коли одна проблема переростає у низку проблем, вирішити які набагато складніше [112].

Ще одним джерелом небезпеки є ситуація, що складається у сфері

інвестування. Незважаючи на всю привабливість основних економічних умов для вкладення капіталу в економіку України (звісно, мається на увазі довоєнний період), в умовах війни рівень залучених інвестицій залишається нижчим від порогового значення, і в цілому складається тенденція до ще більшого зниження цього показника.

Причиною зменшення обсягу інвестицій є низька інвестиційна привабливість економіки в умовах російської військової агресії. Іноземних інвесторів відштовхують умови інвестування, що склалися, а українські інвестори не мають коштів, достатніх для масштабного інвестування. Тому інвестиційне законодавство України вимагає внесення змін для забезпечення більшої інвестиційної привабливості економіки навіть зараз в умовах воєнного стану. Адже сучасне українське законодавство містить велику кількість бар'єрів, покликаних захистити економіку від залежності від іноземних інвесторів. Звичайно, такі заходи повинні вживатися для забезпечення економічної безпеки, але вони не повинні ставати самоціллю і перешкоджати розвитку економіки, оскільки це також знижує конкурентоспроможність економіки.

Окрім того, інвестиційна привабливість економіки України знижується, у тому числі й для українських інвесторів, через війну, воєнний стан в країні, високий рівень корупції та бюрократії. Отже, органи державної влади та органи місцевого самоврядування мають забезпечити реалізацію ефективних заходів для боротьби з цими загрозами. Також складною залишається ситуація із залученням коштів на інноваційний розвиток, тобто у сферу науки. Зазначена ситуація є основною причиною деіндустріалізації економіки та технологічного відставання країни. Тому, враховуючи певну мету державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України в пріоритетності інноваційного розвитку, потрібно реалізувати дієвий державницький підхід до вирішення питання щодо фінансування наукових досліджень, розробки інновацій та впровадження їх у виробничу сферу [199].

З метою забезпечення ефективного процесу формування та реалізації державної політики у сфері конкурентоспроможності економіки доцільно сформувати концептуальну програму аналізу та регулювання оцінки ризиків і на цій основі зробити альтернативний вибір на користь того чи іншого рішення у сфері державного управління. Такий підхід докорінно змінює підходи до методів формування економічної політики держави в усіх галузях і сферах економіки. Особливо цей момент актуальний в сучасних умовах розвитку національної економіки, коли країна перебуває в пошуку нових шляхів і джерел економічного зростання в умовах воєнного стану. Зусилля держави, які спрямовані на активізацію інноваційної складової економічної політики є надзвичайно складними і важкими для реалізації, що зумовлює складність і неоднозначність інноваційної політики, як важливої передумови забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

Також необхідно наголосити на тому, що при формуванні та реалізації концептуальних засад державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України слід виходити з реальних даних, а на етапі розробки державної політики та проведення моніторингу доцільно спиратися не лише на дані офіційної статистики. Необхідно провести незалежне обстеження основних сегментів, секторів та галузей економіки, спираючись на прийняту систему економічних індикаторів, і в жодному разі не принижувати наявні загрози, оскільки вони мають властивість поширюватися з часом.

Оцінка регуляторного впливу ґрунтується на зборі, детальній обробці значного обсягу інформації про об'єкт регулювання, що дає можливість уряду визначитися з ефективною формою регулювання та визначити коридор оцінки можливого впливу його дій на відповідні характеристики конкуренції. При цьому збільшується прозорість рішень, що приймаються на законодавчому рівні, відповідальність за кінцевий результат, зниження ризиків домінуючих рішень. Будь-яке регуляторне рішення має ґрунтуватися на широкомасштабному аналізі та експертних думках спеціалістів даної

галузі і розроблено дуже ретельно, із аналізом альтернативних варіантів.

За допомогою оцінки регуляторних впливів можна визначити ступінь користі, шкоди від кожного можливого заходу державного регулювання, встановлювати різні комбінації та синергетичні форми регулятивних засобів і стратегій. Прийняття рішень на державному рівні, процес використання зазначених методів має носити адаптивний і врівноважений характер. У чистому вигляді методи оцінки ризиків регулювання можуть не працювати в сучасних умовах російської військової агресії, адже не вистачає аналітичних даних, статистичної бази, недосконалість законодавства і процесуальні норми та умови його здійснення. Тому важливо в процесі реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності національної економіки досвід розвинених країн щодо регуляторних дій, враховувати та використовувати їх в адаптивному режимі.

На наш погляд, концептуально процес розробки та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки передбачає необхідність тісної взаємодії всіх її елементів, а дії в межах зазначеного процесу мають циклічний характер (рис. 3.3).

Тобто конкурентоспроможність економіки України – це фундаментальне, комплексне, багатоаспектне явище, яке включає в себе цілу низку взаємопов'язаних складових. Конкурентоспроможність у цьому контексті відіграє ключову роль у забезпеченні стійкого економічного розвитку, стабільності та розвитку держави. Для того, щоб забезпечити безперебійну роботу вищенаведеного циклу, необхідно забезпечити безперервність та чітку послідовність дій, особливо в умовах існуючих викликів, ризиків і загроз для національної економіки.

Так, державна система моніторингу надає інформацію про стан економіки, дозволяє провести оцінку рівня її конкурентоспроможності, виявити існуючі проблеми та суперечності. В подальшому, застосування відповідних механізмів державного управління розв'язує наявні проблеми та ліквідує існуючі суперечності, тим самим підвищуючи рівень

конкурентоспроможності економіки. Як наслідок, формується новий стан національної економіки, який знову потребує відповідного моніторингу та оцінки на предмет визначення проблем та суперечностей забезпечення необхідного рівня її конкурентоспроможності.

Рис. 3.3. Концептуальні підходи до формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України

Джерело: розробка автора

Тобто надзвичайно важливим процесом є моніторинг стану виконання Національної економічної стратегії на період до 2030 року шляхом узагальнення інформації про хід її імплементації і аналізу ступеня досягнення визначених цільових індикаторів у звітному періоді. А результати моніторингу мають враховуватися під час розроблення заходів щодо реалізації визначених Стратегією шляхів досягнення стратегічних цілей і

відповідних завдань державної економічної політики, в тому числі в частині підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Саме тому, одним із стратегічних орієнтирів формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України є запровадження дієвої системи оцінки ефективності державних програм підтримки конкурентоспроможності економіки, з акцентом на систематизацію нових критеріїв, які включають як кількісні, так і якісні показники. Тобто необхідно враховувати та проводити оцінку не лише економічних результатів (продуктивність, рентабельність), а й соціальні (рівень життя, доступ до освіти) та екологічних (вплив на довкілля, використання відновлюваних ресурсів) аспектів.

Також доцільним є створення інтегрованої системи державного моніторингу, яка дозволяє в реальному часі відстежувати реалізацію програм, забезпечуючи своєчасну корекцію дій у відповідь на зміни в економічному середовищі. Необхідно забезпечити прозорість та підзвітність управління державними ресурсами (державними витратами), зокрема через публікацію звітів, створення електронних платформ для моніторингу витрат, залучення громадськості до оцінки ефективності державних програм, що підвищує довіру суспільства до державної політики в зазначеній сфері.

Важливо забезпечити адаптацію державних програм підтримки конкурентоспроможності національної економіки до реальних потреб суспільства, зокрема через участь бізнесу та суспільства у формуванні державної політики.

Також, на наше переконання важливою складовою державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України є державна молодіжна політика: працевлаштування молоді, її національно-патріотичне виховання, розвиток молодіжного спорту, що у своїй взаємодії сприятимуть побудові успішної країни.

Адже саме молодь є ключовим ресурсом для економічного розвитку, а її активна участь у різних сферах, включаючи спорт і підприємництво, може

суттєво підвищити конкурентоспроможність країни. Заняття спортом сприяють розвитку командного духу, дисципліни та здорового способу життя. Це не лише формує сильну особистість, але й готує молодь до викликів у бізнесі та інших сферах. При цьому, спорт слугує важливим елементом національно-патріотичного виховання, а успіхи українських спортсменів на міжнародних аренах підвищують національну гордість і згуртовують суспільство. Це стимулює молодь прагнути до досягнень у різних сферах, включаючи економіку. Інвестиції в спортивну інфраструктуру і програми розвитку молоді можуть позитивно вплинути на економіку, адже спорту створює нові робочі місця, сприяє залученню туристів і підвищує загальний рівень життя.

Тобто формування в країні генерації здорової і активної молоді через освіту, заняття спортом та національно-патріотичне виховання, що підвищує продуктивність та інноваційність економіки та забезпечує необхідний рівень її конкурентоспроможності. Створення умов для працевлаштування молоді (забезпечення первинної і вторинної зайнятості та самозайнятості) є ключовим ресурсом економічного розвитку та необхідною передумовою підвищення конкурентоспроможності регіону. Таким чином, інтеграція цих аспектів може стати потужним двигуном для розвитку України, де молодь, займаючись спортом та патріотично виховуючись, зможе внести свій вклад у підвищення конкурентоспроможності нашої держави.

Основою подальшого економічного розвитку України на конкурентних засадах має стати стратегія «технологічного прориву» в галузях та секторах, які мають всі необхідні передумови розвитку в нашій державі, і є конкурентоспроможними на глобальному рівні в сучасних умовах шляхом: модернізації та інвестиційно-інноваційного оновлення критично застарілих основних фондів; інтенсивного розвитку виробництва в галузях та сферах економіки п'ятого та шостого технологічних укладів (мікроелектроніка, обчислювальна техніка й технології переробки інформації, виробництво й використання засобів автоматизації, космічного й оптико- волоконного

зв'язку, аерокосмічна сфера, енергетичне машинобудування, біотехнології, інформаційні технології, робототехніка, штучний інтелект, продукція оборонно-промислового комплексу (високоточні засоби ураження, засоби радіоелектронної боротьби, системи протиповітряної оборони, військове суднобудування та літакобудування тощо).

Стратегія формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України має полягати в необхідності активізації залучення інвестицій та впровадження інновацій, розвитку освіти і науки, пріоритетного фінансування стратегічних галузей економіки: оборонно-промислового комплексу, енергетики, переробної промисловості, аграрного сектору тощо.

Отже, на наш погляд, концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України – «дорожня карта» дій держави щодо забезпечення конкурентного розвитку держави в умовах існуючих загроз, ризиків та викликів. Основні положення концептуальних засад стратегії формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності національної економіки доцільно враховувати у цільових галузевих (міжгалузевих) програмах економічного розвитку країни, що сприятиме розв'язанню існуючих проблем та суперечностей та підвищенню рівня конкурентоспроможності економіки України в довгостроковій перспективі.

3.2. Напрями удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України

Подальший стійкий розвиток національної економіки та забезпечення рівної конкуренції потребує проведення цілеспрямованої та послідовної державної політики щодо забезпечення економічної свободи. Лише наявність відповідної державної політики та розвинутих інституційних структур та їх

здатність працювати у режимі жорсткої конкуренції визначає конкурентоспроможність країни, яка є показником стану та перспектив розвитку національної економіки, і є основою для участі країни у міжнародному поділі праці та торгівлі. І саме держава має активно застосовувати інструменти для підвищення конкурентоспроможності національної економіки, тобто впливати на чинники та фактори, що сприяють посиленню конкурентних позицій країни на світових ринках чи послабленню позицій країн-конкурентів.

Для України проблема збереження конкурентних позицій на світовому ринку стоїть особливо гостро, тому що в сучасних умовах значною мірою втрачаються ті фактори, які могли б забезпечити зростання конкурентоспроможності нашої країни у майбутньому. У зв'язку з цим, ще більшого значення набуває та державна політика, метою якої є нарощування конкурентоспроможності галузей національної економіки.

Саме тому є гостра необхідність застосування комплексу заходів державної політики, які прямо або опосередковано спрямовані на підвищення конкурентоспроможності економіки України. Адже одним із основних джерел виникнення національних конкурентних переваг є особлива роль держави, яка полягає в нарощуванні додаткових факторів розвитку конкурентоспроможних виробництв та поліпшенні умов торгівлі.

Тим більше, що аналіз впливу глобалізації світової економіки на ефективність регулювання конкурентоспроможності національної економіки дозволяє зробити висновок про те, що в країнах, які не досягли високої стадії розвитку конкуренції (до яких, до речі, належить і Україна), роль національних урядів у підвищенні конкурентоспроможності залишається значною, оскільки ці країни меншою мірою залучені в глобалізаційні процеси. Крім того, в умовах глобалізації економіки відбулася трансформація в ієрархії цілей державної політики конкурентоспроможності національної економіки, а саме: на перші позиції виходять стабілізація фінансових умов функціонування національної господарської системи та досягнення стійкого

економічного зростання [152].

Підвищення ефективності господарської системи України в сучасних умовах має бути пов'язане з подоланням протиріччя між необхідністю, з одного боку, державної підтримки національних виробників на світових ринках, а з іншого – розвитком конкурентного середовища для учасників внутрішнього ринку. Тому необхідні інституційні перетворення в Україні в частині проведення антимонопольної політики з метою формування конкурентоспроможного підприємницького сектору.

В межах формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України Антимонопольному комітету України необхідно забезпечити виконання надзвичайно важливих завдань із захисту конкуренції та конкурентного середовища в країні в умовах воєнного стану, а саме:

- зміцнення державних інституцій у частині забезпечення їх прозорості та ефективної роботи, що є надважливою складовою державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки країни;
 - забезпечення всестороннього адвокатування конкуренції;
 - виявлення порушень законодавства під час проведення торгів, аукціонів, конкурсів, тендерів щодо закупівель із будівництва та ремонту;
 - виявлення та припинення порушень на суспільно важливих ринках, зокрема, світлих нафтопродуктів (паливного), лікарських засобів та соціально значущих продовольчих товарів, а також закупівель товарів, робіт і послуг замовниками, які здійснюють діяльність на ринках у сфері енергетики;
- посилення інституційної спроможності АМКУ (інтеграція до ЄС та взаємодія з Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), зокрема у частині приєднання до правових інструментів ОЕСР; удосконалення законодавства у сфері державної допомоги суб'єктам господарювання, зокрема, визначення умов допустимості державної допомоги та забезпечення її моніторингу і контролю; удосконалення

законодавства, яке регулює діяльність АМКУ як органу оскарження; методологічне забезпечення захисту економічної конкуренції у сфері медіаринків) [60].

Окрім того, для зниження рівня тіньової економіки, як необхідної передумови підвищення конкурентоспроможності національної економіки необхідно на державному рівні реалізувати заходи з метою боротьби з найбільшими схемами ухилення від сплати податків, а саме:

- перезавантаження митних та податкових служб, налагодження обміну митною інформацією з торговими партнерами України;
- реформа Бюро економічної безпеки та створення ефективних механізмів контролю;
- продовження судової реформи та забезпечення верховенства права;
- підсилення контролю за трансфертним ціноутворенням та іноземними компаніями, створення єдиного дата-центру для податкової та митної інформації;
- впровадження чітких критеріїв для трудових відносин та стимулювання використання фіскальних чеків [28].

Незважаючи на деякі кроки до детінізації (ухвалено деофшоризаційні закони, відкрито ринок сільськогосподарських земель, розпочато боротьбу зі контрафактними схемами), основні схеми ухилення від податків, зокрема "тіньові" зарплати та сірий імпорт, продовжують зростати, і для їх мінімізації потрібні суттєві зміни в податковому та трудовому законодавстві, а також інституційні реформи.

В межах формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України необхідно виконати вимоги Міжнародного валютного фонду, згідно з програмою EFF, яку було затверджено 31 березня 2023 р. терміном на 48 місяців з правом доступу до 11,6 млрд СПЗ (еквівалент 15,6 млрд доларів США), зокрема:

- розробити методологію оцінки ефективності податкових пільг, в

тому числі їх вартості для бюджету;

- визначити основні державні компанії, які серйозно постраждали від війни, та підготувати огляд потенційних витрат;
- завершити зовнішній аудит ефективності НАБУ за участю трьох незалежних експертів з міжнародним досвідом та опублікувати його звіт;
- з технічною допомогою МВФ провести діагностичний огляд довоєнної політики та практики середньострокового бюджетного планування порівняно з найкращими практиками;
- розробити політику державної власності на державні підприємства, дивідендну політику та стратегію приватизації;
- внести зміни до Кримінального процесуального кодексу, які дозволять Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі (САП) керувати запитами про екстрадицію та взаємну правову допомогу, а також раціоналізувати наслідки спливу строків досудового розслідування;
- ухвалити зміни до Митного кодексу;
- проаналізувати заборгованість та оцінити фінансовий стан підприємств централізованого теплопостачання;
- на основі результатів дорожньої карти з розробки процедур УГВ прийняти урядову постанову, що забезпечить чіткий зв'язок між середньостроковим терміном служби та капітальними витратами, включаючи пріоритети реконструкції, а також визначить контролюючу роль Мінфіну у цих процесах;
- продовжити реформування банківської сфери;
- створити новий суд, який розглядатиме адміністративні справи проти державних органів – НБУ, НАБУ, НАЗК [174].

Виконуючи вищезазначені зобов'язання України за Меморандумом з Міжнародним валютним фондом, Уряд затвердив Національну стратегію доходів на 2024-2030 рр., яким визначено план зміцнення фінансової системи держави, удосконалення процедур податкового адміністрування [59].

Стратегією, зокрема, передбачено:

- зміцнення доброчесності та довіри до контролюючих органів через посилення антикорупційних заходів та підвищення прозорості і ефективності процедур державного управління;
- забезпечення адаптації законодавства України до законодавства ЄС і виконання міжнародних зобов'язань України в частині податкової політики та адміністрування;
- підвищення рівня дотримання податкового законодавства платниками податків та контролюючими органами;
- створення та впровадження сучасних цифрових рішень податкового та митного адміністрування [59].

Загалом, фіскальна та бюджетна державна політика має бути спрямована на мобілізацію доходів шляхом: протидії розмиванню податкової бази, тобто перетворенню «потенційних» податків на «сірі» прибутки з подальшим їх приховуванням (переміщенням) в «офшори»; посилення податкового та митного адміністрування; вдосконалення середньострокового бюджетування та управління фіскальними ризиками; забезпечення прозорості управління державними інвестиціями [107].

Заходи монетарного стимулювання, такі як кількісне пом'якшення, що необхідно для підтримки економічного зростання, мають супроводжуватися реформами конкурентоспроможності. Стимулювання ділової активності та інвестицій в інновації також є важливими, як інфраструктура, навички та ефективні ринки. Формування та реалізація державної економічної політики має враховувати не лише грошово-кредитну політику, а й інші види економічних стратегій, інвестиції та стимули для пожвавлення зростання продуктивності. Стимулюючий вплив на інвестиції є необхідною передумовою відновлення зростання економіки. Пошук балансу між технологічною інтеграцією та інвестиціями в людський капітал має вирішальне значення для підвищення продуктивності. Недостатній розвиток трудових ресурсів може збільшити ризик негативних соціальних наслідків.

Також потрібно краще збалансувати технологічну інтеграцію та інвестиції в людський капітал.

Загалом, заходи державної економічної політики мають бути спрямовані на звернення до факторів, які можуть призвести до підвищення продуктивності при одночасному скороченні економічної нерівності шляхом зміцнення рівності можливостей, сприяння чесній конкуренції, удосконалення системи оподаткування та системи соціального захисту, а також сприяння підвищенню конкурентоспроможності інвестицій.

Основою економічного розвитку України на конкурентних засадах має стати стратегія «технологічного прориву» в галузях та секторах, які мають всі необхідні передумови розвитку в нашій державі, і є конкурентоспроможними на глобальному рівні в сучасних умовах шляхом: модернізації та інвестиційно-інноваційного оновлення критично застарілих основних фондів; інтенсивного розвитку виробництва в галузях та сферах економіки п'ятого та шостого технологічних укладів (мікроелектроніка, обчислювальна техніка й технології переробки інформації, виробництво й використання засобів автоматизації, космічного й оптико- волоконного зв'язку, аерокосмічна сфера, енергетичне машинобудування, біотехнології, інформаційні технології, робототехніка, штучний інтелект, продукція оборонно-промислового комплексу (високоточні засоби ураження, засоби радіоелектронної боротьби, системи протиповітряної оборони, військове суднобудування та літакобудування тощо).

Для реалізації цієї стратегії держава має сприяти розвитку інноваційної сфери України, як основної складової зростання конкурентоспроможності її економіки, враховуючи вичерпання факторних переваг країни та переходу у світі на більш високу стадію розвитку конкуренції (конкуренція на основі інвестицій та нововведень).

Саме тому, в сучасних умовах є необхідною інтеграція інноваційних стратегій у державну політику забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, зокрема через дослідження взаємозв'язку між

державними інвестиціями в науку та технології і реальними результатами в підвищенні конкурентоспроможності шляхом:

- підвищення ролі публічно-приватного партнерства в інноваційних екосистемах, посилення його впливу на залучення інвестицій у наукові дослідження та розробки, а також активне використання у створенні інноваційних кластерів, що дозволяє оптимізувати ресурси та підвищити ефективність проектів;
- створення регіональних інноваційних хабів, які сприятимуть обміну знаннями та ресурсами між університетами, науковими установами і бізнесом, підвищуючи рівень інновацій в регіонах та їх конкурентоспроможність.
- проведення освітньої реформи з метою формування та розвитку навичок у молоді, необхідних для сучасних галузей, таких як ІТ, біотехнології та «зелена» економіка, які відповідають вимогам сучасного ринку праці, та сприятимуть формуванню інноваційного потенціалу країни;
- підтримка стартапів, які сприяють інноваційним змінам в економіці шляхом покращення доступу до фінансування для молодих компаній, а також розвиток наставницьких програм і акселераторів.

В цілому, з метою підвищення рівня конкурентоспроможності економіки України необхідно реалізувати цілу низку заходів державної політики в зазначеній сфері, а саме:

1. Макроекономічна стабілізація та структурні реформи.

Одним із фундаментальних стовпів стратегії конкурентоспроможності України є прагнення до макроекономічної стабільності. У співпраці з міжнародними фінансовими установами, зокрема з Міжнародним валютним фондом (МВФ), Україна має здійснити низку реформ, спрямованих на фіскальну консолідацію, таргетування інфляції та гнучкість обмінного курсу. Ці заходи мають вирішальне значення для відновлення економічної стабільності та відновлення довіри інвесторів [236].

Значним досягненням у цьому плані стало очищення банківського

сектору, яке передбачало закриття неплатоспроможних банків та рекапіталізацію банківської системи. Це сприяло більш стабільному та прозорому фінансовому сектору, необхідному для підтримки економічного зростання та конкурентоспроможності.

У центрі уваги держави мають бути структурні реформи щодо дерегуляції економіки, покращення бізнес-середовища та боротьба з корупцією. Наприклад, впровадження електронної системи державних закупівель ProZorro стало помітним успіхом у підвищенні прозорості та зменшенні корупції в державних контрактах.

2. Лібералізація торгівлі та міжнародна інтеграція.

Україна має проводити активну політику всебічної інтеграції у світову економіку, як засіб підвищення конкурентоспроможності. Підписання та імплементація Угоди про поглиблену та всеосяжну вільну торгівлю (ПВЗВТ) з Європейським Союзом у 2016 р. стало важливою віхою в цьому напрямку. Ця угода відкрила нові ринки для української продукції та стала рушійною силою для прийняття стандартів і правил ЄС, тим самим підвищивши якість і конкурентоспроможність українських товарів. На додаток до угоди з ЄС, Україна прагнула диверсифікувати свої торговельні відносини, підписавши угоди про вільну торгівлю з Канадою, Ізраїлем і вивчаючи можливості з іншими партнерами [238].

Саме такі зусилля спрямовані на зменшення економічної залежності країни від будь-якого окремого ринку та на інтеграцію українських підприємств у глобальні ланцюжки створення вартості.

3. Політики галузевого розвитку.

Усвідомлюючи необхідність виходу за межі традиційної важкої промисловості, Україна має реалізувати політику підтримки розвитку секторів з високим потенціалом. Особливу увагу має бути приділено ІТ-індустрії, а саме: пільгове оподаткування ІТ-компаній, підтримка розвитку технопарків та інноваційних кластерів тощо. Сільське господарство, інший сектор із значним потенціалом, має привернути першочергову увагу держави,

а саме: продовження земельної реформи для створення більш ефективного ринку землі сільськогосподарського призначення, підтримка сільськогосподарських малих і середніх підприємств, фермерів, а також покращення їх доступу до довгострокового і доступного фінансування. Максимальне використання вигідного географічного положення України шляхом розвитку її потенціалу, як транзитного вузла шляхом залучення інвестицій в транспортну інфраструктуру та спрощення митних процедур для сприяння міжнародній торгівлі.

4. Інновації та цифрова трансформація.

Збільшення інноваційного потенціалу є вирішальним ресурсом для довгострокової конкурентоспроможності України, тому на державному рівні потрібно вжити заходів для підтримки наукових досліджень і розробок, включаючи податкові стимули для інноваційних підприємств та створення інноваційних фондів, вдосконалення системи прав інтелектуальної власності для заохочення інновацій та залучення інвестицій у високі технології. Цифрова трансформація також є ще одним ключовим напрямком державної політики. Ініціатива «Держава в смартфоні» спрямована на оцифрування державних послуг, зменшення бюрократії та підвищення ефективності, що не тільки полегшує ведення бізнесу, а й сприяє розвитку цифрової економіки.

5. Розвиток людського капіталу.

Усвідомлюючи важливість людського капіталу для конкурентоспроможності, Україна має здійснити комплексні реформи в системі освіти, які спрямовані на узгодження вищої освіти з потребами ринку праці, сприяння професійно-технічній освіті та навчанню, а також ініціативи, спрямовані на зупинення відтоку мізків шляхом створення більших можливостей для кваліфікованих спеціалістів усередині країни. Уряд має запровадити політику для підвищення гнучкості та ефективності ринку праці, включаючи реформи трудового кодексу та зусилля щодо скорочення неформальної зайнятості.

6. Енергетична безпека та ефективність.

Враховуючи історичну залежність України від імпорту енергоносіїв та неефективність її енергоємних галузей промисловості, критично важливим є підвищення енергетичної безпеки та ефективності, що є ключовим аспектом підвищення конкурентоспроможності економіки країни. З цією метою потрібно забезпечити диверсифікацію джерел енергії, сприяти використанню відновлюваних джерел енергії та впровадження програм енергоефективності в промисловості та житловому секторі.

7. Державно-приватне партнерство (ДПП).

Одним з ефективних інструментів залучення додаткових інвестицій в економіку України та одночасно з цим є дієвим механізмом, який сприяє розвитку відносин між державними органами та бізнесом має стати розвиток ДПП, тобто держава гарантує додержання встановлених законодавством України умов для провадження діяльності приватних партнерів, пов'язаної з виконанням договорів, укладених у рамках ДПП, додержання прав і законних інтересів приватних партнерів [66].

8. Регіональний розвиток і децентралізація.

Визнаючи регіональні диспропорції в економічному розвитку, Україна має продовжувати політику децентралізації, надаючи більше автономії та ресурсів місцевим органам влади. Це має на меті створення більш цілеспрямованих та ефективних стратегій розвитку на регіональному рівні, потенційно підвищуючи загальну національну конкурентоспроможність.

9. Індустріальні парки.

Дієвим механізмом залучення інвестицій в національну економіку мають стати індустріальні парки, що є перевіреним часом та міжнародним досвідом інструмент індустріалізації економіки, модернізації промисловості шляхом впровадження підходів ресурсоефективності та циркулярної економіки, залучення інвестицій, збільшення зайнятості населення та забезпечення збалансованого регіонального та місцевого розвитку.

В Україні, незважаючи на збройну російську агресію та військові дії, набирає обертів тенденція створення та розвитку індустріальних парків.

Станом на початок 2024 р. в Україні зареєстровано 81 індустріальний парк майже у всіх областях України. Протягом I кварталу 2024 р. до Реєстру було включено 9 індустріальних парків, що дорівнює показнику за 2022 рік та перевищує його у 2021, а ще 4 індустріальні парки були виключені.

До речі, Державним бюджетом України на 2024 р. передбачено 1 млрд грн на стимулювання індустріальних парків шляхом надання коштів на безповоротній основі (50 % кошторисної вартості) керуючим компаніям індустріальних парків для облаштування або будівництва інженерно-транспортної інфраструктури, а також відшкодування 50 % вартості приєднання до електричних мереж [66].

З метою подальшого підвищення конкурентоспроможності економіки України необхідно підтримувати та поглиблювати структурні реформи, продовжуючи зусилля щодо покращення бізнес-середовища, зміцнення інституцій та боротьби з корупцією, включаючи подальшу судову реформу, підвищення ефективності антикорупційних органів та оптимізацію нормативно-правових актів. Важливим напрямком є прискорення впровадження інновацій та цифровізація через збільшення інвестицій в дослідження та розробки, підтримку розвитку інноваційних екосистем і продовження цифрової трансформації економіки та державних послуг. Особливу увагу слід приділити покращенню розвитку людського капіталу через зміцнення системи освіти, особливо в сферах, які відповідають майбутнім економічним потребам, і впровадження політики для утримання кваліфікованих працівників і залучення талантів з-за кордону.

Необхідно також продовжувати подальшу інтеграцію в глобальні ланцюжки створення вартості, підтримуючи український бізнес у відповідності міжнародним стандартам. Пріоритетними напрямками мають стати енергоефективність та «зелене» зростання, що передбачає прискорення переходу до більш енергоефективної та екологічно стійкої економіки. Важливим є покращення інфраструктури, в тому числі цифрової для підтримки стійкого економічного зростання, а також сприяння регіональному

розвитку через продовження зусиль з децентралізації та впровадження цільової політики для усунення регіональних економічних диспропорцій. Враховуючи сучасні виклики, необхідно розробити стратегії підвищення стійкості економіки до зовнішніх шоків, використовуючи накопичений зарубіжний досвід.

Загалом, темп і послідовність українських реформ необхідно підтримувати та прискорювати. Інституційні недоліки, особливо у сферах верховенства права та захисту прав власності, продовжують стримувати інвестиції та перешкоджають конкурентоспроможності. Війна, що триває в Україні, залишається значною перешкодою, як з точки зору прямого економічного впливу, так і сприйняття інвесторами. Однак і в умовах воєнного стану є певні досягнення, які включають макроекономічну стабілізацію, певний прогрес у дерегуляції підприємницької діяльності, посилення інтеграції з глобальними ринками (зокрема країнами ЄС), поява конкурентоспроможних секторів, таких як ІТ. Ці успіхи створюють основу для майбутнього економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності економіки України.

На жаль, в умовах російської військової агресії та запровадженого в країні воєнного стану, виникли проблеми з бронюванням критично важливих працівників, що може спровокувати масштабну кризу в економіці, особливо у промисловості та на транспорті. Наразі в «Укрзалізниці» і загалом у транспортній сфері, існує значний дефіцит працівників, адже ціла низка професій у цій галузі не підходить жінкам. Бронювання працівників – це нагальне питання для всієї економіки, яке вимагає рішення, яке, з одного боку, буде забезпечувати потреби Збройних Сил України, не даючи змоги виникненню зловживань, а з іншого боку – дасть можливість критично важливим українським підприємствам працювати та забезпечувати економічну стійкість держави. Українські бізнес-асоціації закликали якомога швидше відновити бронювання на рівні міністерств – адже, згідно з наявними даними, до спекуляцій у визначенні підприємств критично

важливими вдавалися насамперед місцеві адміністрації. Тим часом пауза у бронюванні може повністю зупинити економіку та призвести до катастрофічних наслідків [14].

Тому необхідно якомога швидше вирішити проблему з маніпуляціями у системі критичних підприємств, відновити і в подальшому забезпечити постійне бронювання їх працівників, як необхідну передумову забезпечення економічної стійкості держави в умовах російської військової агресії.

Необхідною передумовою забезпечення конкурентоспроможності економіки України в умовах російської військової агресії є запровадження страхування воєнних ризиків.

Для створення такого повноцінного механізму довгострокової системи страхування воєнних ризиків необхідно розробити законодавство про створення та впровадження повнофункціональної системи страхування воєнних ризиків, а також проведення консультацій з учасниками страхового ринку та міжнародного ринку перестрахування стосовно ідентифікації аспектів створення такої системи страхування та умов долучення до неї. Пропонована модель має працювати за участю локальних страховиків, міжнародних перестраховиків та держави в особі спеціально створеної Державної агенції [61].

Взагалі, в сучасних умовах на державному рівні необхідно чітко визначити пріоритети щодо напрямків підтримки економіки та забезпечення її стійкості, насамперед у таких галузях та сферах:

- енергетика (відновлення, ремонт ліній передачі та розподілу електроенергії, захист електромереж, відновлення та децентралізація генеруючих потужностей, в т. ч. розвиток відновлюваних джерел енергії);
- промисловість, сільське господарство і послуги, що охоплює підтримку приватного сектора, включаючи торгівлю, агробізнес в частині зниження ризиків для інвестицій і торгівлі;
- транспорт (ремонт та реконструкція доріг, залізниць, мостів, портів, пунктів пропуску, забезпечення внутрішнього та транскордонного

сполучення;

- міжгалузеві пріоритети, включаючи розмінування, телекомунікації, цифрову та кібербезпеку, реагування на надзвичайні ситуації та цивільний захист, а також демократію, правосуддя та права людини [66].

Узагальнюючи вищезазначене, вважаємо, що удосконалення державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України доцільно реалізовувати шляхом застосування виокремлених механізмів: політико-адміністративного, нормативно-правового, фінансово-економічного, інформаційно-мотиваційного, в межах яких необхідно впроваджувати дієві інструменти вирішення існуючих проблем і суперечностей, наявних загроз і викликів, а також з урахуванням процесів європейської інтеграції України та в умовах запровадженого в країні воєнного стану (рис. 3.4).

Вищенаведений комплексний теоретико-методичний підхід щодо напрямів удосконалення державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України на основі виокремлених механізмів дозволить в умовах існуючих викликів та загроз забезпечити стійкість економіки навіть в умовах російської військової агресії.

Отже, тільки послідовна, прозора і виважена державна політика щодо захисту конкуренції і обмеження монопольних проявів є обов'язковою і невід'ємною складовою економічної політики, яка повинна ефективно реалізовуватись відповідними органами державного управління для забезпечення цілісної системи розподілу і перерозподілу виробничих ресурсів в економіці та сприяти конкурентному її розвитку. Використання комплексного та системного теоретико-методичного підходу у питанні визначення напрямів удосконалення державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України дозволить в умовах існуючих викликів, ризиків та загроз забезпечити конкурентний економічний розвиток держави в надзвичайно складних умовах запровадженого в країні воєнного стану.

Рис. 3.4. Напрями удосконалення державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України

Джерело: розробка автора

Таким чином, існуюча державна політика забезпечення конкурентоспроможності економіки України потребує суттєвої трансформації та подальшої модернізації. На наш погляд, саме в межах вищезазначений напрямів необхідно застосовувати відповідні механізми та інструменти вирішення наявних проблем та суперечностей з метою забезпечення необхідного рівня конкурентоспроможності економіки України в сучасних умовах.

3.3. Шляхи трансформації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки в умовах європейської інтеграції України

Конституцією України закріплено незворотність стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі [80].

Це означає, що формування та реалізацію державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України необхідно узгоджувати з європейським вектором розвитку нашої країни.

23 червня 2022 р. Україна отримала статус кандидата на вступ до Європейського Союзу, однак для початку переговорів про вступ до ЄС Україні необхідно виконати багато попередніх умов, в тому числі в економічній сфері.

І зрозуміло, що існують певні критерії, яким мають відповідати держави-кандидати на вступ до Європейського Союзу. Це так звані Копенгагенські критерії, які включають в себе політичні, економічні та інші складові, а саме:

1) стабільність інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, повагу до прав людини, повагу і захист національних меншин (політичні критерії);

2) наявність дієвої ринкової економіки і здатність витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у межах ЄС (економічні критерії);

3) здатність узяти на себе зобов'язання, що випливають з членства в ЄС, включаючи суворе дотримання цілей політичного, економічного, валютного союзу (інші критерії) [22].

Тобто, вимоги до членства в економічній сфері полягають «у наявності як дієвої ринкової економіки, так і здатності витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у рамках ЄС», що прямо відповідає завданням України у сфері забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на міжнародному рівні.

При цьому, «наявність дієвої ринкової економіки» характеризується наступними обов'язковими елементами: наявність достатньої правової бази, включаючи регулювання права власності, виконання законів і контрактів; рівновага між попитом і пропозицією, як результат вільної взаємодії ринкових сил; відсутність перешкод для доступу на ринок і виходу з нього; лібералізація цін і торгівлі; досягнення макроекономічної стабільності, включаючи цінову рівновагу, достатня розвиненість фінансового сектору для спрямування збережень на інвестування виробництва; стабільність державного фінансування та платіжного балансу; суспільний консенсус щодо найважливіших питань економічної політики; достатня розвиненість фінансового сектору для спрямування збережень на інвестування виробництва [22].

А критерій здатності витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у межах Європейського Союзу передбачає: рівень і темпи інтеграції держави в ЄС перед його розширенням; ступінь впливу урядової політики і законодавства на конкуренцію шляхом проведення торговельної політики, політики конкуренції, надання державної допомоги; наявність дієвої ринкової економіки з достатнім рівнем макроекономічної стабільності, що дає змогу суб'єктам ринку приймати рішення в атмосфері стабільності й передбачуваності; достатня кількість людських і матеріальних ресурсів, включаючи інфраструктуру (енергопостачання, телекомунікації, транспорт тощо), рівень освіти і дослідницької діяльності; достатня частка малих

підприємств у структурі економіки, оскільки малі підприємства отримують вигоду від спрощеного доступу на ринок [22].

На жаль, деякі макроекономічні показники України у порівнянні з відповідними показниками Європейського Союзу свідчать про недостатню ефективність державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки, дотримання яких є обов'язковою умовою вступу України до ЄС (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Макроекономічні показники України у порівнянні з ЄС, 2023 р. [42]

Показники	Україна	Європейський Союз
Рівень тіньової економіки, % до ВВП	30	17
Рівень зайнятості населення, %	55,7	54
Рівень безробіття, %	19	5,9

Так, рівень тіньової економіки в Україні вдвічі перевищує відповідний середній показник в Європейському Союзі, а якщо його порівнювати з провідними країнами ЄС, то ситуація виглядає набагато гіршою.

Окрім того, рівень безробіття в ЄС за підсумками 2023 р. склав 5,9%, тоді як в Україні, цей рівень зафіксований на рівні 19%, що є доволі високим показником. При цьому, у ЄС на ринку праці зайнято 54% населення у віці від 15 років і старше. В Україну з початку повномасштабного російського вторгнення Державна служба статистики не проводила масштабних досліджень у цій сфері, тому наразі наявні дані лише за 2021 р., згідно з ними, рівень зайнятості становив 55,7%. В цілому, за підсумками 2023 р. ВВП ЄС зросло на 1%, а інфляція становила 6,7%, тоді як ВВП України збільшилося на 2,9%, а інфляція сягнула 10,6% [42].

Що стосується податкового навантаження в Україні, слід зазначити, що сьогодні його рівень практично знаходиться на рівні таких розвинених країн,

як Норвегія, Нідерланди чи Німеччина – біля 40%, а реальна ставка оподаткування доходів українців забирає вже більше половини їх офіційної зарплати (йдеться про ставку в 51,5%, яка охоплює 22% єдиного соціального внеску, 18% податку на доходи фізосіб та 1,5% військового збору) [42].

Слід зазначити, що європейська інтеграція України є міжнародним зобов'язанням нашої країни, яке передбачено Угодою про партнерство та співробітництво між сторонами від 14 червня 1994 р., відповідно до якої наша держава зобов'язалася адаптувати діюче та майбутнє законодавство до законодавства ЄС в пріоритетних сферах, і визначає якісно новий формат відносин між Україною та ЄС на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції [176].

В цілому, загальний прогрес виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію) за 2014-2023 роки підвищився з 72% в 2022 р. до 77% в 2023 р., тобто на 5 відсоткових пункти (рис. 3.5).

Отже, Україна продовжує впроваджувати існуючу нормативно-правову базу – Угоду про асоціацію між Україною та ЄС, яка була укладена у 2014 р. На сьогодні виконано 77 % від загального обсягу зобов'язань за цією Угодою, зокрема у сфері секторальної інтеграції України з ЄС, у тому числі у галузях енергетики, цифровізації, економіки, митної справи, юстиції, свободи та безпеки, які є системоутворюючими для підвищення конкурентоспроможності України.

При цьому, загальний прогрес виконання Угоди за період 2014-2023 рр. відповідними органами державної влади становить:

- Кабінет Міністрів України – 75% заходів виконано;
- Верховна Рада України – 64% заходів виконано;

інші органи державної влади (всі органи державної влади, які не належать до законодавчої та виконавчої гілок влади (наприклад: НБУ, НАБУ, СБУ тощо)) – 62% заходів виконано [63].

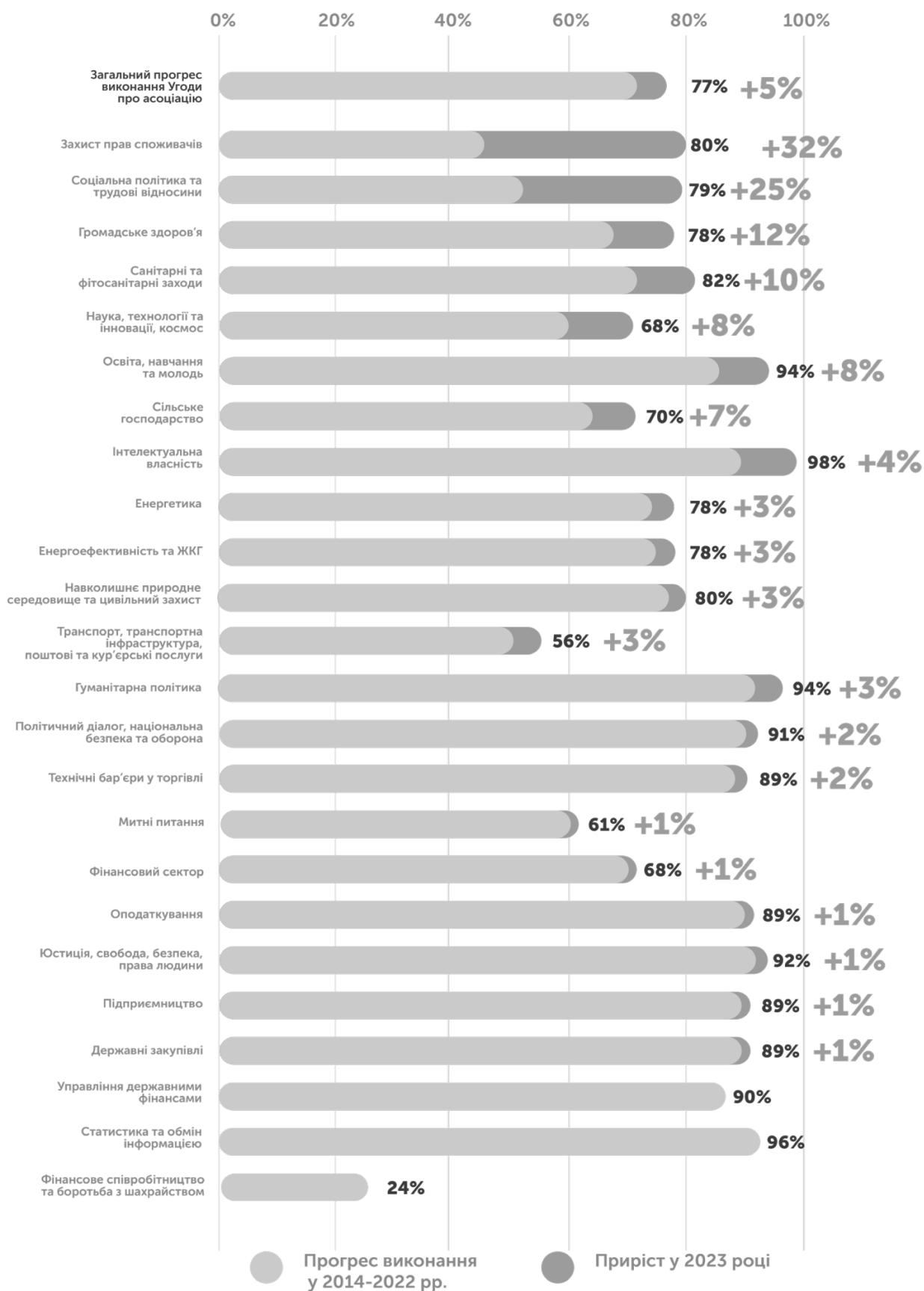

Рис. 3.5. Загальний прогрес виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за сферами [63].

Слід зазначити, що попри війну, в останні роки спостерігається поглиблення співпраці між Україною та Європейським Союзом в економічній сфері. Більше того, ЄС став найбільшим торговельним партнером України.

Це в тому числі стало можливим завдяки тому, що у 2022 р. після початку повномасштабного російського вторгнення, Україна отримала фактично вільний доступ на ринок ЄС, тобто з метою підтримки нашої країни ЄС скасував усі обмеження торгівлі з Україною, скасувавши мита і квоти. Зазначений режим «автономних торговельних заходів» для підтримки української економіки запрацював у червні 2022 р., а у 2023 р. його продовжили – з поправкою на тимчасову заборону імпорту української пшениці, кукурудзи, сої та соняшника до п'яти країн на східному кордоні ЄС [173].

Як наслідок, у 2023 р. Європейський Союз традиційно залишився головним торговельним партнером України, а питома вага торгівлі товарами з Європейським Союзом склала 56,0 % від загального обсягу торгівлі України. В свою чергу, Україна є 17-м за значущістю торговельним партнером для ЄС, при цьому, наша країна входить в першу трійку постачальників аграрної продукції (товари груп 1-24) на ринок ЄС [118].

Обсяг торгівлі товарами між Україною та ЄС протягом 2023 р. склав 55,9 млрд. доларів США, що на 1,9% більше ніж у 2022 р. При цьому експорт товарів до країн ЄС знизився на 16,1% і становив 23,4 млрд. дол. США. До основних товарних категорій українського експорту в ЄС належать (2023 р.): зернові культури – 19,6 %, що на 2,1% менше, ніж у 2022 р. (↓2,1 %); жири та олії – 12,7 % (↓2,5 %); чорні метали – 9,2 % (↓22,3 %); насіння і плоди олійних рослин – 8,3 % (↓33,2 %); руди, шлаки – 7,1 % (↓30,1 %); електричні машини – 6,4 % (↓35,0 %); деревина і вироби з деревини – 5,3 % (↓22,9 %); залишки і відходи харчової промисловості – 3,4 % (↑55,8 %) [118].

Слід зазначити, що значна частка загальної вартості українського експорту до ЄС в 2023 р. (як, до речі, в цілому за останнє десятиліття) склала

аграрна продукція (рис. 3.6).

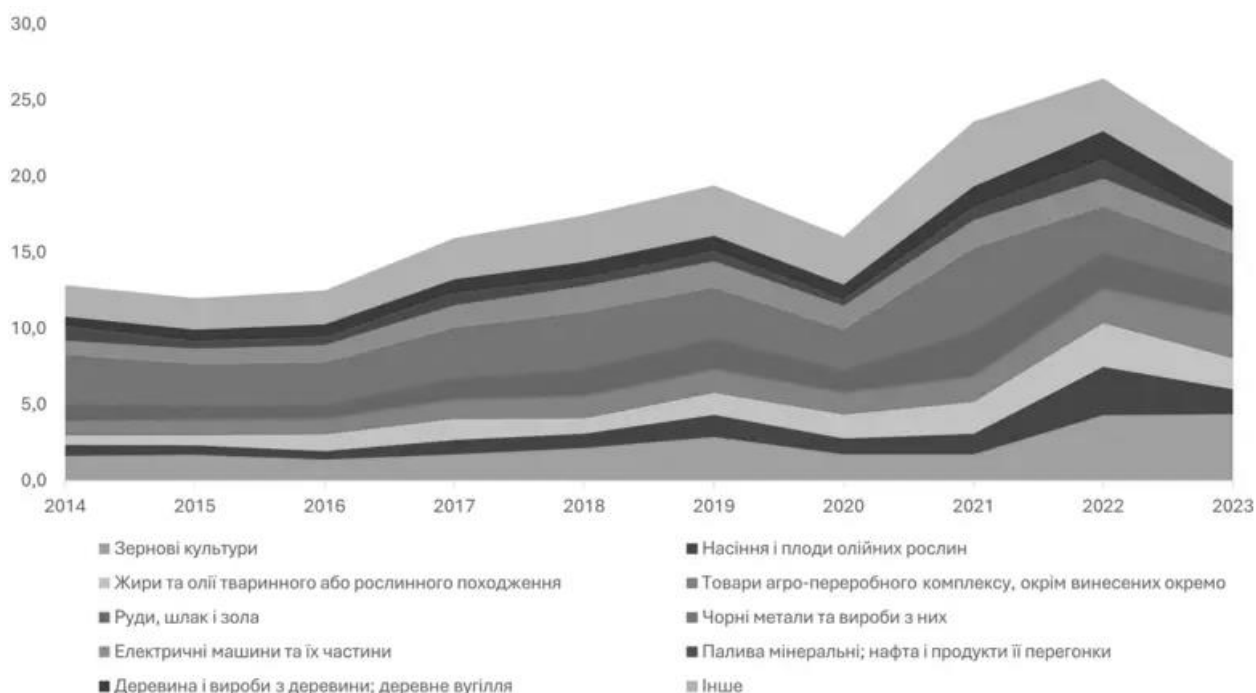

Рис. 3.6. Експорт української продукції в ЄС за групами в 2014-2023 рр., млрд євро (за даними Євростату) [118].

За нормальних ринкових умов (без війни та отримання від ЄС вільного доступу на власний ринок), це б означало, що українська економіка має перевагу у виробництві аграрної продукції, а, наприклад, українська видобувна галузь та важка промисловість є менш конкурентними.

Так, якщо взяти середню вартість експортованих Україною товарів до ЄС у 2013-2021 рр., то вартість зерна склала 14,7%, а залізо та сталь – 12,9%. Водночас експорт зерна за цей період збільшився на понад 150%, тоді як експорт металу знизився на майже 65% [118].

Враховуючи цей факт, питання щодо підтримки та розвитку сільського господарства (зобов'язання України за напрямом «Сільське господарство» передбачені статтею 403 Глави 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» Угоди про асоціацію) може бути надзвичайно складним в межах перемовин про вступ України до ЄС, адже країни ЄС не готові

вільно конкурувати на ринку зерна, а питання доступу на ринок зерна ЄС є дуже чутливим, як для європейських фермерів, так і для українських експортерів.

До речі, що стосується експорту продукції з України в ЄС, нажалі є серйозні проблеми, які не пов'язані з Україною – це логістичні проблеми (передусім унаслідок блокування митних пунктів пропуску на кордоні з Польщею), що періодично призводить до обмеження українського експорту в країни Європейського Союзу.

Що стосується імпорту товарів в Україну з ЄС у 2023 р., то він збільшився на 20,5% у порівнянні з 2022 р. та становив 32,5 млрд. дол. США. У імпорті з ЄС до України домінують такі товарні категорії (2023 р.): енергетичні матеріали – 20,4 % що на 2,4% більше, ніж у 2022 р. (↑2,4 %); засоби наземного транспорту, крім залізничного – 11,3 % (↑25,2 %); реактори ядерні, котли, машини – 8,2 % (↑38,1 %); електричні машини – 5,0 % (↑9,7 %); пластмаси, полімерні матеріали – 4,8 % (↑15,5 %); фармацевтична продукція – 4,7 % (↑20,0 %); добрива – 2,1 % (↑62,4 %); різноманітна хімічна продукція – 2,0 % (↓2,5 %) [118].

Окрім того, протягом 2023 р. було видано 252 331 сертифікатів EUR.1 для експорту до держав-членів ЄС, 331 експортер отримав статус уповноваженого експортера, що дає можливість експортувати до ЄС без оформлення сертифікату EUR.1 [63].

Отже, за результатами 2023 р. сальдо двосторонньої торгівлі для України є суттєво від'ємним і становить (- 9,1) млрд. дол. США [118], що не є позитивним моментом для конкурентоспроможності української економіки, тому першочерговим завданням є нарощування експорту української продукції в ЄС та зменшення негативного зовнішньоторговельного балансу.

І змінити поточну ситуацію з глибоко негативним зовнішньоторговельним балансом можливо лише в тісній співпраці бізнесу і держави: бізнесу потрібна державна підтримка (дипломатична, фінансова, логістична тощо), а державі, в свою чергу потрібні надходження до

державного бюджету від експорту української продукції.

Слід зазначити, що у травні 2024 р. Європейська рада продовжила режим, який призупинив мита та квоти на імпорту до ЄС української продукції до червня 2025 р. Однак цього разу оновлена угода передбачає можливість спільних обмежень на імпорту окремих товарів з України, тобто для низки товарів було запроваджено механізм «екстреного гальмування» імпорту, а саме для захисту фермерів ЄС режим лібералізації торгівлі аграрними продуктами (м'ясо птиці, яйця, цукор, овес, крупи, кукурудзу та мед) можуть терміново зупинити. Якщо імпорту цих продуктів перевищить середній обсяг імпорту, зареєстрований у другій половині 2021 р., а також упродовж 2022 і 2023 рр., митні тарифи переглянуть впродовж двох тижнів [173].

Отже, два роки вільної торгівлі між Україною та ЄС свідчать, що необхідно активно працювати не тільки над тим, щоб внутрішньо готувати нашу країну до євроінтеграції, але і європейських партнерів до того, що Україна буде частиною Європейського Союзу шляхом посилення комунікаційної співпраці та зняття відповідних обмежень, які заважають руху вперед та членству України в ЄС.

Розглянемо напрями трансформації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки в умовах європейської інтеграції України за підсумками виконання Угоди про асоціацію за відповідним напрямком.

Так, на початку 2023 р. було підписано Угоду щодо участі України в програмі ЄС «Єдиний ринок» (2021 – 2027), яку було ратифіковано Законом України від 29.06.2023 р. № 3175-IX “Про ратифікацію Угоди між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, з іншого боку, щодо участі України в програмі Європейського Союзу “Єдиний ринок” (2021 – 2027)”. Участь у програмі має сприяти спрощенню доступу до ринків, покращенню бізнес середовища, розвитку бізнесу, забезпеченню конкурентоспроможності і стійкості компаній та окремих секторів економіки та підвищенню рівня конкурентоспроможності національної економіки в цілому [63].

Також Верховною Радою України прийнято Закон України від 09.08.2023 р. № 3295-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про захист економічної конкуренції та діяльності Антимонопольного комітету України», який підвищує рівень гармонізації українського конкурентного законодавства із законодавством Європейського Союзу, зокрема, із Директивою (ЄС) від 11.12.2018 р. № 2019/1 (ECN+).

Зазначеним Законом передбачається проведення реформи законодавства про захист економічної конкуренції, посилення інституційної спроможності АМКУ з метою ефективного розслідування порушень законодавства про захист економічної конкуренції та забезпечення балансу дотримання інтересів суб'єктів господарювання.

Закон № 3295-IX, зокрема, містить положення, що підвищують ефективність державного захисту економічної конкуренції, в тому числі:

- сприяють кращому виявленню, розслідуванню та припиненню порушень законодавства про захист економічної конкуренції, завдяки запровадженню правовим інструментам;
- оновлюють процедуру звільнення від відповідальності суб'єктів господарювання; запроваджують процедуру врегулювання у справах;
- вдосконалюють питання солідарної та субсидіарної відповідальності;
- оновлюють підходи до контролю за узгодженими діями, концентрацією суб'єктів господарювання;
- вдосконалюють процедуру розгляду справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції;
- встановлюють граничні строки розгляду справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції [63].

Окрім того, у межах співпраці Україна та ЄС у сфері «Конкуренція і державна політика», Антимонопольним комітетом України спільно з експертами проекту технічної допомоги ЄС «Підтримка Антимонопольного

комітету України у впровадженні правил державної допомоги» сформовано оновлений реєстр чинної державної допомоги та передано стороні ЄС через секретаріат Комітету асоціації Україна – ЄС у торговельному складі.

Реєстр містить інформацію щодо підстав надання державної допомоги, відповідальних виконавців (надавачів державної допомоги), сфер, у яких надається державна допомога, опис програм державної допомоги. Реєстром охоплено такі сфери як добування кам'яного та бурого вугілля, літакобудування, підтримка суб'єктів малого та середнього підприємництва, розвиток фізичної культури та спорту – підтримка баз олімпійської, паралімпійської та дефлімпійської підготовки, сфера зайнятості населення, зокрема, сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб, збереження зайнятості працівників, житлово-комунальне господарство.

Кабінетом Міністрів України (постанова Кабінету Міністрів від 18 квітня 2023 р. № 348) затверджені 5 критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання, зокрема для підтримки культури та збереження культурної спадщини, для рекреаційної інфраструктури, для місцевої інфраструктури, на надання послуг із створення та / або добору, організації та поширення масової інформації, які є послугами, що становлять загальний економічний інтерес, для підтримки середнього та малого підприємництва [63].

В межах формування та реалізації енергетичної політики, як важливої складової державної політики забезпечення конкурентоспроможності національної економіки і на виконання вимог Директиви 2009/119/ЄС про зобов'язання держав-членів підтримувати мінімальні запаси сирої нафти та/або нафтопродуктів у 2023 р. прийнято Закон України № 3484-IX «Про мінімальні запаси нафти та нафтопродуктів» з метою підвищення рівня енергобезпеки держави шляхом забезпечення безперервного постачання нафти та нафтопродуктів на внутрішній ринок України у разі виникнення кризової ситуації на ринку нафти та нафтопродуктів.

Однак далі прийняття вищезазначеного закону, справа далі практично

не рухається і це при тому, що створення мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів для країни є одним з важливих елементів енергетичної незалежності країни, адже передбачає формування мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів в обсязі до 90 днів середньодобового чистого імпорту або 61 дня середньодобового внутрішнього споживання на випадок виникнення непередбачуваних ситуацій, що є основним зобов'язанням відповідно до Директиви Ради 2009/119/ЄС [63].

Окрім того, потрібно розробки та прийняти необхідні нормативно-правові акти для створення та впровадження цілісної системи моніторингу ринку нафти та нафтопродуктів з використанням електронної системи репортингу ринку нафти та нафтопродуктів.

Також, з метою імплементації вимог Регламенту № 347/2013 про керівні принципи транс'європейської енергетичної інфраструктури потрібно прийняти Закону України «Про проекти національного інтересу у сфері енергетики» (проект цього закону вже розроблено – реєстр. № 9138 від 22.03.2023 р.). Цей законопроект передбачає запровадження зрозумілої та прозорої процедури реалізації проектів національного інтересу у сфері енергетики, сприятиме сталому розвитку енергетичної інфраструктури України, надійному та безперебійному постачанню енергоресурсів, інтеграції України в енергетичний простір Європейського Союзу, розвитку рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами. Проект зазначеного Закону також частково враховує положення Регламенту 2022/869 щодо керівних принципів транс'європейської енергетичної інфраструктури, прийнятого 14 грудня 2023 р. Радою Міністрів Енергетичного Співтовариства [63].

В межах формування та реалізації державної політики у сфері транспорту та транспортної інфраструктури, як важливої складової державної політики забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, 22 грудня 2023 р. було підписано Порозуміння високого рівня між Україною та Європейським Союзом про поширення індикативних мап

Транс'європейської транспортної мережі в Україні (TEN-T), що забезпечить включення до TEN-T нових маршрутів, які ведуть до кордонів з країнами-членами Європейського Союзу, а також до Республіки Молдова. Включення маршрутів до мап TEN-T забезпечує доступ до фінансових інструментів ЄС для реалізації інфраструктурних проєктів на відповідних ділянках, зокрема, в рамках фінансового інструменту Європейського Союзу «Механізм «Сполучення Європи» (CEF - Connecting Europe Facility), що стане ключовим для покращення транспортного сполучення з Європейським Союзом шляхом включення України в транс'європейські мережі.

У червня 2023 р. між Україною та Європейським Союзом було укладено Угоду щодо участі нашої країни у програмі ЄС «Механізм «Сполучення Європи» (CEF), що дозволить залучати фінансування ЄС для розвитку транспортних артерій та підтримки стійких транс'європейських мереж у сферах транспорту, енергетики та цифрових послуг. А у межах програми CEF Call 2022 підписано відповідні грантові Угоди для фінансування реалізації шести проєктів розбудови кордону ЄС, реалізація яких спрямована на модернізацію автомобільних та залізничних пунктів пропуску, під'їзних шляхів, майданчиків для паркування вантажівок, закупівлю обладнання для митного та прикордонного контролю [63].

В межах формування та реалізації державної політики у сфері науки, технологій та інновацій, як важливої складової державної політики забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, Україна стала асоційованим учасником Рамкової програми ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт Європа». В умовах російської агресії програма «Горизонт Європа» є основним інструментом фінансової підтримки української сфери науки та інновацій. Станом на листопад 2023 р. українські установи та організації реалізують 90 проєктів на загальну суму 18,672,9 тис. євро для українських учасників [63].

Важливою складовою формування та реалізації державної політики формування та реалізації державної політики забезпечення

конкурентоспроможності економіки є наближення національного законодавства до права ЄС у сфері навколишнього природного середовища, а саме:

- співпраця з метою вдосконалення правової, нормативної та адміністративної бази, що стимулює розвиток видобувних галузей відповідно до Стратегії України до 2030 р. щодо видобувної промисловості;
- модернізація видобувних і нафтопереробних процесів і технологій;
- підтримка циркулярної економіки сировини шляхом ефективного використання та збільшення переробки критичних матеріалів;
- декарбонізація видобувної промисловості шляхом використання зеленої енергії та цифровізація промисловості [63].

Окрім того, в межах гармонізації українського законодавства та із вимогами стандартами ЄС необхідно:

- прийняти закон про альтернативне (позасудове) вирішення споживчих спорів, який надасть можливість швидко та доступно вирішувати спори між бізнесом і споживачами, без втручання органів державного нагляду (контролю) та застосування штрафних санкцій;
- приєднатися до рекомендацій Ради ОЕСР щодо політики стосовно малих та середніх підприємств та підприємництва;
- адаптувати до українських реалій прийнятий в новій редакції Закон України «Про захист прав споживачів», яким транспоновано 8 директив ЄС;
- продовжити реформування системи державного ринкового нагляду, в тому числі шляхом прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення державного ринкового нагляду та системи технічного регулювання відповідно до вимог Європейського Союзу»;
- з метою удосконалення національного законодавства у сфері

інтелектуальної власності та його наближення до актів права ЄС, а також посилення захисту прав інтелектуальної власності необхідно удосконалити систему державного управління сферою інтелектуальної власності та розробити відповідні нормативно-правові акти у зазначеній сфері [66].

Слід зазначити, що послідовні інституційні реформи, спрямовані на посилення боротьби з корупцією та системи державного управління, включаючи забезпечення ефективності антикорупційних інституцій, залишаються важливими для стримування фінансових ризиків, забезпечення довіри фінансових донорів та інвесторів, прискорення економічного зростання та забезпечить подальшу підтримку України на шляху до вступу в ЄС.

Отже, імплементація норм європейського законодавства сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності економіки України, створенню умов для залучення інвестицій та впровадження на цій основі інновацій для розширення можливостей соціально-економічного розвитку країни, сприятиме сталому розвитку нашої держави та її подальшої інтеграції в Європейський Союз.

Таким чином, існуюча державна політика забезпечення конкурентоспроможності економіки в умовах європейської інтеграції є недосконалою та потребує відповідної модернізації згідно з Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Тому у своїй діяльності органи державної влади мають фокусуватися на виконанні базових угод в зазначеній сфері та використанні всіх наявних можливостей для поглиблення секторально-галузевої інтеграції з ЄС. Для цього необхідно продовжити в межах відповідного зближення України та Європейського Союзу в економічній сфері оновлення існуючих угод, перегляд відповідних параметрів, внесення змін до національних стандартів, що сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності економіки України в довгостроковій перспективі.

Висновки до третього розділу

1. Стратегія формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України має полягати в необхідності активізації залучення інвестицій та впровадження інновацій, розвитку освіти і науки, пріоритетного фінансування стратегічних галузей економіки: оборонно-промислового комплексу, енергетики, переробної промисловості, аграрного сектору тощо. Визначальними факторами конкурентоспроможності для України мають стати наявність інновацій, цифровізація, підтримуюча державна політика та соціальна згуртованість.

2. Основою економічного розвитку України на конкурентних засадах має стати стратегія «технологічного прориву» в галузях та секторах, які мають всі необхідні передумови розвитку в нашій державі, і є конкурентоспроможними на глобальному рівні в сучасних умовах шляхом: модернізації та інвестиційно-інноваційного оновлення критично застарілих основних фондів; інтенсивного розвитку виробництва в галузях та сферах економіки п'ятого та шостого технологічних укладів (мікроелектроніка, обчислювальна техніка й технології переробки інформації, виробництво й використання засобів автоматизації, космічного й оптико- волоконного зв'язку, аерокосмічна сфера, енергетичне машинобудування, біотехнології, інформаційні технології, робототехніка, штучний інтелект, продукція оборонно-промислового комплексу (високоточні засоби ураження, засоби радіoeлектронної боротьби, системи протиповітряної оборони, військове суднобудування та літакобудування тощо).

3. Необхідною передумовою забезпечення конкурентоспроможності економіки України в умовах російської військової агресії та запровадженого в країні воєнного стану є визначення пріоритетів та напрямків підтримки економіки та забезпечення її стійкості, насамперед у таких галузях та сферах:

- енергетика (відновлення, ремонт ліній передачі та розподілу електроенергії, захист електромереж, відновлення та децентралізація

генеруючих потужностей, в тому числі розвиток відновлюваних джерел енергії);

- промисловість, сільське господарство і послуги, що охоплює підтримку приватного сектора, включаючи торгівлю, агробізнес в частині зниження ризиків для інвестицій і торгівлі;
- транспорт (ремонт та реконструкція доріг, залізниць, мостів, портів, пунктів пропуску, забезпечення внутрішнього та транскордонного сполучення;
- міжгалузеві пріоритети, включаючи розмінування, телекомунікації, цифрову та кібербезпеку, реагування на надзвичайні ситуації та цивільний захист, а також демократію, правосуддя та права людини.

4. В межах реалізації своїх євроінтеграційних прагнень наша країна в 2023 р. уклала Угоду щодо участі України в програмі ЄС «Єдиний ринок» (2021 – 2027), що сприятиме спрощенню доступу до ринків, покращенню бізнес-середовища, подальшому розвитку бізнесу, забезпеченню конкурентоспроможності окремих галузей, сфер та секторів, стійкості українських компаній та підвищенню рівня конкурентоспроможності національної економіки в цілому. Послідовні інституційні реформи, спрямовані на посилення боротьби з корупцією та системи державного управління, включаючи забезпечення ефективності антикорупційних інституцій, залишаються важливими для стримування фіскальних ризиків, забезпечення довіри фінансових донорів та інвесторів, прискорення економічного зростання та забезпечить подальшу підтримку України на шляху до вступу в ЄС. Подальша імплементація норм європейського законодавства сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності економіки України, створенню умов для залучення інвестицій та впровадження на цій основі інновацій для розширення можливостей соціально-економічного розвитку країни, сприятиме сталому розвитку нашої держави та її подальшої інтеграції в Європейський Союз.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення конкретного науково-прикладного завдання, що полягає в обґрунтуванні напрямів удосконалення державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України, що дало змогу сформулювати такі висновки й пропозиції.

1. Узагальнено теоретико-методичні підходи до визначення сутності та змісту державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки, яка має відповідати принципам: законності; наукової обґрунтованості; ефективності та результативності; системності та комплексності; прозорості; економічної доцільності; пріоритетності національних економічних інтересів; раціонального поєднання заходів державного впливу та механізму саморегулювання ринку; міжнародної економічної інтеграції; взаємозв'язку всіх елементів державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки та її узгодженості з іншими напрямками державної політики, має формуватися та реалізовуватися на основі застосування адміністративних, організаційних, інституціональних, правових, економічних, емпіричних, соціальних, психологічних методів через політико-адміністративний, нормативно-правовий, фінансово-економічний, інформаційно-мотиваційний механізми з метою захисту національних інтересів в економічній сфері від існуючих внутрішніх і зовнішніх викликів та загроз, а також створення сприятливих умов для стійкого конкурентного економічного розвитку держави.

2. Охарактеризовано особливості державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки в зарубіжних країнах та встановлено, що в сучасних умовах посилення глобальної економічної конкуренції та поглиблення міжнародної боротьби за отримання економічних ресурсів відбуваються концептуальні зміни у теоретико-методичних підходах до її

формування та реалізації, а саме: спрямованість державного регулювання не проти монополій та великого бізнесу як таких, а на розвиток конкуренції та малого підприємництва; контроль за негативними проявами монополізації, а не її заборона; перехід на більш високу стадію розвитку конкуренції на основі інвестицій та нововведень; всебічна інтеграція у глобальну економічну систему на основі принципів підтримки та захисту національного виробника і пріоритетності національних економічних інтересів. Ключовою умовою підвищення конкурентоспроможності провідних країн світу є: забезпечення стійкого економічного зростання; посилення економічного націоналізму та протекціонізму; забезпечення дотримання заборонних вимог законодавства про захист економічної конкуренції; стимулювання економічного розвитку галузей та регіонів на основі дотримання екологічних стандартів, а визначальними факторами конкурентоспроможності економіки виступають інновації, інвестиції, цифровізація, підтримка держави, соціальна згуртованість.

3. Здійснено оцінку сучасного рівня конкурентоспроможності економіки України та визначено результативність відповідної державної політики. Визначено, що незважаючи на те, що економіка України в сучасних умовах є стійкою, перспективи її подальшого розвитку залишаються невизначеними, в тому числі через недостатню результативність та ефективність державної економічної політики в умовах російської військової агресії проти України, а тому є необхідним посилення ролі держави у забезпеченні передумов конкурентного економічного розвитку та підтримки соціальної стабільності в суспільстві шляхом подальшої активізації процесів європейської інтеграції України, підвищення адаптивності економіки до умов воєнного стану, забезпечення цінової і курсової стабільності. Особливого значення регулююча функція держави набуває у зв'язку із необхідністю відновлення зруйнованої економіки та її структурної перебудови, формування нового конкурентного середовища, створення умов для економічного зростання та підтримки певного рівня

конкурентоспроможності економіки України, в тому числі через залучення фінансової підтримки країн-партнерів та міжнародних організацій.

4. Виявлено суперечності формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України в умовах воєнного стану, які пов'язані з наявністю високих безпекових ризиків через військові дії, що пригнічують інвестиційні та споживчі настрої, обумовлюють логістичні проблеми та обмеження для експорту та імпорту, значні диспропорції на ринку праці, втрату ресурсів та виробничих потужностей на тимчасово окупованих та замінованих територіях. З'ясовано, що незважаючи на наявність позитивних чинників конкурентоспроможності економіки України (поширеність вищої освіти, високий рівень зайнятості, висока кваліфікація робочої сили, значний обсяг внутрішнього ринку), ключовими проблемами конкурентного економічного розвитку України є: системна корупція; низький рівень диверсифікації економіки та продуктивності праці; недостатня сприйнятливість економіки до інновацій та недостатній інноваційний потенціал; неефективність системи державного управління, зокрема за такими показниками та напрямками, як простота ведення бізнесу, відкритість ринку, наявність доступних джерел фінансування, податкове навантаження, захист прав приватної власності, адміністративні бар'єри тощо, що приводить до неефективного розподілу ресурсів країни та перешкоджає зростанню конкурентоспроможності економіки, а нерівність умов конкуренції внаслідок негативного впливу адміністративних факторів веде до спотворення конкуренції та інституційним її обмеження, «тінізації» економіки та зниження рівня довіри інвесторів до фінансової системи та економічної політики держави.

5. Обґрунтовано стратегічні пріоритети формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України в умовах воєнного стану, які полягають у необхідності мобілізації всіх національних ресурсів та можливостей (фінансових, матеріально-технічних, людських, інформаційних тощо) для забезпечення конкурентного

розвитку національної економіки на засадах демонополізації, детінізації, диверсифікації, деолігархізації; трансформації державної політики для забезпечення системної підтримки та розвитку малого, середнього бізнесу, усунення адміністративних перешкод із боку держави, створення умов для сталого та інноваційного розвитку підприємництва. Необхідним є забезпечення інноваційної спрямованості конкурентного розвитку національної економіки, зміцнення економічних зв'язків, постійної комунікації між державою та бізнесом в частині підвищення конкурентоспроможності національної економіки та зміцнення спроможності держави протидіяти існуючим викликам та загрозам. Державна політика забезпечення конкурентоспроможності економіки України має бути диференційованою в залежності від галузей та сфер економічної діяльності, а пріоритетом для органів державної влади мають бути сектори економіки, де конкуренція є обмеженою чи спостерігаються тенденції до ослаблення її інтенсивності. В сучасних умовах державна політика підтримка розвитку вітчизняного виробництва, підтримка несировинного експорту та залучення інвестицій в реальний сектор – єдиний можливий шлях для підвищення стійкості та конкурентоспроможності національної економіки в умовах воєнного стану, а також забезпечення сталого розвитку України в довгостроковій перспективі.

6. Окреслено напрями удосконалення державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України, а саме: *політико-адміністративного механізму*: забезпечення політичної відповідальності влади щодо дотримання взятих Україною зобов'язань, як країни-кандидата на вступ в ЄС в конкурентній сфері; перебудова системи державного нагляду (контролю) на сервісну (превентивну); забезпечення координації дій державних органів в частині зменшення та оптимізації інструментів державного регулювання бізнесу; дерегуляція бізнес-середовища та оптимізація функцій державних органів контролю; цифровізація процедур видачі ліцензій (дозволів); гарантування державою додержання умов, прав і

законних інтересів приватних партнерів при провадженні діяльності, пов'язаної з виконанням договорів, укладених у межах публічно-приватного партнерства; посилення відповідальності за порушення конкурентного (антимонопольного) законодавства України; *нормативно-правового механізму*: розробка та прийняття законодавства про створення та функціонування повнофункціональної системи страхування воєнних ризиків, в тому числі діяльності Державної агенції; прийняття проекту Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю)» в частині добровільного аудиту та страхування господарської діяльності, ризик-орієнтованого підходу при плануванні перевірок, що сприятиме зменшенню кількості перевірок; створення законодавчих основ для поширення процесів саморегулювання бізнесу; прийняття закону про альтернативне (позасудове) вирішення споживчих спорів, який надасть можливість швидко та доступно вирішувати спори між бізнесом і споживачами, без втручання органів державного нагляду (контролю) та застосування штрафних санкцій; удосконалення конкурентного (антимонопольного) законодавства та посилення інституційно-правової спроможності АМКУ; *фінансово-економічного механізму*: державна безповоротна фінансова підтримка бізнесу (грантове фінансування) з метою активізації підприємницької діяльності та стимулювання створення нових робочих місць; розвиток мережі індустріальних парків, як інструменту індустріалізації економіки, модернізації промисловості шляхом впровадження підходів ресурсоефективності та циркулярної економіки, залучення інвестицій, збільшення зайнятості населення та забезпечення збалансованого регіонального та місцевого розвитку; сприяння залученню в економіку України стратегічних інвесторів шляхом державної підтримки великих інвестиційних проектів; інвестування в людський капітал; реформування податкової системи з метою стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності та створення нових робочих місць; *інформаційно-мотиваційного механізму*: реалізація інформаційної політики «Зроблено в Україні» з метою

зміни структури економіки й нарощення українського виробництва товарів із високою доданою вартістю; гармонізація національної статистичної системи з міжнародними та європейськими нормами і стандартами, забезпечення цифрової трансформації, відкритості і доступності статистичної інформації; забезпечення належного функціонування державної системи статистичних спостережень (збір, обробка, аналіз, збереження, захист інформації) з метою комплексної оцінки рівня конкурентоспроможності економіки України; забезпечення всесторонньої обізнаності органів державної влади та суб'єктів господарювання у частині існуючих правил і норм щодо приєднання України до ЄС та особливостей європейського конкурентного законодавства.

7. Визначено шляхи трансформації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки в умовах європейської інтеграції України через: подальшу гармонізацію українського законодавства зі стандартами ЄС у сфері конкурентного економічного розвитку; збереження за Україною права оскаржувати єврозакони, якщо вони суперечать конституційним принципам у питаннях захисту національних економічних інтересів (як складової національної безпеки) в умовах процесу набуття Україною повноцінного членства в ЄС; приєднання до рекомендації Ради ОЕСР щодо політики стосовно малих та середніх підприємств та підприємництва; прийняття проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення державного ринкового нагляду та системи технічного регулювання відповідно до вимог Європейського Союзу»; активне використання інструментів Інвестиційної програми ЄС для України Ukraine Facility для залучення інвестицій з метою мобілізації коштів для економічного відновлення та реконструкції країни; використання гарантій ЄС у вигляді змішаних фінансових грантів та фінансових інструментів, які спрямовані на мобілізацію фінансування через міжнародні та європейські фінансові інституції для відновлення та конкурентного розвитку економіки; удосконалення системи державного управління та національного законодавства у сфері інтелектуальної власності та його

наближення до актів права ЄС; забезпечення відповідності економічним критеріям Маастрихтського договору, які полягають у наявності дієвої ринкової економіки та забезпеченні здатності національних виробників витримати конкуренцію в рамках європейської спільноти, що є необхідною передумовою членства України в Європейському Союзі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімова Л.М. Роль та місце економічної безпеки в системі державного управління забезпечення національної безпеки України. Публічне урядування: збірник. 2018. № 2 (12). С. 15–29.
2. Амосов О. Ю., Латинін М.А. Конкурентна політика: Підручник. Х. Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2008. 236 с.
3. Антимонопольне законодавство України // Бюл. законодавства і юрид. практики України. 2001. № 1. 416 с.
4. Аналіз національної економіки. Економічна безпека: сутність, чинники, критерії. URL: <https://library.if.ua/book/62/4501.html>.
5. Антикризове управління національною економікою : монографія / І. Малий, І. Радіонова, Л. Ємельяненко та ін. / за заг. ред. І. Малого. К.: КНЕУ, 2017. 368 с.
6. Аудит економіки України 2030. URL.: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-audit.pdf>.
7. Базилюк Я. Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення : монографія. Київ : НІСД, 2019. 132 с.
8. Бакуменко В. Д. Теоретичні та організаційні засади державного управління : [навч. посіб] / В. Д. Бакуменко, П. І. Надолішній. К. : Міленіум, 2003. 256 с.
9. Бізнес погіршив оцінки результатів своєї діяльності – підсумки опитування підприємств у грудні 2023 р. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/biznes-pogirshiv-otsinki-rezultativ-svoyeyi-diynalnosti--pidsumkiopituvannya-pidpriyemstv-u-grudni>
10. Білик В. Інвестиційні інструменти підтримки вітчизняного інноваційного бізнесу на регіональному та місцевому рівнях. Вісник Хмельницького національного університету. 2023. (6), 66. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-324-6-66>

11. Білорус О.Г. Глобалізація і безпека розвитку: Моногр. / О.Г.Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін.; Керівн. авт. кол. і наук. ред. О.Г.Білорус. К.: КНЕУ, 2001. 733 с.

12. Богдан Т. ВВП у 2023 році: фактори зростання й майбутні перспективи. URL : https://biz.censor.net/columns/3469171/vvp_u_2023_rotsi_factory_zrostannya_yi_mayibutni_perspektyvy

13. Богдан Т. Фінансово-економічні наслідки війни. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoekonomichni_naslidki.html.

14. Бойко І. Влада має якнайшвидше відновити бронювання критичних працівників, щоб не спровокувати кризу у промисловості, - експерт. URL: <https://www.unian.ua/society/vlada-maye-yaknayshvidshe-vidnoviti-bronyuvannya-kritichnih-pracivnikiv-shchob-ne-sprovokuvati-krizu-u-promislovosti-ekspert-12802029.html>

15. Бодров В.Г. Державне (урядове) регулювання економіки / В.Г. Бодров // Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. Т. 4 : Галузеве управління / наук.-ред. колегія : М. М. Іжа (співголова), В. Г. Бодров (співголова) та ін. 2011. С. 143 – 146.

16. Бондаренко О. Кандидатські «бонуси»: що дає Україні наближення до членства у ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2022/07/7/7142723/>.

17. Борисенко З.М. Основи конкурентної політики. Підручник. / К.: Таксон, 2004. 704 с.

18. Бюджет 2023 року. Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2023 рік. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582

19. ВВП України у 2023 році зріс приблизно на 5% - Мінекономіки. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3812195-vvp-ukraini-u-2023-roci-zris-priblizno-na-5-minekonomiki.html>.

20. Ведмідь І. В. Конкурентоспроможність економіки України: стан,

проблеми та напрями забезпечення. Київ: Наукова думка. 2013. С. 45-60.

21. Вектори економічного розвитку 2030. URL: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf>.

22. Відносини Україна – ЄС. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-relations>.

23. Водяний А. Україна піднялася на 57-ме місце у рейтингу найбільших економік світу. URL: <https://finance.liga.net/ua/ekonomika/novosti/u-zelenskoho-obhovoryly-z-misiieiu-mvf-reformy-dlia-perehliadu-prohramy-finansuvannia>

24. Воротін В. Є. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій : монографія. К. : Вид-во УАДУ, 2002. 392 с.

25. Воробйов Є. М. Економічна теорія в питаннях та відповідях / Є. М. Воробйов. Х. : Р.И.Ф., 2002. 640 с.

26. В Україні склались сприятливі умови для відновлення економіки – британська розвідка. URL: <https://sprotyv.info/ekonomica/v-ukra%d1%97ni-sklalis-spriyatliivi-umovi-dlya-vidnovlennya-ekonomiki-britanska-rozvidka/>

27. Галузь науки «Державне управління» в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку : нац. наук. доп. / редкол. : Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, Ю. П. Сурмін та ін. ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю.В. Ковбасюка, д-ра політ. наук, проф. К. О. Ващенка, д-ра соц. наук, проф. Ю.П. Сурміна (кер. проекту), д-ра наук з держ. упр., доц. О.М. Руденко (координатор проекту). К. : НАДУ, 2012. 184 с.

28. Гетман О. На яких схемах тіньової економіки держава втрачає найбільше? URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/10/31/721290>.

29. Геєць В. М. Інституційна обумовленість інноваційних процесів у промисловому розвитку України. Економіка України. 2018. № 12. С. 4-19.

30. Горбаль Н. І., Григор'єв О. Ю., Козачук А. Ю., Козачук Н. Ю. Україна в рейтингах глобальної конкурентоспроможності. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/dec/20455/management-84-91.pdf>

31. Гражевська Н. І. Системна трансформація економіки в сучасному

парадигмальному контексті. Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія Економіка. 2006. № 86–8. С. 7-10.

32. Грищенко В.Ф., Коваленко Л.Ю. Економічна оцінка трудового потенціалу території з урахуванням екологічного фактора в контексті інноваційного розвитку. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2011. №2. С.231-237.

33. Грищенко С. Підготовка та реалізація проектів публічно-приватного партнерства: практичний посібник для органів місцевої влади та бізнесу. К.: ФОП Москаленко О. М., 2011. 140 с.

34. Грищук А. М. Пріоритети змін в системі розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2016. № 4(1). С. 13-25. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/rirpr_2016_4\(1\)__5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/rirpr_2016_4(1)__5).

35. Гросул В.А. Теоретичні підходи щодо визначення сутності стійкого розвитку ОДВ. Сталий розвиток економіки. №7. 2012. С.104-107.

36. Гусєв В.О. Державна інноваційна політика як засіб розвитку національної економіки. К.: Вид-во НАДУ, 2007. 60 с.

37. Данилишин Б. Економічні підсумки 2023 року та завдання на 2024 рік. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/01/1/708280/#:~:text=>

38. Державне регулювання економіки : підручник / І. Михасюк, А. Мельник, М. Крупка, З. Залога ; за ред. д-ра екон. наук, проф., акад. АН вищої школи України І. Р. Михасюка ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. 2-ге вид., випр. і доп. К. : Атіка ; Ельга-Н, 2000. 592 с.

39. Державне управління і менеджмент : навч. посіб. у табл. і схемах / Г. С. Одінцова, Г. І. Мостовий, О. Ю. Амосов [та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Г. С. Одінцової. Х. : Вид-во ХарРІ УАДУ, 2002. 492 с.

40. Державна політика / ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін [та ін.]. К. : НАДУ, 2014. 448 с.

41. Державна політика : аналіз та механізм її впровадження в Україні: навч. посіб. / кол. авт.; за аг. ред. В. А. Ребкала, В. В. Тертички. К. : Вид-во

УАДУ, 2000. 232 с.

42. Дячук О. Замало суддів, багато поліціантів і тіньова економіка: порівнюємо Україну з ЄС. URL: <https://www.rfi.fr/uk/>

43. Європейський проект та Україна : монографія / А.В. Єрмолаєв, Б.О. Парахонський, Г.М. Яворська, О.О. Резнікова [та ін.]. К. : НІСД, 2012. 192 с.

44. Жаліло Я. А. Теорія і практика формування ефективної економічної стратегії держави : монографія / Я. А. Жаліло ; Нац. ін-т стратег. дослідж. К. : НІСД, 2009. 336 с.

45. Жарикова А. Агентство Fitch підтвердило кредитний рейтинг України. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/12/11/707540/>

46. Загальні тенденції тіньової економіки України у 2021 році // Аналітична записка. Міністерство економіки. Департамент стратегічного планування та макроекономічного прогнозування. Відділ з питань економічної стійкості та статистики. 2022. 12 с. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>.

47. Закон України "Про Антимонопольний комітет України" № 3659-ХІІ від 26 листопада 1993 р. // ВВР України. 1993. № 50. С. 473.

48. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року № 1556-VII. Офіційний вісник України від 15.08.2014 - 2014 р., № 63, стор. 7.

49. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» № 2680-VIII від 7 лютого 2019 р. URL.: https://ips.ligazakon.net/document/view/t192680?an=8&ed=2019_02_07.

50. Закон України "Про захист від недобросовісної конкуренції" № 236/96-ВР від 7 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, №36, ст.164.

51. Закон України "Про захист економічної конкуренції" № 2210-III від 11 січня 2001 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001, № 12, ст.64.

52. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» № 1160-IV від 11 вересня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. 2004. № 9. С.79 – 85.

53. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР // Офіційний сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.

54. Закон України «Про освіту» № 2145-VII від 05.09.2017 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n1235>.

55. Закон України «Про природні монополії» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 30, ст.238). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-14#Text>.

56. Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони, про спільний авіаційний простір». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2067-20#Text>.

57. Закон України «Про співробітництво територіальних громад» від 17.06.2014 № 1508-VII // Офіційний сайт. URL: <http://rada.gov.ua/laws/show/1508-18>.

58. Закон України «Про транспорт». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 51, ст.446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/232/94-%D0%B2%D1%80#Text>.

59. Затверджено Національну стратегію доходів на 2024 – 2030 роки. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/742284.html#:~:text=8F>

60. Звіт антимонопольного комітету України за 2023 рік. URL: <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/65f/986/107/65f98610791ef043066379.pdf>.

61. Звіт про діяльність Ради з фінансової стабільності (серпень 2023 – липень 2024). URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSB_Report%202023-2024.pdf?v=8

62. Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та

Європейським Союзом за 2015-2020 роки. К. 181 с. URL.: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/aa_implementation_report_2015-2020_ukr_final_0.pdf.

63. Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2023 рік. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/zvit-pro-vykonannia-ua-za-2023-UA_2.pdf

64. Зроблено в Україні. Каталог можливостей від держави. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=b2de9b59-d132-4a61-b841-f9a2634f6b5f&tag=ZroblenoVUkraini>

65. Зянько В. Глобалізація та інноваційний процес: їхній взаємовплив // Економіка України. 2006. №2. С.84-89.

66. Інвестиційна діяльність в Україні за 1 квартал 2024 року. URL: <https://me.gov.ua/documents/detail?lang=uk-ua&id=9cb46b66-6285-4f7f-a08e-f450f32f0cb2&title=investitsiinadiialnistvukrainiza1-kvartal2024-roku>

67. Інституції, що забезпечують підтримку інноваційної діяльності. URL: <https://me.gov.ua/documents/detail?lang=uk-ua&id=9e09cb5a-4c6e-4bc2-8445-4a4e1ebdbd76&title=institutsii-schozabezpechuiutpidtrimkuinnovatsiinoidiialnosti>

68. Інформаційні матеріали щодо стану інноваційної діяльності. URL: <https://me.gov.ua/documents/Print?lang=uk-UA&id=69b9a9bf-5fbc-4035-8c0f-ac26b853c0eb>

69. Інформація про результати державної програми "Доступні кредити 5-7-9". 2023. URL: <https://bdf.gov.ua/publiczna-informatsiia/informatsiia-pro-rezultaty-derzhavnoi-prohramy-dostupni-kredyty-5-7-9/>

70. Кириленко О. В. Державна політика у сфері економічного розвитку: теоретичні аспекти і практичні стратегії. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна. 2017. С. 80-105.

71. Кібер М. С. Конкурентоспроможність державної економіки: теорія та практика. Київ: Техніка. 2022. С. 85-110.

72. Кіржецький Ю. І. Ефективне державно-приватне партнерство при

реалізації програм соціальної спрямованості як запорука економічної безпеки України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2012. № 2. С.76-83.

73. Климко С.Г., Пригода В.М., Сизоненко В.О. Людський капітал: світовий досвід і Україна: монографія. Київ: Основа, 2016. 224 с.

74. Ключковська В. О., Ключковський О. В., Трегубов О. С. (2023). Макроекономічні аспекти відновлення функціонування малого та середнього бізнесу в контексті повоєнної відбудови національної економіки України. Економіка і організація управління, 1(49), 89. <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2023.1.9>

75. Коваль Н. О. Фінансові аспекти стимулювання розвитку трудового потенціалу в умовах інновацій. Ефективна економіка. 2018. № 8. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6487>.

76. Ковальчук В., Шахно А. Інвестування в людський капітал як фактор інноваційного розвитку економіки України. Соціально-економічні проблеми і держава. 2016. Вип. 2 (15). С. 33–40.

77. Козьменко С.М., Корнєєв М.В. «Фінансове господарство» як етап розвитку генезис економічних систем. Вісник Дніпропетровського університету. Серія "Економіка". том. 5(3), 2011. 240-245.

78. Коментар Національного банку щодо зміни реального ВВП у 2023 році. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogo-banku-schodo-zmini-realnogo-vvp-u-2023-rotsi>

79. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / за ред. Я.А. Жаліла. Київ: НІСД, 2005. 388 с.

80. Конституція України. Редакція від 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

81. Кривуцький В.В. Шляхи удосконалення державного регулювання діяльності природних монополій в Україні /за ред. Стадницького Ю.І. Львів: ЗУКЦ, 2005. 62 с.

82. Лойко В. В., Александров Б. В. Підтримка та розвиток малого та

середнього бізнесу в Україні в умовах війни. *European Scientific Journal of Economic and Financial Innovation*, 11(1), 228. 2023. URL: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/208>

83. Ломакович В. Кандидатство в ЄС: завдання для Мінфіну та НБУ. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/27/688585/>

84. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки: кол. моногр. / Е. М. Лібанова, О. В. Макарова, І. О. Курило та ін.; за ред. Е. М. Лібанової. Київ: Ін-т демографії та соц. досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2012. 320 с.

85. Майстро С.В. Теоретико-методичні та нормативно-правові основи державної антимонопольної політики // Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2022. Вип. 2 (17). С. 121 – 128.

86. Мартиненко В.М. Державне управління: шлях до нової парадигми (теорія та методологія) : [монографія] / В. М. Мартиненко. Х. : Вид-во ХарPI НАДУ “Магістр”, 2003. 220 с.

87. МВФ переглянув програму для України та виставив нові умови: про що мова. URL: <https://flot2017.com/mvf-perehlianyuv-prohramu-dlia-ukrainy-ta-vystavyv-novi-umovy-pro-shcho-mova/>

88. Мельник Т. Ю. Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану. *Економіка, управління та адміністрування*, 100(2), 2022. 3-11. URL: [https://doi.org/10.26642/ema-2022-2\(100\)-3-11](https://doi.org/10.26642/ema-2022-2(100)-3-11)

89. Мельник Ю.В. Конкуренентоспроможність економіки: монографія. Львів: Видавництво Львівської політехніки. 2018. С. 50-72.

90. Мельникова В.І. Національна економіка: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2012. 248 с.

91. Методика визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку: Розпорядження АМКУ від 5 березня 2002 р. № 49-р. URL: http://amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/category?cat_id

= 42345.

92. Могильний О. М. Державне регулювання економіки : [навч. посібник для студ. вищих навч. закл.]; Інститут підготовки кадрів держ. служби зайнятості України. К. : ІПК ДСЗУ, 2006. 490 с.

93. Момот Т.В., Ващенко О.М., Тесленко Р.Ю. Тіньова економіка як загроза економічній безпеці України. Економіка і суспільство. 2018. Випуск 15. С. 169-176.

94. Мороз В.М. Організаційно-правовий механізм державно-управлінського впливу: зміст та характеристика категорії. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 23. С. 106–114.

95. Мороз В.М. Система трудового потенціалу країни: теоретичні основи формування дефініцій. Економіка та держава. 2009. №2. С. 107-109, 108.

96. Мороз С.А. Якість вищої освіти в системі трудового потенціалу людини та її вплив на розвиток людського капіталу держави: аналіз думки роботодавців // Вісник НУЦЗУ (Серія «Державне управління»). 2020. Вип. 2 (13). С. 383–405.

97. Мочерна О. С. Діалектика концепцій людського капіталу за умов транснаціоналізації. Економіка і прогнозування. 2008. № 2. С. 32-35.

98. Мурована Т. О. Вітчизняне підприємництво в умовах воєнного стану: основні тенденції та методи підтримки. Економіка та суспільство, 2023. 47. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-49>

99. Національна економічна стратегія на період до 2030 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>

100. Носик О. М. Інвестиції у людський капітал: головні особливості та чинники вибору. Економічна теорія та право. 2015. № 1(20). С. 120–129.

101. Носик О.М. Людський капітал інноваційного розвитку: економічні основи відтворення : монографія. Х. : Вид-во НФаУ, 2016. 490 с.

102. Одінцова Г. С. Теорія і історія державного управління : опор. конспект лекцій і метод. вказівки до проведення практ. занять /

Г. С. Одінцова, Н. М. Мельтюхова. Х. : УАДУ (ХФ), 2001. С. 15.

103. Окара Д. В., Чернишев В. Г., Шинкаренко Л. В. Дослідження розвитку України на підставі індексу глобальної конкурентоспроможності // Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаїв, 2018. Вип. 22. С. 84–90.

104. Оленцевич Н. В., Ковальова О. В. Державно-приватне партнерство у розвинених країнах світу: досвід для України. Економічний аналіз. 2014. Том 15. № 1. С. 134 – 143.

105. Організація економічного співробітництва та розвитку. URL: <https://unic.org.ua/partners/4/>

106. Ортіна Г.В. Інновації, як основа креативного розвитку особистості та формування людського капіталу. Збірник праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного. Економічні науки. 2020. Т. 2 (42). С. 143-150.

107. Павлишин О. МВФ схвалив виділення Україні траншу на \$2,2 мільярда. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/06/28/715966/>

108. Пасека С.Р. Інноваційний розвиток соціально-трудового потенціалу регіону. Фінансовий простір. №1(9). 2013. С. 111-116.

109. Пацкан В.В. Інституціональні основи антикорупційної політики як складової детінізації економіки. Економіка та держава. 2021. № 3. С. 4-13.

110. Пельтек Л. В. Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми: монографія. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. 268 с.

111. Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми / О.М. Алимов, О.І. Амоша та ін. ; за заг. ред. В.І. Ляшенка ; ІЕП НАН України. Запоріжжя : КПУ, 2014. 798 с.

112. Перспективи економіки України в умовах глобальної макроекономічної нестабільності. К.: НІСД, 2012. 43 с.

113. Пильтай О. Фінансовий інструментарій державної підтримки публічно-приватного партнерства. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2012. № 1. С. 77 – 89.

114. Пищуліна О., Юрочко Т., Міщенко М., Жаліло Я. Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ. К. : «Заповіт», 2018. 267 с.
115. Пічкурова З. В. Інвестиції в людський капітал як визначальний чинник забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. Формування ринкових відносин в Україні. 2014. № 6. С. 229-233.
116. Погарська О. Економіка України в умовах війни (червень 2023 року). НБУ. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Poharska_pr_01-02.06.2023.pdf?v=4.
117. Податківці систематично затримують відшкодування ПДВ бізнесу. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/podatkivtsi-sistematichno-zatrimujut-vidshkoduvannja-pdv-biznesu-minfin.html>
118. Показники торговельно-економічного співробітництва Україна-ЄС. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/torgovelnno-ekonomichne-spivrobitnictvo-ukrayina-yes/pokazniki-torgovelnno-ekonomichnogo-spivrobitnictva-ukrayina>.
119. Політика економічного прагматизму. К. : Інститут суспільно-економічних досліджень, 2016. 118 с.
120. Портер М. Конкуренція : навч. пос : [пер. з англ.]. К. : Веселка, 1991. 495 с.
121. Порока С.Г., Сокол О.А. Державна політика протидії корупції як чинник підвищення конкурентоспроможності економіки України. «Протидія організованій злочинності і корупції в умовах збройного конфлікту: досвід та перспективи»: Міжнародна науково-практична конференція, м. Кропивницький, 4 жовтня 2024 р. / Кропивницький : ДДУВС, 2024. С. 79-82.
122. Постанова Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 р. № 179 «Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року». URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>
123. Присяжнюк Н. Найбільш конкурентоспроможні економіки світу в 2024 році. URL: <https://www.liga.net/ua/infographic-of-the->

day/infografica/naibilsh-konkurentospromozhni-ekonomiky-svitu-v-2024-rotsi

124. Про державно-приватне партнерство : Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-VI : станом на 3 верес. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>

125. Про інноваційну діяльність : Закон України від 4 липня 2002 р. №40 IV // Відомості Верховної Ради України. №36. 2002. С. 266-268.

126. Про науково-технічну діяльність: Закон України від 13 грудня 1991 р. №1978–XII із змінами, внесеними №5460-17 від 16 жовтня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1992. № 12. Ст.165.

127. Про основні напрями розвитку трудового потенціалу в Україні на період до 2010 року: Указ Президента України №958/99 від 03 серпня 1999р. // ВВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/958/99>.

128. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України від 16.01.2003 р. № 433-IV // Офіційний вісник України. 2003. № 7. С. 5-11.

129. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22 берез. 2012 р. № 4618-VI : [чинний] // ВВР України. 2012. № 22. (Бібліотека офіційних видань). Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.

130. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Розвиток підприємництва в Україні та підтримка малого і середнього бізнесу»: Постанова Верховної Ради України від 13 квітня 2016 року, № 1090-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1090-19>.

131. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: нац. доп. / К. Ващенко, З. Варналій, В. Воротін [та ін.]. К.: Держкомпідприємство, 2008. С. 139.

132. Про схвалення Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2012 р. № 691-р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/691-2012>.

133. Пронкіна Л.І., Гавриш О.М. Сучасні проблеми конкурентоспроможності держави // Агросвіт. 2019. № 7. С. 32–36.

134. Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року : Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 11 серпня 2021 р. № 347. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#n2>.

135. Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21#Text>.

136. Реалізація політики інноваційно-інвестиційного розвитку економіки на регіональному рівні: [монографія] / О. Ю. Амосов, А.О. Дегтяр, М.А.Латинін. Х.: Вид. ХарPI НАДУ «Магістр», 2008. 144 с.

137. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : [монографія] / за ред. З.С. Варналія. К.: Знання України, 2005. 498 с.

138. Ресурсний потенціал регіону: навч. посіб. / авт.-упоряд.: М.К. Орлатий, С.А. Романюк, І.О. Дегтярєва та ін.; за заг. ред. М.К. Орлатого. К.: НАДУ, 2014. 724 с.

139. Рівень безробіття в Україні становить 30% - Мінекономіки. – Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3654271-riven-bezrobitta-v-ukraini-stanovit-30-minekonomiki.html>.

140. Розвиток малого і середнього підприємництва в Україні: проблеми, потреби, перспективи. К.: Центр громадської експертизи, Центр міжнародного приватного підприємництва, 2015. 44 с. URL: http://donet.skcci.com/images/files/SME_Needs.pdf.

141. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 526-р від 10.07.2019 р. «Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80>.

142. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 67-р. від 17.01.2018 р. «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та

суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80>.

143. Рубан В. Інноваційна модель стратегічного розвитку України: методологія і досвід // Економіка України. 2003. № 6. С. 14-19.

144. Руденко В. І. Конкурентоспроможність національної економіки та державна підтримка: теоретичні та практичні аспекти. Київ: Інститут економіки та прогнозування НАН України. 2015. С. 32-48.

145. Рудницька Р.М., Сидорчук О.Г., Стельмах О.М. Механізми державного управління: сутність і зміст / За наук. ред. д.е.н., проф. Лесечка М.Д., доц. Чемериса А.О. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. 28 с.

146. Саєнко О. С. Методологія оцінки економічної безпеки України: системний підхід // Науковий вісник ОДЕУ. Всеукраїнська асоціація молодих вчених. 2009. №15. С. 19–28.

147. Самійленко Г. М. Теоретичні засади дослідження сутності корупції, її проявів та наслідків в сучасних умовах. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2019. № 4. С. 230-235.

148. Свириденко Ю. Українська економіка пережила найважчий рік за часи Незалежності: як ми вистояли та що далі. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/30/695585/>

149. Сиченко В. В. Напрями та особливості антимонопольної політики в Україні // Придніпровський науковий вісник (серія економіка). 1998. № 68 (135). С. 7-12.

150. Сіденко С.В. Неекономічні чинники світового економічного розвитку. К. : НАН України ін-т світ. економіки і міжнар. відносин; Вид-во «Аврора-Прінт», 2011. 234 с.

151. Сільське господарство стало найприбутковішою галуззю першого півріччя. URL: <https://agroreview.com/content/silске-gospodarstvo-stalo-najprybutkovishoyu-galuzzyu-pershogo-pivrichchya/>

152. Сіденко В.Р. Глобальні структурні трансформації та тренди економіки України. Економіка і прогнозування. 2018. № 1. С. 37-57.

153. Сокол О.А. Теоретичні підходи і передумови формування конкурентоздатності економіки // Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2024. Вип. 1 (20). С. 46-54. (Серія «Державне управління»). URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/20311/1/5Sokol.pdf>.

154. Сокол О.А. Державна політика підвищення економічної конкурентоспроможності України на світовому ринку. Інвестиції: практика та досвід. 2024. № 23. С. 209-212. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/5230/5277>

155. Сокол О.А. Інноваційні стратегії та інструменти державної політики для забезпечення конкурентних переваг економіки України // Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2024. Вип. 2 (21). С. 257-266. (Серія «Державне управління»). URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/23493/1/Sokol.pdf>.

156. Сокол О.А. Стратегічне управління як організаційна основа економічної безпеки України. Ольвійський форум – 2024 : стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі. Реформування публічного управління та адміністрування в умовах децентралізації влади та наближення її до європейських стандартів : мат. XXI Міжнар. наук. конф. 20–23 черв. 2024 р., м. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2024. С. 229-231.

157. Сокол О.А. Підвищення конкурентоспроможності економіки України в умовах глобальних викликів. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. XIII Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 30-річчю Харк. нац. ун-ту внутр. справ у статусі університету (м. Вінниця, 22 листоп. 2024 р.). Вінниця : ХНУВС, 2024. С. 217-218.

158. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: вектори реального поступу : національна доповідь / за ред. акад.

НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААНУ країни М.А. Хвесика.К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2017. 864 с.

159. Стан здійснення ДПП в Україні. Міністерство економіки України: офіційний веб-сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDp pVUkraini&isSpecial=true>.

160. Стан розвитку інноваційної інфраструктури. URL: <https://me.gov.ua/documents/detail?lang=uk-ua&id=022cfe7f-2c18-4545-ab69-1a3a39aea3f8&title=stanrozvitkuinnovatsiinoiinfrastrukturi>

161. Статівка Н.В. Продуктивність аграрного сектора економіки України: важелі державного впливу : монографія. Х. : Магістр, 2010. 324 с.

162. Статівка Н.В., Терещенко Д.А. Організаційно-інституційний механізм державного регулювання розвитку людських ресурсів // Розвиток людських ресурсів у сфері підприємництва: теорія і практика державного регулювання: монографія / Н.В. Статівка, О.В. Жадан, В.Л. Міненко та ін.; за заг. ред. д.держ.упр., проф. Н.В. Статівки, д.держ.упр., проф. О.В. Жадана. Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2017. С. 44–62.

163. Статівка Н.В. Чинники впливу на якість економічного зростання України. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування: електор. зб. наук. пр. Херсонського національного технічного університету. 2013. № 1. URL: <http://www.nbuu.gov.ua>.

164. Стігліц Джозеф Е. Економіка державного сектора // Пер. з англ. А.Олійник, Р.Сільський. К.: Основи, 1998. 854 с.

165. Стратегічні виклики XXI століття суспільства та економіці України: В 3 т. / За ред. акад. НАН України В. М. Гейця, акад. НАН України В. П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б. Є. Кваснюка. Т. 1: Економіка знань – Модернізаційний проект України. К.: Фенікс, 2007. 544 с.

166. Стратегія соціально-економічного розвитку: держава, суспільство, особистість: Монографія / І.К. Бондар, Л.М. Ільїч, М.В. Чечетов та ін. К.: Корпорація, 2005. 270 с.

167. Страхування від воєнних та політичних ризиків: ЕКА починає приймати заявки. URL: <https://agro-business.com.ua/agrobusiness/item/29843-strakhuvannia-vid-voiennykh-ta-politychnykh-ryzykiv-eka-pochynaie-pryimaty-zaiavky.html>

168. Структурні перетворення в економіці України: динаміка, протиріччя та вплив на економічний розвиток : наукова доповідь / за ред. чл.-кор. НАН України Л.В. Шинкарук; НАН України, державного економічного університету та передбачуваної НАН України». К., 2015. 304 с.

169. Сурмін Ю.П. Методологія галузі науки «Державне управління» : монографія. К. : НАДУ, 2012. 372 с.

170. Три чверті опитаних керівників оцінюють стан бізнесу задовільно або добре URL: <https://eba.com.ua/try-chverti-opytanyh-kerivnykiv-otsinyuyut-stan-biznesu-zadovilno-abo-dobre/>

171. Терещенко Д.А. Державне регулювання формування та розвитку людського капіталу в умовах інноваційної економіки: теоретичні аспекти. Теорія та практика державного управління: зб. наук. праць. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2019. № 4 (67). С. 115-122.

172. Терещенко Д.А. Теоретико-методологічні засади формування механізму державного регулювання інноваційної діяльності в регіоні // Державне регулювання інноваційного розвитку економіки України: стратегічні пріоритети: монографія / за заг. ред. д. держ. упр, проф. М.А. Латиніна. Х.: Вд-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2014. С. 243–261.

173. Торговельний безліміт: що дали Україні два роки без обмежень на ринку ЄС. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cv22lexmrnmo>

174. Тунік-Фриз В. МВФ оприлюднив оновлений меморандум для України: більшість умов виконано. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/06/29/715971/>

175. У 2022 році обсяг капітальних інвестицій скоротився на 39%. URL: <https://skilky-skilky.info/u-2022-rotsi-obsia-h-kapitalnykh-investytsiy-skorotyvsia-na-39/>

176. Угода про асоціацію між Україною та ЄС. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yeuropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu>.

177. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р. № 2102-IX. URL: https://ips.ligazakon.net/document/U064_22?an.

178. Указ Президента України №722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». URL.: https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825?fbclid=IwAR0yINFdPa3CiGUmWs0ZJEnsk5w3G7VhM_uluvh4eTxfSkuTlsQKmq-45YU.

179. Україна 2030: доктрина збалансованого розвитку. Видання друге. Львів: Кальварія, 2017. 164 с.

180. Україна посіла 54 місце у Світовому рейтингу конкурентоспроможності. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3291328-ukraina-posila-54-misce-u-svitovomu-rejtingu-konkurentospromoznosti.html>

181. Україна зайняла 85-е місце у рейтингу конкурентоспроможності WEF серед 141 країни. URL: https://lb.ua/economics/2019/10/09/439319_ukraina_zanyala_85e_mesto_reytinge.html

182. Україна та ЄС активізують роботу щодо розширення доступу до фінансування бізнесу, — мінекономіки. URL: <https://rubryka.com/2024/02/05/ukrayina-ta-yes-aktyvizuyut-robotu-shhodo-rozshyrennya-dostupu-do-finansuvannya-biznesu-minekonomiky/>

183. Федулова Л. Концептуальна модель інноваційної стратегії України. Економіка і прогнозування. 2012. № 1. С. 87-100.

184. Федулова Л.І. Організаційні механізми формування результативної регіональної інноваційної системи. Стратегічні пріоритети. 2009. № 4(13). С. 157-165.

185. Фіскальна безпека України в умовах гібридної війни: виклики, ризики, загрози та напрями реагування. К.: НІСД, 2016. 71 с.

186. Фукуяма Ф. Сильна держава. К., 2006, С. 8-9.

187. Харазішвілі Ю.М., Ляшенко В.І. Сучасна концепція сталого розвитку з позицій економічної безпеки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Економічна та інформаційна безпека: проблеми та перспективи, м. Дніпро, 27 квіт. 2018 р. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 243.
188. Хвесик М.А., Сундук А.М. Управління розвитком національної економіки в контексті дії глобальних процесів. Економіка України. 2013. №3. С. 4 – 16.
189. Цілі сталого розвитку 2016-2030 pp. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.
190. Червінська Л. П. Тіньові доходи та нелегальна зайнятість: причини, наслідки, шляхи подолання. Соціально-трудова відносина: теорія та практика. №2, 2017. С. 161-167. <https://core.ac.uk/download/pdf/197264176.pdf>.
191. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки. К.: Знання, 2006. 435 с.
192. Шило Ж.С., Полюхович В.Ф. Тіньова економіка та її вплив на фінансово-економічну безпеку держави. Вісник НУВГП. 2021. Випуск 1 (93). С. 213-225.
193. Шлемко В.Т., Бінько І.Ф. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення: монографія. К.: НІСД, 1997. 144 с.
194. Шмідт О.С. Економічна політика держави: інструменти та механізми регулювання конкурентоспроможності економіки. Одеса: Одеський національний університет. 2020. С. 120-145.
195. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. К.: Прогрес, 1982. 455 с.
196. Щепанський Е. В., Грабар Н. С. Державне управління соціально-економічними ризиками: парадигма сутнісно-організаційних аспектів в умовах діджиталізації. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління : електронне наукове видання. 2021. № 4 (16) серпень. С. 161-166.
197. Щепанський Е.В. Концептуальні засади модернізації

антикризового державного регулювання у сфері національної безпеки України. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 15-16. С. 81-87. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/investplan/issue/view/22/20>

198. Щодо економічного становища в умовах воєнного стану та напрямів його покращення. URL: <https://economics.org.ua/index.php/blog/377-economika-vv>.

199. Юрчишин В. Стан економіки та перспективи її відновлення у 2023 р. Аналітична доповідь. Центр Разумкова. К. 2023. 23 с.

200. Яковюк І. В., Туренко А. Ю. Економічна безпека України як передумова забезпечення її суверенітету. Проблеми законності. 2021. № 154. С. 8–36.

201. Association Implementation Report on Ukraine / European Commission. Brussels : European Commission, 2020. 26 p. (SWD(2020) 329 final).

202. Baker, S.R. Measuring Economic Policy Uncertainty / S.R. Baker, N. Bloom, S.J. Davis. Text: unmediated // The Quarterly Journal of Economics. 2016. Vol. 131, Issue 4, Nov. P. 1593-1636.

203. Carsrud, A.L. Entrepreneurship and Enterprise Formation: A Brief Perspective on the Infrastructure in Europe / A.L. Carsrud. Text: unmediated // Entrepreneurship Theory and Practice. Vol. 15, 3. April 1, 1991. P. 69-75.

204. Clute, R.C. The Effect of U.S. Economic Policies on the Rate of Business Failure / R.C. Clute, G.B. Garman. Text: unmediated // American Journal of Small Business. 1980. Vol. 5, 1. July 1. P. 6-12.

205. Combe E., Guillou S. Souverainete economique: entre ambitions et realites. Fondation pour l'innovation politique, 2021. 89 p.

206. Carneliu P., Blank J., Pau F. The Growth Competitiveness Index: Resent Economic Developments and the Prospects for a Sustained Recovery // The Global Competitiveness Report 2002, Ch. 1.1. New York: Oxford University Press for World Economic Forum, 2003. P. 3-21.

207. Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and

Competitors. New York: The Free Press, 1980 (2nd ed. New York: Free Press), 1998. 397 p.

208. Dosi G., Lierena P., Labini M.S. Evaluating and Comparing the innovation performance of the United States and the European Union // Expert report prepared for the Trend Chart Policy Workshop 2005. 2005. June 29. P. 36.

209. Ezeala-Harrison F. Theory and Policy of International Competitiveness. Westport, Connecticut: Praeger, 1999. 223 p.

210. Fagerberg J. Technology and Competitiveness // Oxford Review of Economic Policy, 1996,12, № 3, P. 39-51.

211. Garelli S. Top Class Competitors: How Nations, Firms, and Individuals Succeed in the New World of Competitiveness. Chichester: John Wiley & Sons, 2010. xvi, 272 p.

212. Gergely, L., & Kóczán, Z. National Competitiveness and Public Policy. Budapest: Akadémiai Kiado. 2019. P. 115-135.

213. Global Competitiveness Network: Frequently Asked Questions. <https://web.archive.org/web/20090326205427/http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/FAQs/index.htm>

214. Hausmann R., Rodrick D. Economic development as self-discovery // Journal of Development Economics. 2003. No. 72(2). P. 603–633.

215. Helpman E., Krugman P. Trade Policy and Market Structure. Cambridge, MA, 1992. P. 83-132.

216. IMD World Comhetitiveness Booklet 2024. URL: https://imd.widen.net/content/rjlc6fl2jl/pdf/booklet_wcy_2024.pdf

217. Institute of management development: рейтинг конкурентоспроможності країн світу в 2013 році. URL: <http://gtmarket.ru/news/2013/05/30/5963>

218. Kaldor N. The Role of Increasing Returns, Technical Progress and Commulative Causation in the Theory of International Trade and Economic Growth // Economic Appliquee, 1981, 34, P. 603.

219. Krugman P. Competitiveness: a Dangerous obsession. // In:

Competitiveness. An International Economics Reader. N.Y.: Foreign Affairs, 1994, P. 1-17.

220. Krugman P. R., Obstfeld M. International economics: Trade and policy. (7th ed.). Boston: Pearson Addison Wesley, 2006.

221. Lin J.Y. New Structural Economics // Policy Research Working Paper. 2010. T. 5197.

222. Lall Sanjaya. Competitiveness Indices and Developing Countries: an Economic Evaluation of the Global Competitiveness Report // World Development. 2001. Vol. 29. № 29, P. 1501-1525.

223. Minniti, M. The Role of Government Policy on Entrepreneurial Activity: Productive, Unproductive, or Destructive? / M. Minniti. Text: unmediated // Entrepreneurship Theory and Practice. 2008. Vol. 32, 5. Sept. 1. P. 779-790.

224. Parker, R. Governance and the Entrepreneurial Economy: A Comparative Analysis of Three Regions / R. Parker. Text: unmediated // Entrepreneurship Theory and Practice. 2008. Vol. 32, 5. Sept. 1. P. 833-854.

225. Porter M. Building the Microeconomic Foundations of Prosperity: Findings from the Business Competitiveness Index. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.372.2547&rep=rep1&type=pdf>

226. Porter M. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. Free Press. 2009. P. 45-70.

227. Porter M. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 1990, 437 p.

228. Reinert E. Competitiveness and its predecessors – a 500 years cross national perspective // Structural changes and Economic Dynamics, 1995, 6, P. 23.

229. Samuels, W.J. The Physiocratic Theory of Economic Policy / W.J. Samuels. Text: unmediated // The Quarterly Journal of Economics. 1962. Vol. 76, Issue 1, Febr. P. 145-162.

230. Sen, Amartya (1999). Development as Freedom. New York: Oxford

University Press.

231. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. La Vergne: True Sign Publishing House, 2023. 539 p.

232. Sokol O.A. Mechanisms of State Support for Economic Competitiveness of Ukraine in the Context of Globalization. Public administration and state security aspects. scientific papers. Kh. : NUCDU, 2024. Vol. 2/2024. P. 103-110. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/23421/1/Sokol.pdf>

233. Sokol O. Principles of the implementation of Ukraine's economic policy in modern conditions: ways of increase competitiveness. Public administration and state security aspects. scientific papers. Kh. : NUCDU, 2024. Vol. 1/2 2024. P. 110-121. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/20433/1/Sokol.pdf>.

234. Stiglitz J.E. Some Lessons from the East Asian Miracle // The World Bank Research Observer, 1996, 2, P. 151-177.

235. Steven, Pressman The Legacy of John Kenneth Galbraith. Routledge. 2013. ISBN 978-1-317-98204-3.

236. The Global Competitiveness Report 2019 / World Economic Forum. Geneva : World Economic Forum, 2019. 666 p.

237. Turenko A. Yu. Components of the economic sovereignty of the state. Law and Innovations. 2021. № 1 (33). P. 83–88.

238. Ukraine: Request for Stand-By Arrangement : IMF Country Report No. 20/197 / International Monetary Fund. Washington, DC : IMF, 2020. 86 p.

239. World Economic Forum, Global Competitiveness Report 2001-2002. New York: Oxford University Press for World Economic Forum, 2003, P. 40-236.

240. Zeuthen, F. Science and Welfare in Economic Policy / F. Zeuthen. Text: unmediated // The Quarterly Journal of Economics. 1959. Vol. 73, Issue 4, Nov. P. 513-521.

ДОДАТКИ

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
УПРАВЛІННЯ У СПРАВАХ МОЛОДІ ТА СПОРТУ
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

9 поверх, 7 під'їзд, Держпром, майдан Свободи, 5, м. Харків, 61022, тел. (057) 700-94-34, факс (057) 705-05-15,
 E-mail: dsms@kharkivoda.gov.ua, Web: http://dmskh.gov.ua, код ЄДРПОУ 24273286

30.10.2024 № 01-29/1499

на № ____ від ____

ДОВІДКА

Видана здобувачу науково-дослідного центру Національного університету цивільного захисту України Соколу Олександровичу в тому, що його дисертаційне дослідження на тему: «Державна політика забезпечення конкурентоспроможності економіки України» на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління має безумовну практичну значущість.

Управлінням у справах молоді та спорту Харківської обласної військової адміністрації розглянуто, схвалено та враховано пропозиції Сокола О.А. при реалізації «Програми розвитку фізичної культури і спорту, молодіжних ініціатив та формування здорового способу життя у Харківській області на 2019-2023 роки» та «Програми національно-патріотичного виховання молоді на 2019-2023 роки» в частині необхідності формування генерації здорової і активної молоді через освіту, заняття фізичною культурою і спортом, національно-патріотичне виховання, що підвищує продуктивність та інноваційність регіональної економіки і забезпечує необхідний рівень її конкурентоспроможності.

Заслугують на увагу і використовуються при реалізації «Перспективного плану (основних напрямів) діяльності Харківської обласної державної (військової) адміністрації на 2024 р.» пропозиції Сокола О.А. щодо створення умов для працевлаштування молоді (забезпечення первинної і вторинної зайнятості та самозайнятості), яка є ключовим ресурсом економічного розвитку та необхідною передумовою підвищення конкурентоспроможності регіону.

Довідка видана для подання до спеціалізованої вченої ради за місцем захисту дисертаційної роботи.

Начальник Управління

Костянтин АНАНЧЕНКО

001497

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор-начальник навчально-науково-виробничого центру
Національного університету
цивільного захисту України

Світлана ДОМБРОВСЬКА

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача навчально-науково-виробничого центру Національного університету цивільного захисту України Сокола Олександра Анатолійовича на тему: «Державна політика забезпечення конкурентоспроможності економіки України» на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління.

Комісія у складі:

Голова — завідувач кафедри менеджменту, д.держ.упр., доц. Леоненко Н.А.

Члени комісії — завідувач кафедри публічного адміністрування у сфері цивільного захисту, д.держ.упр., проф. Майстро С.В.; професор кафедри публічного адміністрування у сфері цивільного захисту, д.держ.упр., проф. Крюков О.І.

цим актом засвідчують, що результати дисертаційного дослідження Сокола О.А. на тему: «Державна політика забезпечення конкурентоспроможності економіки України» (поглиблення понятійно-категоріального апарату, обґрунтування і виокремлення механізмів формування та реалізації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки, а також визначення напрямів їх удосконалення) використовуються при викладанні освітніх компонент «Публічне управління та адміністрування в економічній сфері» та «Державна політика: аналіз та механізми впровадження» за програмою підготовки здобувачів на другому (магістерському) рівні вищої освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» у Національному університеті цивільного захисту України.

Голова комісії

д.держ.упр., доцент

Неллі ЛЕОНЕНКО

Члени комісії

д.держ.упр., професор

Олексій КРЮКОВ

д.держ.упр., професор

Сергій МАЙСТРО